

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

DEMOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATÓ FÜZETEK
12.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Dr. Miltényi Károly

ISSN 0238-213X

Összeállította:
Monigl István

**NÉPESEDÉSPOLITIKA
ÉS FONTOSABB DOKUMENTUMAI
AZ 1960-AS ÉVTIZEDBEN MAGYARORSZÁGON**
(Dokumentumgyűjtemény)

BUDAPEST
1992/3

TARTALOM

	Oldal
BEVEZETÉS	7
1. 1958. március 14	
<i>Doleschall Frigyes</i> egészségügyi miniszter feljegyzése <i>Marosán György</i> MSZMP KB titkár részére. A vetélésekről, a születésekről és a természetes szaporodásról. (UMKL-C-2-y 19. d.)	9
2. 1959. augusztus 4.	
A KSH (<i>Péter György</i>) feljegyzése a népesedési helyzet alakulásáról <i>Fock</i> elvtárs részére. (PTI Archívum 288. f. 23 /1959/ 29. ö. e.)	13
3. 1960. március 25.	
<i>Szabady Egon</i> feljegyzése <i>Péter György</i> számára. (KSH Levéltár B-2 1/5 doboz II.)	23
4. 1960. június 25.	
Az Egészségügyi Minisztérium jelentése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány részére a születésszám hazai alakulásáról. (UMKL-C-2-y 19. d. és UMKL XXXI-22-I/1.)	29
5. 1960. július 9.	
A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3181/1960. sz. határozata a születésszám hazai alakulásáról. (UMKL-C-2-y 19. d.)	39
6. 1961. június 22.	
Az Egészségügyi Minisztérium jelentése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a születésszám további alakulásáról hazánkban. (UMKL XIX-C-2-y 21. d.)	43
7. 1962. március 26.	
A KSH előterjesztése a Politikai Bizottsághoz a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 23. /1962./ 1. ö. e.)	53
8. 1962. május 22.	
Előterjesztés az Államgazdasági Bizottságnak a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 23. /1962./ 1. ö. e.)	63
9. 1962. június 7.	
Előterjesztés a Politikai Bizottság részére a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 15. 49 1962. június 9.)	75
10. 1963. október 15.	
<i>Gadó Ottó</i> OT főosztályvezető feljegyzése <i>Ajtai Miklós</i> OT elnök részére. (PTI Archívum 288. f. 19. /1963./ 1. ö.e.)	81
11. 1966. május 19.	
Az Egészségügyi Minisztérium előterjesztése a népszaporodás egyes kérdéseiről a Minisztertanács részére. (UMKL XIX-C-2-y 22. d.)	89
12. 1966. szeptember 29.	
Előterjesztés a Politikai Bizottságnak a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 5/406 1966. okt. 4.)	103
13. 1966. december 27.	
A MŰM és a SZOT előterjesztése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány részére a gyermekgondozási segély bevezetéséről. (UMKL XIX-C-2-y-0-013 /49/ 1966.)	111

14. 1967. március 31.	Előterjesztés a Politikai Bizottság részére a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 5/421 1967. április 6.)	119
15. 1967. november 21.	Az Egészségügyi Minisztérium előterjesztése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a ter- hesség megszakításának újabb szabályozásáról. (UMKL-XIX-C-2-y-00209/1967.)	125

BEVEZETÉS

A KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben az 1980-as évek közepe óta folyik a magyar népesedéspolitika történeti alakulásának kutatása. 1985—1991 között ez a program az OKKFT Ts-3/3 "Népesedéspolitikai kutatások" című társadalomtudományi kutatási irány része volt; 1991-től e kutatásoknak a "Népesedéspolitikai és népesedési nézetek Magyarországon a XIX. század közepétől napjainkig" című OTKA téma ad keretet.

A magyarországi népesedéspolitika mintegy 250 éves történetének, különösen pedig a második világháború utáni magyarországi népesedéspolitika történetének tudományos feltárása feltétele annak, hogy a jövőre vonatkozó népesedéspolitikánk megalapozottabb lehessen. Az Intézet ezért az 1980-as évtized közepén egy átfogó kutatási program keretében az alábbi kutatásokat indította el:

1. levéltári kutatások alapján az 1953-as, az 1973-as és az 1984-es népesedéspolitikai programok forrásanyagának feltárását, elemzését és az állami és párthatározatok, az ezekhez vezető vizsgálatok, bizottsági munkák legfontosabb anyagainak nyilvánosságra hozatalát;
2. ugyancsak levéltári kutatások alapján a távlati tervezés keretében 1967—1985 között született népesedéspolitikai koncepciók és más, a népesedést érintő tervezési munkák összegyűjtését és közreadását;
3. a népesedési viták kutatását az elmúlt több, mint száz évre vonatkozóan;
4. a tudományág vezetői és vezető szakértői jellemző és lényeges népesedéspolitikai nézeteinek összegyűjtését az elmúlt mintegy 100 évre kiterjedően és ennek elemzését;
5. a magyar népesedéspolitika történetének átfogó kutatását a XVII. század végétől napjainkig, különösen pedig az 1867 utáni időszakban.

E kutatások összességétől várhatjuk, hogy Magyarország népesedéspolitikájáról, az ezt érintő népesedési-tudományos vitákról, a társadalmi, nemzeti fejlődés és a politikai viszonyok szerepéről, mindezek összefüggéseiről és történeti előzményeiről tudományos igényességű és átfogó, ugyanakkor az egyes részleteket is a korábbiaknál teljesebben feltáró ismeretekhez juthatunk. A teendők túlnyomó része a demográfusok, a történeti demográfusok munkája. A népesedéspolitika társadalmi politikai összefüggései miatt azonban a kutatási célok egésze csak demográfusok, politológusok, történészek, szociológusok, irodalomtudósok együttes erőfeszítésével érhető el.

A kutatási programból befejeződött a 2-es pont kutatása; a kiadványok megjelentek. Az 1-es pont alatt említett kutatások befejezéshez közelednek, az egyes kiadványok megjelenése 1992—93-ban várható. A többi említett pontok (a 3, 4, 5-ös) kutatása is megkezdődött. Ebben az összefüggésben szemlélve az elkészült tanulmányt, láthatjuk, hogy az egyes nyitott, vitás kérdések lezárását csak hosszabb távon és helyenként csak a felsorolt kutatások egészétől várhatjuk. Ez bizonyos óvatosságra kell, hogy intsen bennünket álláspontunk kialakításában, hiszen ismereteink hiányossága ma is erre int bennünket.

A kutatások alapján eddig megjelent fontosabb hazai kiadványok:

1. *Dányi D.—Monigl I.*: Népesedéspolitikánk és népesedési nézeteink történeti előzményei és főbb tanulságai. Demográfia 1986/4. 343—383. old.
2. *Monigl I.*: Népesedés és népesedéspolitika Magyarországon — a XXI. század kihívása és kockázata. Demográfia 1987/4. 369—396. old.
3. *Dányi D.—Monigl I.*: A magyar népesedéspolitika főbb nemzeti jellemzői. Demográfia 1988/2—4. 193—225. old.
4. *Monigl I.*: A második világháború utáni magyar népesedéspolitikákban tükröződő értékek. Demográfia 1989/1—2. 11—48. old.

5. *Monigl I.*: Ideológia, népesedéspolitika és a jövő. Társadalmi Szemle 1990/8–9.
6. *Monigl I.* (szerk.): A távlati tervezés keretében született népesedéspolitikai koncepciók, 1968–1982. KSH NKI Demográfiai Tájékoztató Füzetek 3. 1988/1. 291 old.
7. *Andorka R.*—*Hoóz I.*—*Monigl I.*: A népesedéspolitika elvi kérdései történeti megközelítésben és nemzetközi összehasonlításban. KSH NKI Demográfiai Tájékoztató Füzetek 4. 1988/2. 180 old.
8. *Monigl I.* (szerk.): Népesedés és népesedéspolitika a hosszú távú tervezés összefoglaló dokumentumaiban I—II. KSH NKI Demográfiai Tájékoztató Füzetek 6. és 7. 1989/2. és 1089/3. 561 old.
9. *Monigl I.* (szerk.): Az 1984-es népesedéspolitikai kormányprogram alapdokumentumai, 1981—1986. KSH NKI Demográfiai Tájékoztató Füzetek 8. 1990/1. 290 old.
10. *Monigl I.* (szerk.): Népesedési viták Magyarországon, 1960—1986. A KSH NKI tudományos vitaülése 1988. június 2. KSH NKI Kutatási Jelentései 37. 1990/1. 186 old.
11. *Monigl I.* (szerk.): Az 1953—53. évi népesedéspolitikai program Magyarországon (Dokumentumgyűjtemény). KSH NKI Demográfiai Tájékoztató Füzetek 11. 1992/2. 200 p.

E kiadvány az 1960-as évtized legfontosabb népesedéspolitikai dokumentumait tartalmazza. A teljes terjedelemben, szöveghűen közölt dokumentumok eddig még nem jelentek meg nyilvánosan, jelentős részüket a szűkebb demográfiai szakma sem ismerte. A fontosabb dokumentumok kivétel nélkül "Szigorúan titkos" minősítésűek voltak.

A dokumentumok az Új Magyar Központi Levéltárban (UMKL), a KSH Levéltárában és a Politikatörténeti Intézet (PTI) találhatóak.

E kötet megjelenését követően 1993-ban várható az 1970-es évtized legfontosabb népesedéspolitikai dokumentumait tartalmazó kötet megjelenése. A már megjelent és a megjelenő dokumentumkötetekre támaszkodva párhuzamosan készül a "Népesedéspolitika a II. világháború után Magyarországon, 1945—1990" című összefoglaló, értékelő, elemző, jegyzeteket is tartalmazó tanulmánykötet, amelynek megjelenése 1993—94-ben várható, és amely lezárja a kutatási programnak ezt a részét.

Budapest, 1991. szeptember 20.

Monigl István

1.

1958. március 14.

Feljegyzés a vetélésekről, a születésekről és a természetes szaporodásról (UMKL-C-2-y 19. d.)

Feljegyzés

*Marosán elvtárs számára,
a vetélésekről, születésekről és a természetes szaporodásról*

A vetélések száma 1956 és 1957-ben kb. négyszerese volt az 1951—53 években kimutatottaknak (160 000:48 000) a születések száma pedig a legmagasabb (1954-ben 223 000-ről 1957-ben 166 000-re csökkent). Ezekből a számokból is látható, hogy a kimutatott (bejelentett) vetélések száma nélkülözi a reális alapot: azelőtt is folytak, csak nem kerültek bejelentésre. Megközelítően helyes arra az álláspontra helyezkedni, hogy az országban legfeljebb annyival növekedett meg a vetélések száma, amennyivel csökkent a születéseké. A tennivalók szempontjából tehát a kétségtelen csökkenő születések számát, illetve a természetes szaporodást kell vizsgálni. Az eddigi legalacsonyabb 1957-es élveszületési szám 17‰ volt, aminek 1956-ban Svédországban 14,8, az NDK-ban 15,7, Angliában 16,1, az NSZK-ban 16,2, Ausztriában 16,4 felel meg. A természetes szaporodás viszont, dacára a relatíve alacsony születési arányszámnak, 1957-ben 6,5‰ volt, ami kedvezőbb a legtöbb európai országénál. (Magyarország természetes szaporodása 1932-ben 5,5, 1935-ben 5,9, 1938-ban 5,6‰ volt.)

Ez a kedvezőtlenek nem mondható szám részben az általános halálozás, de különösen a csecsemőhalálozás nagymérvű csökkenésének köszönhető (1935:1957—15,2:6,3%), triviális kifejezéssel: annyival kevesebb csecsemő hal meg, hogy megengedhetjük magunknak a kevesebb születés luxusát.

Meggondolást igénylő tény azonban, hogy a nem kedvezőtlen országos átlag mellett Budapest természetes szaporodása —0,2‰!

Biztos, hogy az 1956 nyarán életbe lépett M.T. határozat, mely a nő jogává tette a terhesség megtartásáról, vagy meg nem tartásáról való döntést, felelős nagyrészt a születések számának csökkenéséért. Biztos az is, hogy a kényelmi szempontok mellett a szociális körülmények — Budapesten elsősorban lakásproblémák — játszanak szerepet a vetélést kívánó döntésnél.

A születések számának nem kívánatos túlságos csökkenése felveti azt a kérdést, nincs-e szükség az 1956-os M.T. határozat szigorítására. Ez ellen szól, hogy hasonló rendezést nyert a kérdés a Szovjetunióban, a legtöbb népi demokráciában (Romániában az elmúlt év végén vezették be). Ellene szól, hogy az 1953-as drákói rendszabályok nélkül a szigorítás keresztülvitele kétséges volna és mindenképpen növelné az illegális, tehát nem az intézetben, higiénikus körülmények között végzett abortuszok számát. Ellene szól a szigorítás különösen a nők között várható negatív politikai kihatása. Végül ellene szól az, hogy egy év tapasztalatai még nem elegendők a helyzet felelősségteljes megtéltéséhez. Nincs kizárva, hogy 1958-ban általános konszolidáció, a kétségkívül életnívó emelkedés következtében a születések száma minden különösebb intézkedés nélkül ismét emelkedni fog.

Mivel azonban a vetéléseknek lehetnek egészségkárosító következményei is — bár korántsem olyan gyakorisággal, mint azt egyesek feltüntetni igyekeznek — az Egészségügyi Minisztériumnak teljes egyetértésben a Nőtanáccsal az a törekvése, hogy a művi vetélés elkerültessék terhességmegelőző intézkedések széles körű propagálásával.

Emellett természetesen állandóan figyelniünk kell a születések számának és a természetes szaporodásnak alakulását, hogy nem lesz-e mégis szükség adminisztratív rendszabályok életbeléptetésére.

Budapest, 1958. március hó 14.

(Dr. Doleschall Frigyes)
egészségügyi miniszter

2.

1959. augusztus 4.

Feljegyzés a népesedési helyzet alakulásáról (PTI Archívum 288. f. 23 /1959/ ö. e.)

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

Feljegyzés a népesedési helyzet alakulásáról
Fock elvtárs részére

1. A születések számának csökkenése

Magyarországon 1958-ban és 1959 első felében az élveszületések aránya alacsonyabb volt, mint eddig bármikor. Mindkét időszakban ezer lakosra egyaránt 16,1 élveszületés jutott. Az élveszületések aránya a múlt század vége óta fokozatosan csökkent:

	Ezer lakosra jutó élveszületések száma
1881—1885	évek átlagában 45,0
1886—1890	évek átlagában 43,7
1891—1895	évek átlagában 41,7
1896—1900	évek átlagában 39,9
1901—1905	évek átlagában 36,9
1906—1910	évek átlagában 35,8
1911—1915	évek átlagában 32,1
1916—1920	évek átlagában 21,8
1921—1925	évek átlagában 29,4
1926—1930	évek átlagában 26,0
1931—1935	évek átlagában 22,4
1936—1940	évek átlagában 19,9
1941—1945	évek átlagában 19,4
1946—1950	évek átlagában 20,4
1951—1955	évek átlagában 21,2
1954	évben 23,0
1955	évben 21,5
1956	évben 19,6
1957	évben 17,0
1958	évben 16,1
1959	I. félévben 16,1

A születések számának alakulása az ország különböző területein eltérő volt. Általában a községekben a születések aránya mindig magasabb volt, mint a városokban:

Év	Ezer lakosra jutó élveszületések száma			
	Budapesten	a vidéki városokban	a községekben	országosan
1952	16,2	18,7	20,9	19,6
1953	21,2	22,0	21,6	21,6
1954	19,7	23,6	23,9	23,0
1955	13,9	21,7	23,8	21,5
1956	11,1	19,1	22,6	19,6
1957	9,5	15,3	20,1	17,0
1958	9,4	15,0	18,6	16,1

A fokozatos születésszám csökkenés általában a többi európai országra is jellemző. Ilyen mértékű csökkenéssel azonban a második világháború utáni években egyetlen más országnál sem találkozunk. A jelenlegi — 16,1%-os — élveszületési arányunk egyike a legalacsonyabbnak az egész világon. A baráti országok hasonló arányszámait általában jelentősen meghaladják a magyart. A kapitalista országokban — még az egyes 40—50%-os élveszületési arányú ázsiai, latin-amerikai és afrikai országoktól eltekintve is — szintén magasabb az élveszületési arányszám.

A legfontosabb európai és tengerentúli országok rendelkezésére álló legújabb élveszületési arányszámaival való összehasonlítás azt mutatja, hogy csupán két olyan ország van, amelyben az ezer lakosra jutó élveszületések száma alacsonyabb a magyarországinál.

	Ezer lakosra jutó élveszületések száma 1958-ban
Mexikó	44,5
Albánia ¹	39,1
Kínai Népköztársaság ²	31,9
Kanada	27,7
Lengyelország	26,3
Szovjetunió ¹	25,3
Egyesült Államok	24,3
India	23,9
Jugoszlávia	23,5
Portugália	23,1
Románia ¹	22,9
Ausztrália	22,6
Spanyolország	21,8
Hollandia	21,2
Írország ¹	21,2
Görögország	18,5
Finnország	18,5
Bulgária	18,4
Franciaország	18,1
Norvégia	18,1
Japán	17,9
Csehszlovákia	17,4
Svájc	17,4
Olaszország	17,4
Német Szövetségi Köztársaság	17,0
Belgium	17,0
Ausztria	16,9
Egyesült Királyság	16,8
Dánia	16,6
Magyarország	16,1

¹1957.

²1956.

Magyarországnál alacsonyabb élveszületési arányszáma volt a Német Demokratikus Köztársaságnak (15,6) és Svédországnak (14,4).

2. A természetes szaporodás csökkenése

A születések számának csökkenése hatására alacsonyabbá vált a népesség természetes szaporodása. Természetes szaporodáson az élveszületések számának és a halálozások számának különbségét értjük, tehát azt, hogy a külső vándorlások (kivándorlás és bevándorlás) figyelembevétele nélkül milyen mértékben növekszik az ország lakossága.

A természetes szaporodás alakulásában hosszú ideig a halandóság csökkenése játszotta a döntő szerepet. Ennek hatására, bár a születések száma a század eleje óta fokozatosan csökkent, az 50-es évek elején (hasonlóan a század elejeihez) mintegy évi 1%-kal növekedett az ország lakossága.

Évi átlag	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás
1881—1885	11,5
1886—1890	11,3
1891—1895	9,8
1896—1900	13,1
1901—1905	11,3
1906—1910	11,8
1911—1915	9,2
1916—1920	0,1
1921—1925	9,5
1926—1930	9,0
1931—1935	6,6
1936—1940	5,8
1941—1945	3,0
1946—1950	7,9
1951—1955	10,1

Miután azonban a legutóbbi években a halandóság csökkenése lényegében megállt (sőt a következő években a népesség további öregedése, illetve az élettartam növekedése következtében valószínűleg kissé emelkedni fog), a természetes szaporodás alakulásában a születések számának csökkenése vagy emelkedése hat elsősorban közre.

Így (főleg a születésszám esése nyomán) 1954 óta a természetes szaporodás a következőképpen alakult:

Év	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás
1954	12,0
1955	11,5
1956	9,0
1957	6,4
1958	6,2
1959. I. félév	4,6

Természetes szaporodási arányunk — a születési arányhoz hasonlóan — egyike a legalacsonyabbaknak az egész világon. Csupán öt olyan európai államot ismerünk, ahol 1958-ban alacsonyabb volt, mint nálunk, azonban ezek közül háromban a magasabb halandóság okozta ezt a különbséget. Ugyanakkor vannak országok, amelyeknek természetes szaporodási aránya három-négyszerese a miénknek.

Ország	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás 1958-ban
Mexikó	32,3
Albánia ³	27,3
Kínai Népköztársaság ⁴	20,5
Kanada	19,9
Lengyelország	17,9
Szovjetunió ³	17,5
Egyesült Államok	14,8
Jugoszlávia	14,4
Ausztrália	14,1
Hollandia	13,7
Spanyolország	13,1
Portugália	12,9
Románia ³	12,7
India	12,0
Görögország	11,4
Japán	10,5
Bulgária ³	9,8
Finnország	9,6
Írország	9,3
Norvégia	9,2
Olaszország	8,3
Csehszlovákia	8,1
Svájc	7,9
Dánia	7,4
Franciaország	7,0
Német Szövetségi Köztársaság	6,2
Magyarország 1958.	6,2
1959. I. félév	4,6

³1957.

⁴1956.

Az 1958. évi magyar arányszámnál alacsonyabb volt az ezer lakosra jutó természetes szaporodás aránya az Egyesült Királyságban (5,1), Belgiumban (4,9), Ausztráliában (4,7), Svédországban (4,7) és a Német Demokratikus Köztársaságban (3,9).

3. A nettó reprodukciós együtttható alakulása

A születési arányszám, valamint a természetes szaporodási arányszám alakulását a népesség korösszetétele jelentősen befolyásolja. Mivel pedig a korösszetétel állandóan

változik, a demográfiai helyzet jellemzésére olyan mutatót szokás használni, amely független a korösszetételtől, ti. az úgynevezett "nettó reprodukciós együtthatót".

Ennek lényege a következő: valamely országban, valamely évben, tegyük fel 100 000 leánygyermek született. Ismerjük a "korévenkénti halálozási arányszámokat", vagyis azt, hogy 1000 egy éves, 2 éves, 3 éves stb. nő közül évente hányan halnak meg. Ennek alapján kiszámíthatjuk, hogy a 100 000 leánygyermek közül mikor hányan halnak meg és hányan érik meg a 15, 16 stb. éves kort (egészen 50 évig). Ismerjük a "korévenkénti szülési gyakoriságokat" is — vagyis azt, hogy ezer 15 éves, 16 éves stb. nő közül évente hányan szülnek. Így kiszámíthatjuk, hogy 100 000 leánygyermek összesen hány gyermeket — továbbá, hogy ezek közül hány leánygyermeket hoz a világra. Ha a számítás eredménye pl. 148 000, akkor a "nettó reprodukciós együttható": 148% (148 000 : 100 000).

Száz százalékos nettó reprodukciós arányszám azt jelenti, hogy a következő nemzedék azonos lesz a jelenlegivel, tehát a népesség száma stagnál. Száz százalék alatti arányszám a népesség csökkenésére, száz százalék fölötti a népesség növekedésére mutat.

Magyarországon az 1958. évben számított nettó reprodukciós együttható 97% volt.

Esetleges félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell, hogy az ilyen statisztikai számításnak semmiféle prognózis vagy jóslás jellege nincs. A nettó reprodukcióegyüttható ugyanis nem arra a kérdésre ad választ, hogy "mi lesz?" 50, vagy akár 5 év múlva, hanem arra, hogy "mi volt" a demográfiai helyzet pl. 1958-ban. Az 1958-as helyzetet viszont az jellemzi, hogy "ha ilyen maradna", akkor a későbbi években (kb. 1980-tól kezdődően) a népesség száma állandóan csökkenne.

A nettó reprodukciós arány csupán a 20-as évek óta áll rendelkezésre. 1921-ben értéke 113 volt, majd a 30-as évek elejére 101-re csökkent. Alakulása a legutóbbi években a következő volt:

Év	Nettó reprodukciós együttható
1948—1949	107%
1952	108%
1953	120%
1954	131%
1955	126%
1956	116%
1957	102%
1958	97%
1959 (előreláthatólag) kb.	97%

Azon országok közül, amelyekre vonatkozóan adatokkal rendelkezünk, egy sincs, amelynél jelenleg a nettó reprodukciós arányszám száz százalék alatt lenne. Azokban az országokban pedig, amelyekről adatokkal nem rendelkezünk, becsléseink szerint a nettó reprodukciós együttható értéke szintén száz százalék fölött van. Így például a Szovjetunióban nyilvánvalóan jóval meghaladja a 150 százalékot.

A legutolsó évekről rendelkezésre álló nettó reprodukciós együtthatók az egyes országokban a következők:

Ország	Év	Nettó reprodukciós együttható
Egyesült Államok	1956	172%
Ausztrália	1957	158%
Lengyelország	1956	148%
Írország	1955	145%
Hollandia	1957	142%
Norvégia	1956	132%
Finnország	1957	130%
Franciaország	1956	124%
Csehszlovákia	1956	123%
Portugália	1957	120%
Svájc	1957	118%
Jugoszlávia	1956	118%
Dánia	1956	114%
Egyesült Királyság	1956	111%
Ausztria	1957	111%
Belgium	1957	108%
Német Szövetségi Köztársaság	1957	107%
Svédország	1956	106%
Német Demokratikus Köztársaság	1955	106%
Japán	1956	100%
Magyarország	1958	97%

Összefoglalva megállapítható, hogy Magyarországon a legutóbbi időszakban a születések száma és ezzel együtt a természetes szaporodás nagymértékben csökkent és az előbbi az eddigi legalacsonyabb, az utóbbi pedig csupán a háborús években volt kevesebb. Mindkét arányszám világvizonylathoz a legalacsonyabbak közé tartozik. Ha a korévenkénti születési arányszámunk hosszú időn keresztül a jelenlegi szinten maradna, akkor az ország népességszámának csökkenésére kellene számítani.

Az említett tények: a népesedés kedvezőtlen alakulása, a születésszám csökkenése szükségessé teszik megfelelő intézkedések kidolgozását. Ezt megnehezíti azonban az a körülmény, hogy a népesedési jelenségek rendkívül bonyolultak. A születési tendenciát például a gazdasági helyzeten kívül nagymértékben befolyásolják a társadalmi, kulturális, egészségügyi tényezők; szokások, hagyományok, a városi-falusi életforma egyes sajátosságai stb. Ennek következtében a demográfiai vizsgálatok mind ez ideig nem tudtak egyértelmű összefüggést megállapítani például az anyagi életkörülmények és a népesedési helyzet változása között. Nem állítható, hogy a jobb gazdasági helyzet nagyobb szaporodást eredményezne; legnagyobb születési és természetes szaporodási arányszám éppen a gazdaságilag legelmaradottabb országokban (pl. kelet-ázsiai, afrikai, latin-amerikai államok) tapasztalható. Az iparosodás, urbanizáció általában mindenütt — így a Szovjetunióban is — a születésszám átmeneti jelentős csökkenését vonta maga után. Téves azonban az a felfogás is, amely szerint a születéscsökkenés az ipari-technikai és gazdasági fejlődésnek állandó és szükségképpeni következménye lenne, és hogy ennek következtében az iparilag legfejlettebb országokban a legalacsonyabb a születésszám. Jelenleg például a két iparilag igen fejlett országban, a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban a születési arány lényegesen magasabb, mint számos technikailag kevésbé fejlett — kapitalista, illetve szocialista — országban.

Nem határozzák meg teljes mértékben a társadalmi viszonyok sem a születések alakulását. Így például az európai népi demokráciák közül Lengyelországban, Romániában igen magas a születési arány, ugyanakkor Magyarországon kívül Csehszlovákiában és a Német Demokra-

tikus Köztársaságban is alacsony. Ugyanilyen különbségek tapasztalhatók az azonos társadalmi rendszerben élő és gazdaságilag is nagyjából egyformán fejlett európai vagy tengerentúli tőkés országok között is.

Mindezek miatt nem könnyű kidolgozni azokat a népesedéspolitikai terveket, amelyek a népességfejlődés megfelelő irányítására hivatottak. Eddigi tapasztalataink inkább csak negatív irányúak és azt mutatják, hogy az adminisztratív intézkedések — ha politikai hatásuktól el is tekintünk — nem célravezetőek; tartós hatást nem biztosítanak. Nincs példa arra, hogy az abortuszok jogszabályi eltiltása tartósan megváltoztatta volna a születések szintjét. Az adminisztratív eszközök alkalmazásával ideiglenesen felemelt születésszám rövidesen ismét csökken. (Az 1953. évi abortuszrendeletekhez hasonló intézkedések jelentek meg a Szovjetunióban is a második világháború kitörése előtti években. Neves szovjet demográfusok szerint ezek hatása is csak átmeneti volt és a születésszám tartós emelését nem eredményezték.) Az abortuszok eltiltása, illetve engedélyezésének szigorítása után egyrészt rövidesen kialakul az eltitkolt, illegálisan és nem megfelelő egészségügyi körülmények között végrehajtott művi vetélések tömeges gyakorlata. (Magyarországon az abortuszok eltiltása idején évente mintegy százezer művi vetélést hajtottak végre illegálisan.) Másrészt ez esetben is fenáll a fogamzásgátlás lehetősége, amit — reprezentatív vizsgálataink szerint — a nők 4/5 része jelenleg is alkalmaz a születéskorlátozás érdekében.

A születéscsökkenésnek tehát nem alapvető oka a vetélések számának emelkedése: az abortusz csak egyik eszköze a szülés megakadályozásának, eltiltása magát a születéskorlátozó tendenciát nem érinti és ezért a születésszámot tartósan nem emeli. Egyébként is az 1953. évi rendelkezésekkel kapcsolatos negatív tapasztalatok (kórházak, bölcsődék, legújabbban a közben eltelt hat év nyomán — az iskolák átmeneti túzsúfoltsága stb.) arra figyelmeztettek, hogy a kellően át nem gondolt, gyors hatásra törekvő intézkedések e tekintetben súlyos zavarokat okozhatnak és egymással ellentmondó intézkedésekhez vezethetnek.

Az adminisztratív eszközök alkalmatlansága miatt — a meggyőzés, megfelelő propaganda bizonyos korlátozott lehetőségeinek felhasználásán kívül — elsősorban a gazdasági eszközökhöz kell folyamodnunk. Ezeknek meghatározása azonban — mint erre már utalás történt — nem könnyű. Az életszínvonal általános emelése nem feltétlenül vezet a születésszám növekedéséhez. Az utóbbi évek nagymérvű szaporulat-csökkenése éppen az életszínvonal jelentős emelkedésével egyidejűleg következett be. A javuló gazdasági helyzet (bővülő áruellátás, egyes tartós fogyasztási cikkek, lakberendezés, háztartási gépek, járművek, televízió stb. nagyobb arányú elterjedése) gyakran az igények fokozódásán keresztül — legalábbis átmenetileg — inkább a születéskorlátozás irányában gyakorol befolyást.

Ezért az életszínvonal általános emelése mellett ki kell válogatni azokat a tényezőket, amelyek a családpolitikát közvetlenül érintik. Ilyen például a családi pótlék, amely — külföldi példák tapasztalatai szerint — jelentős hatást gyakorolhat a népszaporodásra.

A felvetett kérdések mélyreható vizsgálata alapján — a népgazdaság helyzetének figyelembevételével — ki kellene dolgozni azokat az intézkedéseket, amelyek a népességfejlődés befolyásolására alkalmasak. E kérdések bonyolultsága hosszabb ideig tartó és részletes tanulmányozást követel, és ezért a javaslatok megtétele is csak egy bizonyos idő múlva látható. A megoldásra váró probléma azonban nem égető és a hosszan tartó intézkedések célja nem rövid időre szóló, átmeneti hatások elérése, hanem nagyobb távlatú, tartós változások biztosítása.

E kérdések beható tanulmányozására és a szükséges intézkedésekre vonatkozó javaslatok megtételére önmagában egyetlen minisztérium vagy főhatóság sem alkalmas. Ezért — csehszlovák, francia és egyéb külföldi példák alapján — javasolom egy Népesedési Tanács felállítását. Ennek munkájában a Központi Statisztikai Hivatalon kívül részt kellene vennie az Egészségügyi Minisztérium, a Művelődésügyi Minisztérium, a Munkaügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, az Országos Tervhivatal, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Párközpont Államgazdasági Osztálya, a Közgazdaságtudományi Intézet felelős beosztásában dolgozó szakértőinek. A felállítandó Tanács feladata természetesen elsősorban a születések alakulásának beható tanulmányozása után a szükséges intézkedésekre vonatkozó javaslatok

kidolgozása lenne. A Tanács munkaterületébe azonban nemcsak a születési mozgalom vizsgálata tartozhatna, hanem egyéb népesedési kérdések is (például válások, fiatalkori házasságkötések, a népesség városokba való áramlása, öregedés stb.).

Budapest, 1959. augusztus hó 4.

Péter György s.k.

3.

1960. március 25.

Szabady Egon főosztályvezető feljegyzése Péter György KSH elnök számára Simonovits István egészségügyi miniszter levelével kapcsolatban. (KSH Levéltár B-2 1/5 doboz II.)

Feljegyzés
Péter elvtárs részére

Simonovits elvtárs f. hó 4.-i levelében említi, hogy az Egészségügyi Minisztérium a születésszám alacsony szintjéről anyagokat állít össze a Minisztertanács részére, s ezzel kapcsolatban kéri a Hivatal segítségét.

A születésszám alakulására a Hivatal rendszeres adatközléseinek és tudományos tanulmányain túlmenően egy 1959. augusztus 4-én készült feljegyzésben hívtuk fel a figyelmet. A feljegyzésben vázoltuk, hogy a születések kérdése — a többi népesedési kérdéshez hasonlóan — annyira bonyolult, a különböző vonatkozásai oly sok kormányzati és társadalmi szervet érintenek, hogy mélyreható vizsgálatát, a vizsgálatok eredményeinek elbírálását, a szükséges intézkedések összefüggő és jól átgondolt rendszerének kidolgozását egy erre a célra megszervezendő testületnek (Népesedéspolitikai Tanács) kellene biztosítani. Tekintettel arra, hogy a születési arány csökkenése 1959-ben tovább folytatódott, s minden jel arra mutat, hogy a mélypontját még most sem érte el, ezért jelenleg egy újabb feljegyzést állítunk össze, amelyben a születésszám problémája mellett egyéb olyan népesedési kérdésekre is rá kívánunk mutatni, amelyek kétségtelenné teszik az egységes népesedéspolitikai irányítás kialakításának szükségességét.

Annak ellenére, hogy a születések kérdéskörének komplex tanulmányozását a szervezeti előfeltételek hiánya nehezíti, a hivatali adatgyűjtések jelenleg is a születési mozgalom sokoldalú tanulmányozását teszik lehetővé. Még inkább lehetőség nyílik majd erre a jövőben, amikor a népszámlálás megfelelő adatai és egy külön e célból végrehajtott reprezentatív termékenységi adatgyűjtés eredményei is rendelkezésre fognak állni.

A *Simonovits* elvtárs levelében felvetett kérdésekkel kapcsolatban egyébként az alábbi anyagok állanak — jelenleg vagy a közeljövőben — rendelkezésre:

1. A természetes népmozgalom adatai (részletes adatközlés a "Magyarország népesedése 1958" c. kiadványban, Statisztikai Időszaki Közlemények, 33. kötet), amelyeket a születések területén a Hivatal évente nem, életképesség és származás, szülők életkora, a szülési sorrend, a szülések közötti időtartam, az anya és az eltartó foglalkozása, a születés helye, az újszülött súlya, terület stb. szerinti bontásban dolgoz fel. Ehhez kiegészítőleg felhasználhatók a szülészeti és vetélési statisztikák is.

2. Ugyancsak a rendszeres népmozgalmi statisztika alapján állnak rendelkezésre olyan anyagok is, amelyek a szülő nők életben lévő gyermekei számára, a meghalt nők gyermekszámára, az utolsó házasságból származó gyermekek számára, a népesség reprodukciójára stb. vonatkoznak.

3. Hogy a dolgozók társadalmi, szociális helyzete hogyan befolyásolja a születések számát, erről nincsenek biztosan értékelhető adataink. A Demográfia 1959. 2—3. számában megjelent "A termékenység, a családtervezés és a születésszabályozás néhány kérdése" c. tanulmány tartalmaz ugyan néhány tájékoztató jellegű felvilágosítást, a felhasznált adatok reprezentáns volta azonban egyelőre nem igazolható. Ez a kérdés teljeskörű adatok alapján csak a népszámlálás anyagának feldolgozása után lesz vizsgálható, amikor a társadalmi-foglalkozási csoportként már a múltban is számbavett születési adatokat megfelelő népességi bázishoz tudjuk viszonyítani.

4. Ugyancsak a népszámlálási adatok fogják felderíteni a lakáshelyzet és családnagyság közötti összefüggéseket. (Ezekből azonban természetesen nem lesz megállapítható az okozati kapcsolat, vagyis az, hogy kisebb vagy nagyobb lakás oka vagy következménye-e az alacsony vagy nagyobb gyermekszámnak.) Ennek alapján értékelhetők elsősorban a lakásépítés adatai is. Összeállításuk után az idevonatkozó anyagokat a Minisztériumnak természetesen megküldjük.

5. A családnagyság és életszínvonal (jövedelem, fogyasztás) összefüggéseit a háztartási statisztika vizsgálja. Ezzel kapcsolatban javasolom felhívni *Simonovits* elvtárs figyelmét a Statisztikai Szemle 1960. márciusi számában megjelent tanulmányra ("A különböző nagyságú munkás és alkalmazott háztartások jövedelmi viszonyai"), amely külön vizsgálja a gyermekekkel kapcsolatos kiadásokat, különböző nagyságú és összetételű családok életszínvonalát stb. E tárgyban jelenleg a népszámlálás anyagából reprezentatív módon kiválasztott 20 000 munkás és alkalmazotti család életkörülményeinek vizsgálata folyik, amelynek ez év végére várható eredményei már nemcsak tendenciák megállapítására lesznek alkalmasak, hanem az összefüggések számszerű megvilágítására is.

6. Olyan jelentős tényezőknek, mint a mezőgazdaság szocialista átszervezése, vagy az ipari városokban történő lakásépítkezések, a születési mozgalomra feltehetően van befolyása. A különböző városok, megyék, kisebb területek, községcsoportok születési mozgalmának mélyreható elemzésére azonban csak a népszámlálás adatainak feldolgozása után nyílik lehetőség. Összehasonlításra természetesen — amint ezt az előzetes megbeszélések alapján összeállított és *Simonovits* elvtárs részére megküldött táblák is mutatták — most is van mód, de kétséges, hogy az összehasonlítás során mutatkozó különbségek a vizsgálni kívánt tényező (a kollektív gazdálkodás, a lakásépítkezés mértéke) hatásának tulajdoníthatók-e, vagy valamely más tényezőknek.

Meg kell ugyanis jegyeznünk, hogy a statisztikai adatok alapján nemcsak az ok és az okozat nem különíthető el világosan — nem állapítható meg például a statisztikai táblákból az, hogy a házaspár azért lakik-e kis lakásban, mert nincs gyermeke, vagy pedig azért nincs gyermeke, mert kis lakásban lakik —, hanem az is nehézségekbe ütközik, hogy a jelenségek előidézésében közrejátszó tényezőket elkülönítve vizsgáljuk. Így végeredményben nincsenek olyan adataink, amelyekkel ki lehetne mutatni három konkrétan felvetett tényezőnek — a dolgozók szociális helyzetének, a mezőgazdaság kollektivizálásának és a lakásviszonyoknak — a születésszám legutóbbi csökkenésében az alacsony színvonalának kialakításában betöltött szerepét.

A születések alakulásának tényezőit nem lehet, de nem is szabad izoláltan vizsgálni, a kérdés így túlságosan leegyszerűsített lenne. A népesség születési mozgalmát nem néhány tényező szabja meg, hanem az egymással kölcsönhatásban álló társadalmi, gazdasági, biológiai és szubjektív adottságok valóságos szövevénye. Népességünk anyagi és kulturális igényeinek növekedése, a gyermekek iránti felelősségérzet fokozódása, a biológiai ismeretek szélesebb körűvé válása, a gyermekek jövőjének féltése, a társadalmi erkölcsök és normák változása ugyanúgy tényezői a születési mozgalomnak, mint a nők munkavállalásával, az iparosodással, a termelőszövetkezetek létesítésével, a lakások építésével és elosztásával, a sokgyermekes családok anyagi támogatásával stb. együttjáró realitások.

A születések kérdésének statisztikai elemzése mindezeket figyelembe véve igen nehéz, s tudományosan még máig sem megoldott feladat. Az utóbbi években ugyan a Központi Statisztikai Hivatal lépéseket tett annak érdekében, hogy a kérdések megválaszolásához statisztikai alapot szolgáltatson, ezeknek eredménye azonban csak a későbbiekben várható. *Simonovits* elvtárs kérésére azonban már eddig is állítottunk össze különböző anyagokat, s természetesen a jelenleg rendelkezésre álló adatokból a jövőben is meg fogjuk adni azokat, amelyekre az Egészségügyi Minisztérium igényt tart.

Budapest, 1960. március 25.

(Szabady Egon)

Egészségügyi Minisztérium
Bp., Akadémia utca 10.
17/Si/1960.

*Szabady elv.
beszéljük meg
III. 7.
Péter*

Péter György Elvtársnak
KSH Elnöke
Budapest

Kedves Péter Elvtárs!

Egy anyagot készítettünk a Minisztertanács elé, amelyből arról kellene képet adnunk, hogy miért ilyen kevés a születések száma Magyarországon. Ehhez az anyaghoz nálunk elég sok adat van. *Háhn Géza* elvtárs megyei bontásban feldolgozta 1958-ig a születések számát, 1—2 gyermekes anyáknak, házasságok számát stb.

Nincs azonban adatunk arra vonatkozólag, hogy a dolgozók társadalmi helyzete, szociális helyzete befolyásolja-e és ha igen, hogyan befolyásolja a születések számát. Nincs például adatunk arra, hogy a lakáshelyzetnek van-e valami befolyása erre. Nem tudjuk azt, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése pozitív, vagy negatív irányban hat stb.

Nem tudom a kérdés statisztikailag megfogható-e, összehasonlítható-e. Pl. Túrkeve vagy Mezőtúr születési helyzete, egy olyan Szolnok vagy Békés megyei várossal, ahol később, vagy egyáltalán nem alakult ki a kollektív gazdálkodás. Nem tudom statisztikailag megfogható-e, hogy olyan ipari város, ahol nagyarányú a lakásépítés, a lakásépítés befolyásolta-e a születések számát. Össze tudjuk-e hasonlítani az ilyen ipari városokat, olyan ipari városokkal, ahol nincs lakásépítés.

Amennyiben tehát statisztikai módszerekkel megfogható a születések alakulása, kérem légy segítségemre.

Budapest, 1960. március hó 4.

Sokszor üdvözl:

(Dr. Simonovits István)

4.

1960. június 25.

Az Egészségügyi Minisztérium jelentése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a születésszám alakulásáról hazánkban. (UMKL-C-2-y 19.d. és UMKL XXXI-22-I/1)

Jelentés
a születésszám alakulásáról hazánkban

A születésszám hazai alakulásáról az alábbiakban tesztek jelentést:

A születésszám alakulásának csökkenő tendenciája a fejlettebb államokban világjelenség, amely a XX. század elején vált kifejezetté. Különösen nagyobb arányokat öltött az I., majd a II. világháború óta. Kivételesnek mondható a Szovjetunió és az Egyesült Államok születési arányszámának a többi országokhoz viszonyított kisebb mérvű csökkenése, illetőleg az utolsó tíz évben a születésszám közel egyforma magas szinten való megmaradása.

Gazdasági, kulturális fejlettségben hozzáink legjobban hasonlító Csehszlovákia cseh-morva részének születési arányszáma az elmúlt tíz év alatt hasonló tendenciájú és hasonló értékű csökkenést mutat, mint nálunk.

(A születésszám alakulását az említett országokban az 1. sz. melléklet mutatja.)

A születésszám alakulása hazánkban

I. Magyarországon 1936-tól 1952-ig a születési arányszám 18,5—21% között ingadozott. Az 1945—46 évben a 18,7%-re való csökkenést kiegyenlítette az 1947—50 évek 20% feletti arányszáma. Az 1951—52-ben a születések arányszáma visszatért az 1938—44-es átlagra: 19,6%-re.

1953. II. 8-án jelent meg a Minisztertanács 1004/1953. számú határozata az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről. Ez a határozat a terhességek megszaktítását rendkívüli módon megszigorította.

1953-tól a születések száma emelkedni kezdett, legmagasabb értékét 1954-ben érte el.

1954. I. 1-én jelent meg az egészségügyi miniszter bizalmas utasítása, amely a terhességi megszaktítások engedélyezését megkönnyítette. E határozat után a születési arányszám csökkenni kezdett. 1956-ban már valamivel az 1935—45-ös átlag alá, a 19%-re állt be.

1956. VI. 24-én jelent meg az egészségügyi miniszter 2/1956. sz. rendelete, mely a terhesség első három hónapjában az anyára bízta annak eldöntését, hogy gyermekét ki akarja-e hordani, vagy pedig kérésére az Állami Egészségügyi Szolgálat a terhességet megszaktítja. A rendelet megjelenése, valamint az utána következő ellenforradalom után a születések száma hazánkban eddig nem látott esésnek indult. A születési arányszám 1959-ben 15,2%-re csökkent. 1960 első hónapjaiban — ha kisebb mértékben is —, de az esés tovább tart.

A születések számának hazai alakulását a mellékelt grafikon tünteti fel (és a 2. sz. melléklet).

A számítások azt mutatják, hogy 1947-től 1956-ig kereken 94 500 gyermekkel született több hazánkban, mint ha a régi (19,9%) átlagon maradtunk volna.

A számítások azt mutatják, hogy 1956-tól 1959. év végéig viszont 115 000 gyermekkel született kevesebb, mint ha a régi arányszám maradt volna meg. A tényleges csökkenés tehát a négy év alatt kereken 21 000 fő. A csökkenés nemcsak a szülési készség megfogyásából adódik, a 15—45 éves, tehát szülőképes nők száma ebben az időszakban mintegy 60 000-rel csökkent.

A születésszám csökkenése nem jelenti azt, hogy az egy éven aluli gyermekek száma is ugyanilyen mértékben csökkent. 1938-ban 182 206 élveszületett gyermek közül a magas csecsemőhalálozás miatt meghalt 23 933, addig 1959-ben 151 183 gyermek közül egy éves korig meghalt 7938. Ez azt jelenti, hogy 1938-ban az első évet 158 273 gyermek érte el, 1959-ben pedig 143 245 gyermek. (31 000-rel kevesebb szülés, 15 000-rel kevesebb 1 éves gyermek.)

2. Megvizsgáltuk a születésszám alakulását *nagyvárosi, megyei városi, megyei bontásban a települések jellege szerint.*

Az egyes megyék születési arányszámának alakulását a 3. sz. melléklet tünteti fel. A csoportosításnál a születések 1938-as, illetve 1958-as alakulását vettük tekintetbe.

A születésszám megyei alakulása azt mutatja, hogy a régebben magas születésszámú megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Nógrád megye, tehát az *ipari megyék születési arányszáma kevésbé csökkent, mint a mezőgazdasági megyéké*. A régebben átlag körüli megyék közül csak Győr-Sopron megye tartotta meg az átlagos helyzetét. Az átlagon aluli megyék közül Baranya és Komárom megye kedvezőbb helyet foglal el, mint 1938-ban. Veszprém megye értékelését befolyásolja az alacsony születésszámú Zala megyei területtel való bővülés. Romlott Heves megye helyzete.

Miskolc, Debrecen, Pécs városának alakulását összehasonlíttuk *Heves, Vas, vagy Békés* megyék születésszámának alakulásával, tehát azokkal a megyékkel, ahol 1938-ban a születési arányszám 20–21% körül mozgott, azt találjuk, hogy a három kiemelt város s a megye születési arányszáma 1959-re egyformán 14–15%-re esett. A három kiemelt város és a három főleg mezőgazdasági megye között nincs különbség.

Budapest és Szeged születési arányszámának alakulása lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál. Míg ugyanis az országos átlag 1959-ben 15,2% volt, Budapesten 9,2%, Szegeden 10,4%. (4. sz. melléklet, 5 legnagyobb városunk adatai.)

A születésszám csökkenésének okai

Az egész világon észrevehető jelenség, hogy a technika fejlődésével, az életszínvonal emelkedésével, az egészségügyi viszonyok javulásával az emberek egyre jelentősebb része tudatosan határozza meg gyermekeinek számát. Ennek következtében csökken a születések száma.

A születendő gyermekek számának meghatározásában rendkívül sok és különböző társadalmi, gazdasági és szubjektív tényező szerepel. A születések alakulásának kérdése tehát rendkívül komplex, amelynek egyes tényezőit felbecsülni nemcsak azért nehéz, mert a népmozgalmi jelenségek elemzésére az eddig eltelt négy év túl rövid idő, hanem azért is, mert a társadalmi törvényszerűségek számokkal nem könnyen bizonyíthatók. Az említett nehézségek ellenére néhány tényező jelentőségének tisztázása megkísérelhető.

1. Sajátos módon az életszínvonal emelkedése a születésszám alakulására kedvezőtlenül hatott. Ezt bizonyítja a születések számának az ellenforradalom után bekövetkezett csökkenése, jóllehet az ellenforradalom óta mind a lakosság életszínvonala, mind munkakörülményei és lakáshelyzete javult. Magyarázata ennek az, hogy — orvosok és az abortuszbizottságok tapasztalata szerint — *sok esetben azért nem vállalják a gyermeket, mert ez megakadályozná saját életszínvonaluk emelését. Pl. lakásberendezés, televízió vagy motorkerékpár vásárlása stb.*

Erősíti ezeket a tendenciákat a *sajtó és rádió* is, amely gyakran számol be arról, hogy a prémiumból, nyereségrészesedésből, vagy Lottó nyereségből mi minden beszerzést eszközölnek. Dicsérik azokat az asszonyokat, akik esti tanfolyamra járnak, vagy a termelésben kiemelkednek, rengeteg társadalmi munkát végeznek, de igen ritkán esik szó a családi életről, a gyermekekről, akik pedig a szocialista élet tartalmához és teljességéhez hozzátartoznak.

2. A születések számának alakulásában kétségtelenül szerepet játszik az, hogy az 1004/1953. M.T. rendelet a születések számát néhány évre mesterségesen felszorította. *Ennek az erőszakolt átmeneti magas születésszámnak vagyunk most negatív fázisában.*

A lakosság nagy része ragaszkodik a múltban kialakult családnagysághoz: a 2–3 gyermekhez. Kétségtelen, hogy különösen a fővárosban a születések azoknál is elmaradnak, akiknél a gyermekek számát az 1004-es rendelet nem befolyásolhatta, jelentősen csökkent az elsőszülöttek száma is.

Nem lehet ebből azonban azt a következtetést levonni, hogy *a kérdés rendeleti úton megoldható*. Ezt mutatják egyrészt a hazai tapasztalatok, melyek szerint még a legszigorúbb

rendelkezések utolsó évében az illegális abortuszok száma nőtt. Ezt mutatják nemzetközi tapasztalatok is. Ez év májusában Rostockban az abortuszkérdésről tartott nemzetközi konferencián a kérdés legkiválóbb nemzetközi szakértői megállapították:

A terhességmegszakítás ellen hozott, vagy érvényben lévő szigorú törvények alkalmazatlanok arra, hogy csökkentsek, vagy éppen megszüntessék a törvénytelen terhességmegszakításokat. Ezt minden ország képviselője egybehangzóan megállapította. Kirívó Franciaország példája, ahol nemcsak a terhességmegszakítás, a fogamzásgátlás is tilos. Itt a mindezek ellenére előforduló terhességmegszakításokat minimum 400 000-re, maximum 1 200 000-re becsülik és megbízható — már amennyire e téren megbízható adat létezik — adatok szerint Párizsban magában évente 150 000 tiltott műtét megy végbe.

A terhességmegszakítások száma döntően nem befolyásolja egy-egy ország születési arányszámát. A terhességmegszakítás nem oka, hanem egyik, korántsem helyes módja a születésszabályozásnak.

3. A születésszám csökkenését *befolyásoló tényezők még a következők:*

a) Az a lényeges különbség, ami a gyermekes és a gyermektelen *családok anyagi helyzetében* mutatkozik meg. A háztartási statisztikák vizsgálataiból kiderült, hogy általában a négy, vagy többtagú háztartásokban az egy főre jutó jövedelem 600 forint alatt van, míg az egyedül élők és a kéttagú háztartásokban 1200 Ft, vagy több jövedelem jut egy főre.

Teljesen azonos tendencia tapasztalható a háztartási statisztikákban megfigyelt *egyéniileg gazdálkodó és termelőszövetkezeti paraszti háztartások* adatainál is.

Az azonos munkát végző dolgozóknak és családjuknak anyagi helyzete a család nagyságával, általában a gyermekek számával lényegesen romlik. A családi pótlék a felmerülő kiadásoknak csak kis részét fedezi;

b) Nagymértékben megnehezíti a helyzetet a *bölcsődei helyzet*, a 0—3 éves korú csecsemők és kisgyermekek bölcsődei elhelyezkedési lehetősége.

Jelenleg Magyarországon kerekén 450 000 a 0—3 éves korú gyermekek száma. Ebből Budapesten él 49 300.

Számításaink szerint Budapesten 34 000 0—3 éves korú gyermek anyja dolgozik. Ugyanakkor az összes bölcsődei férőhelyek száma Budapesten 12 400. Tehát a dolgozó anyák gyermekeinek is alig több, mint egyharmadát lehet Budapesten bölcsődében elhelyezni, a bölcsődéink emiatt igen zsúfoltak.

Ha a Budapesten kívüli helyzetet nézzük a következő képet kapjuk:

400 000 0—3 éves korú kisgyermek él Budapesten kívül. Ezen gyermekek 25%-ának végez az anyja kereső foglalkozást. Ugyanakkor a vidéki 0—3 éves korú kisgyermekeknek az elhelyezésére Budapesten kívül 15 126 állandó bölcsődei férőhely áll rendelkezésre, ami a dolgozó anyák gyermekeinek *egyhetede számára* elegendő.

A II. ötéves terv időszakban a bölcsődei férőhelyek száma mindössze 3000-rel fog emelkedni. Ez azt jelenti, ha a születések száma nem változik, akkor a 0—3 éven aluli kisgyermekeknek országosan mindössze 8,2%-át fogjuk tudni bölcsődében elhelyezni: Budapesten 26%-ot, vidéken 6,25%-ot. A mezőgazdaság szocialista átszervezése folytán pedig az igények nagymértékben nőnek. (A számítások *vidéken* az állandó és idénybölcsődei férőhelyekre együttesen értendők.)

Ismeretes, hogy a Művelődésügyi Minisztérium milyen nehézségekkel küzd, az *óvodás-korú* gyermekek elhelyezésénél. Itt három korosztályra 156 000 férőhely áll rendelkezésre, ami 30,4%-os elhelyezési lehetőséget biztosít. Tekintve azonban, hogy a bölcsődés-korú gyermekek csecsemőkből és kisdedekből álló korosztály, elhelyezésük, gondozásuk elsősorban egészségvédelmi szempontból nagyobb gondosságot kíván.

1957-ben 0—3 éves korú gyermekek közül 11 779 halt el, míg a 3—6 éves korú gyermekek közül 610. (Az összes 0—3 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 0,9%-a, illetve az összes 3—6 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 0,11%-a.)

1958-ban a 0—3 éves korú gyermekek közül 10 258, a 3—6 éves korú gyermekek közül 555 gyermek halt el. (Az összes 0—3 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 0,4%-a, illetve az összes 3—6 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 0,09%-a.)

1959-ben a 0—3 éves korú gyermekek közül 8779, a 3—6 éves korú gyermekek közül pedig 560 gyermek halt el. (Az összes 0—3 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 2,0%-a, illetve az összes 3—6 éves korú gyermekek közül elhalt a gyermekek 0,1%-a.)

A fentiek is amellet szölanak, hogy a bölcsödéskorú gyermekek ápolására és gondozására különösen nagy figyelmet kell fordítanunk.

c) A születések számának alakulása és a nők foglalkoztatottsága.

Megvizsgáltuk, található-e összefüggés a születések számának alakulása és a nők foglalkoztatottsága között. Az alábbiakban ezeket ismertetjük.:

1959-ben a kereső foglalkozást folytató nők száma több, mint másfélmillió volt. Ez a keresők 32,4%-a. (A nők száma, a munkaképes korú nők száma és a kereső nők száma Budapesten és vidéken 5. sz. melléklet.)

A dolgozó nők kisgyermekének csak igen kis részét (20%-ot) lehet bölcsödében elhelyezni. Fékezi a nők munkábaállítását is.

Egy 1957-es megfigyelés szerint az egygyermekes anyák 51%-a, a kétgyermekes anyák 42%-a, a három- és többgyermekes anyák 39%-ának van kereső foglalkozása.

Ez nemcsak a termelés szempontjából nem jó, de a család anyagi helyzetét is rontja, mint ahogy az előzőekben erre már rámutattunk.

A születésszám alakulásában jelentős tényező a nők megváltozott társadalmi helyzete. Itt elsősorban nem a munkavállalásról van szó, hanem arról, hogy a terhesség vállalása, a szülés és a szoptatás a nő társadalmi helyzetét, továbbtanulását vagy érvényesülését veszélyezteti. Kétségtelenül megállapítható, hogy jelen viszonyaink között van ellentmondás a nő biológiai és társadalmi szerepe között. Ennek feloldása nyilván a jövő nehéz feladata, de a jelen helyzetben sem érvényesül kellőképpen a terhes anyák a Munka Törvénykönyvében előírt jogai és társadalmi megbecsülésük sem.

A csecsemők elhelyezésének, nevelésének nehézségeire mutat az a reprezentatív adatfelvétel, amit a szülni akaró, gyermeküket kihordó és a terhesség megszakítását kérő nők helyzetéről végeztünk.

1960. február-március havában ugyanazon lakóterületen 657 művi vetélést kérő nő és 658 szülő nő (összesen 1315 nő) lakáshelyzetének egyidejű vizsgálatánál a következőket tapasztaltuk: (6. sz. melléklet).

Ha összehasonlítjuk azoknak a nőknek a lakáshelyzetét, akik szülnék, azokéval, akik a terhesség megszakítását kérik, döntő többségük egyformán egyszobás lakásban lakik, de a lakás zsúfoltsága a vetélést kérőknél magasabb, mint a szülő nőknél.

Szembetűnő, hogy azok a nők közül, akik megszülik gyermeküket, Budapesten 35,5%, vidéken 38,5% él együtt szüleivel, míg azok közül, akik a terhesség megszakítását kérik, Budapesten 15%, vidéken 21,2% él együtt szüleivel. Azt mutatja ez, hogy *akik gyermeket szülnék, azoknak a gyermeknevelésben a szülőkre van szükségük.* Ez is a gyermekelhelyezés nehézségeit támasztja alá.

A reprezentatív adatgyűjtés anyagának feldolgozásából az is kiderül, hogy a megkérdezett nők válasza szerint egy-két, legfeljebb három gyermek vállalása a jelenlegi beállítottságuk. Különösen figyelemre méltó Budapesten a nők magas arányú munkavállalása, a gyermekek elhelyezési lehetőségei (7. sz. melléklet).

Bár a népesedési jelenségek — mint már az előbbieken is mondtuk — igen bonyolultak, a gazdasági helyzeten kívül egy sor más tényező is (társadalmi, kulturális, egészségügyi tényezők, szokások, hagyományok, technikai fejlődés, életszínvonal) jelentősen befolyásolja és a jelenlegi — a kérdés pontosabb elemzéséhez szükséges — statisztikai adatok száma sem kielégítő, mégis megállapíthatjuk többek között a Szovjetunió példájából: hogy a születésszám nagyobb mérvű csökkenése — a csökkenés általános tendenciáján belül — átmeneti jelenség.

Befolyásolni, gyors hatásra törekvő — főleg adminisztratív — intézkedésekkel nem vezetne célra.

Összefoglalás

1. A születések számának csökkenése világjelenség, mely többek között a kultúra emelkedésével jár együtt.
2. Az 1956-os abortusztörvény e jelenséget nálunk csak elősegítette, de nem okozta.
3. Adminisztratív rendszabályok nemcsak politikailag volnának hibásak, de nem is vezetnének eredményre.
4. Gyorsabb ütemben kell fejleszteni a bölcsőde hálózatot és a családi pótlék rendszerét.
5. Foglalkozni kell a terhes és gyermekes nők fokozott társadalmi megbecsülésével és munkaidejének jelentős csökkentésével.
6. Várható a mostani csökkenő tendencia megállása és ésszerű szinten való megállapodása a társadalmi átalakulásunk előrehaladásával.

Határozati javaslat

1. A Minisztertanács tudomásul veszi az egészségügyi miniszter jelentését.
2. Utasítja az egészségügyi minisztert, hogy a dolgozó nők gyermekeinek bölcsődei helyzetéről szóló jelentését vigye a Gazdasági Bizottság elé.
3. Felhívja a Gazdasági Bizottságot az életszínvonal emelése kapcsán a bér és fizetésrendezésekkel egyidőben legyen figyelemmel arra, hogy az a nagy különbség, ami a gyermekes és gyermektelen családok anyagi helyzete között fenn áll, már a II. öt éves tervben tovább csökkenjen.
4. Gondoskodni kell a terhesek és a gyermekes nők jogainak érvényesítéséről, ezen túlmenően is a fokozott társadalmi megbecsüléséről.
5. A terhesek és a gyermekes nők munkaidejének csökkentésére a Munkaügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és a SZOT együttes javaslatot dolgozzon ki 1961. év végére és ezt terjessze a kormány elé.
6. Tudatosítani kell a szocialista társadalom alapjának, a családnak a jelentőségét és ennek propagálásában társadalmi szervek segítségét kell igénybe venni.
7. Az egészségügyi miniszter az Egészségügyi Tudományos Tanács bevonásával kísértse figyelemmel a születésszám alakulását, ennek minél több befolyásoló tényezőjét elemezze s erről a munkájáról 1961. év december 31-ig tegyen jelentést.

Budapest, 1960. június 25.

Dr. Doleschall Frigyes s.k.
egészségügyi miniszter

1. számú melléklet
Ezer lakosra jutó élveszületési arányszám

Év	Magyarország	Szovjetunió	USA	Csehszlovákia (Szlovákiával együtt)	Csehország (Szlo- vákia nélkül)
1940	20,0	31,7	17,9	20,6	—
1950	21,0	26,5	23,5	23,3	21,1
1951	20,2	26,8	24,5	22,8	20,6
1952	19,6	26,4	24,7	22,2	19,7
1953	21,6	24,9	24,6	21,2 ⁵	18,7
1954	23,0	26,5	24,9	20,6	18,1
1955	21,5	25,6	24,6	20,3	17,7
1956	19,6	25,0	24,6	20,3	17,2
1957	17,0	25,3	25,0	18,9	16,3
1958	16,1	25,3	24,3	17,6	14,8
1959	15,2	—	—	—	—

⁵1953-tól a Csehszlovák adatok nem tartalmazzák azokat az élveszületett csecsemőket, akik 28 héten belül 1000 g alatt 35 cm-nél kisebbnek születtek és 24 órán belül meghaltak.

2. számú melléklet
Születésszám alakulás
Országos arányszám

Év	%	Év	%	Év	%
1936	20,3	1945	18,7	1954	23,0
1937	20,0	1946	18,7	1955	21,5
1938	19,9	1947	20,6	1956	19,6
1939	19,4	1948	21,0	1957	17,0
1940	20,0	1949	20,6	1958	16,1
1941	18,9	1950	21,0	1959	15,2
1942	19,9	1951	20,2		
1943	18,9	1952	19,6		
1944	20,6	1953	21,6		

3. számú melléklet

	Születési arányszám	
	1938	1959

1938-ban és 1959-ben az átlagosnál magasabb értékű:

Szabolcs-Szatmár megye	29,0	22,2
Hajdú-Bihar megye	26,0	20,1
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	24,0	19,6
Veszprém megye	23,0	16,9
Fejér megye	21,9	17,2

1938-ban átlagosnál magasabb, 1959-ben átlagosnál alacsonyabb értékű:

Szolnok megye	21,9	15,1
---------------	------	------

1938-ban és 1959-ben átlag körüli értékű:

Győr-Sopron megye	21,2	16,0
-------------------	------	------

1938-ban átlag körüli, 1959-ben pedig átlag alatti értékű:

Heves megye	21,0	14,8
Békés megye	21,0	14,4
Vas megye	20,6	15,0

1938-ban átlag alatti, 1959-ben átlag feletti értékű:

Baranya megye	16,0	17,8
---------------	------	------

1938-ban átlag alatti, 1959-ben átlag körüli értékű:

Zala megye	20,4	16,3
Komárom megye	19,9	16,4
Bács-Kiskun megye	18,1	16,0

1938-ban és 1959-ben átlag alatti értékű:

Csongrád megye	19,8	13,7
Pest megye	16,8	14,7
Somogy megye	18,5	15,2
Tolna megye	19,0	15,5

4. számú melléklet

Öt legnagyobb városunk adatai: születési arányszám

Város	Év	
	1938	1959

Miskolc	20,9	14,6
Debrecen	20,6	14,9
Pécs	16,2	13,9
Szeged	16,7	10,4
Budapest	15,6	9,2

5. számú melléklet

A nők száma, a munkaképes korú nők száma, a kereső nők száma Budapesten

Év	Nők száma	Munkaképes korú nők száma ⁶	Kereső nők száma	Kereső nők a munkaképes korú nők %-ában
1920	497 706	364 616	88 849	25,0
1941	905 330	663 056	273 980	41,3
1949	862 288	609 931	335 222	55,0
1959	968 935	591 000 ⁷	500 000 ⁷	84,6 ⁷

vidéken (az országban Budapest nélkül, 1000-ban)

1920	3 616	2 585	976,2	37,8
1941	3 849	2 277	877,1	38,5
1949	3 918	2 336	810,8	34,7
1959	4 162	2 369 ⁷	980,0 ⁷	41,4 ⁷

⁶15–60 éves korig.

⁷Részben számított, részben becsült adatok.

6. számú melléklet

1960. február-március havában ugyanazon lakóterületen lakó 657 művi vetélést kérő nő és 658 szülő nő (összesen 1315 nő) lakáshelyzetének egyidejű vizsgálatánál a következőket tapasztaltuk:

1 szobás	2 szobás	3 vagy több szobás	1 szobára jutó fő száma	Szülőkkel laknak
----------	----------	--------------------	-------------------------	------------------

A vetélést kérő nők lakáshelyzete vidéken %-osan:

82,9   14,6   2,4   3,8   15,4

A szülő nők lakáshelyzete vidéken:

82,2   16,8   1,0   3,15   35,5

A vetélést kérő nők lakáshelyzete Budapesten:

72,9   25,0   2,1   3,0   21,2

A szülő nők lakáshelyzete Budapesten:

69,3   26,6   4,0   2,5   38,2

7. számú melléklet

A jelenleg szülő nők közül %-osan

Akik még szülni akarnak				Akik nem akarnak szülni			
1	2	3 vagy több	gyermektelen	1	2	3 vagy több	gyermektelen
gyermekes				gyermekes			

30,1   10,7   1,3   9,1   13,3   17,8   17,1   0,6

5.

1960. július 9.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3181/1960. sz. határozata a születésszám hazai alakulásáról. (UMKL XIX-C-2-y-19. d.)

MAGYAR FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY

Készült 43 példányban
23. számú példány
Kapják: a Kormány tagjai,
Orbán László elvtárs

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány
3181/1960. sz.
határozata
a születésszám hazai alakulásáról

1. A Minisztertanács tudomásul veszi az egészségügyi miniszternek a hazai születésszám alakulásáról szóló jelentését.

2. A Minisztertanács utasítja az egészségügyi minisztert, kérésre figyelemmel a születési szám alakulását; elemezze ennek minél több befolyásoló tényezőjét és tegyen jelentést erről a Kormánynak 1961. június 30-ig.

3. Tudatosítani kell a család jelentőségét a szocialista társadalomban. Emelni kell a terhes és gyermekes nők társadalmi megbecsülését. Ennek érdekében az egészségügyi miniszter dolgozzon ki a Kormány részére javaslatot az érdekelt minisztériumok bevonásával, a SZOT, a Nőtanács és egyéb társadalmi szervek segítségével.

Budapest, 1960. július hó 9.

Dr. Münnich Ferenc s.k.
a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány
elnöke

6.

1961. június 22.

Az Egészségügyi Minisztérium jelentése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a születésszám további alakulásáról hazánkban. (UMKL XIX-C-2-y-21. d.)

Jelentés
a születésszám további alakulásáról hazánkban

A születésszámnak a múlt évi jelentésben ismertetett csökkenése tovább folytatódott. 1960 folyamán a születések száma 3 százalékkal csökkent, tehát kisebb mértékben, mint 1959 folyamán, amidőn a csökkenés üteme 4,6 százalékos volt. 1961. I. negyedében ismét nagyobb mértékben kezdett csökkenni a születések száma és újból 4,6 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1960. I. negyedében.

A születések száma országosan és a legtöbb területen biztosította még a természetes szaporodást, amely országosan 1960-ban 44 987 fő volt, 1961. I. negyedévében 10 305. Budapesten és Szegeden a halálozások 1960-ban és 1961. I. negyedévében meghaladták a születések számát.

A születések számának további alakulására vonatkozólag határozott megállapításokat még nem tehetünk. Mint az alábbiakban rá fogunk mutatni, fejlődésünk legjellemzőbb folyamatai, az iparosodás, a városi lakosság arányának emelkedése *nem töltenek be főszerepet* a születések számának csökkentésében. Azok a tényezők, amelyeknek hatása leginkább kimutatható, a lakásviszonyok, a magasabb életszínvonal iránti igény kielégítésének anyagi korlátjai, a termelőszövetkezeti gazdálkodásra való áttérés nehézségei, kivétel nélkül *átmeneti* jelenségek.

A születésszám csökkenése a közeljövőben még nem érezteti kedvezőtlen hatását. 1980 után azonban a gazdasági és népszaporodási vonatkozásban produktív korba legalább öt olyan korosztály jut el, amelynek létszáma jóval alacsonyabb lesz, mint az idősebb, jelentős mértékben eltartásra szoruló korosztályok létszáma.

A születési viszonyokkal és azok vonatkozásaival kapcsolatosan a népmozgalmi statisztika, a népszámlálási adatok és az 1960 októberében, a szülészeti intézményekben végzett adatfelvétel alapján a következő megállapításokat tehetjük:

1. Előző jelentésünkben rámutattunk arra, hogy tíz év alatt, az 1947—1956. időszakban kereken 95 000 gyermekkel született több hazánkban, mintha az 1938. évi születési viszonyok megmaradtak volna (ezer lakosra 19,9 születés). Az 1956—1960. időszakban azonban 168 000 szülés maradt el, ténylegesen tehát 1947—1960 között 73 000 gyermekkel kevesebb született meg, mint amennyi születés a régebbi születési viszonyok mellett megtörtént volna. A születésszám csökkenése ma már jóval több, mint az 1947—1956. időszak negatív visszahatása.

2. 1960-ban a születések számának 3,8 százalékos csökkenése a fővárosban, 4,0 százalékos csökkenése a községekben következett be, a vidéki városokban a születésszám alig változott, sőt Miskolcon 3,2 százalékkal nőtt. 1961. I. negyedében jelentősen, közel 6 százalékkal csökkent a községek születésszáma, Budapesten a csökkenés mindössze 1 százalékos, Miskolcon, Pécsen, Szegeden emelkedett a születések száma.

Az 1960. októberi adatfelvétel szerint a városokban a legtöbb vetélést az egygyermekes anyák végeztetik, tehát a második gyermek születésének megakadályozására. A falvakban a legtöbb vetélés két gyermek esetén történik, a harmadik gyermek születése marad el. A népszámlálási adatok szerint is az új átlagos családnagyság eltérő a városban és falun, de a közöttük levő különbség csökken. A vidéki városokban 1949-ben egy családra 3,6 családtag jutott, a községekben 3,8 családtag. 1960-ban a vidéki városokban 3,2 a községekben 3,3 családtag. Emelkedett országosan a gyermektelen és egygyermekes családok aránya.

Az ország lakosságának mintegy 60 százaléka él falvakban. Az 1960. októberi adatfelvétel szerint az összes vetélések mintegy 50 százaléka jut a falusi nőkre. Ez az arány ugyan

kiseb, mint a falusi lakosság aránya, de mégis rámutat arra, hogy a születések számának csökkenése és a vetélések számának emelkedése *nemcsak a városra kiterjedő probléma* és döntő mértékben nem a városi lakosság számának növekedésével kapcsolatos. Egyébként is a falusi és városi lakosság száma közötti különbség 1949 és 1960 között csak 17 százalékkal csökkent, a születésszám viszont 23 százalékkal.

3. Már az előző feldolgozásnál rámutattunk arra, hogy a születésszám csökkenése a főváros kivételével kevésbé mutatkozik meg az ipari vidékeken. 1960-ban és 1961. I. negyedében emelkedett a születések száma Miskolcon és Komárom megyében. Míg az ipari megyékben 1960-ban 2,1 százalékkal, 1961. I. negyedében 3 százalékkal csökkent a születések száma, a nem ipari megyékben a csökkenés 1960 folyamán 4 százalék, 1961. I. negyedév folyamán 7 százalék.

Az 1960. évi októberi adatfelvétel is azt mutatja, hogy a születések számának csökkenése *kevésbé jelentkezik az ipari megyékben*, mint a nem ipari megyékben. Az ipari megyék városaiban lakik a lakosság 35,1 százaléka. Az összes vetéléseknek viszont alig nagyobb aránya, 36,6 százaléka jutott az ipari megyék városainak. Az ország lakosságának 32,2 százaléka lakik az ipari megyék községeiben, a vetélésekből viszont csak 28,9 százalék jutott e községekre. Ha tehát csak a községek adatait nézzük, az ipari jelleg a vetélések számára csökkentőleg hat.

4. A családeltartó foglalkozása és a családnagyság közötti összefüggést vizsgálva megállapítható, hogy városokban a szellemi dolgozók által eltartott vetélő nők egy negyedének van több, mint 2 gyermeke, a fizikai dolgozó alkalmazottak által eltartott vetélő nők egyharmadának, a városi tsz-családokban élő vetélő nők közel felének. A falvakban a szellemi dolgozók által eltartott vetélő nők egyharmadának van több, mint 2 gyermeke, alig valamivel több ez az arány a falusi önálló dolgozók, főleg egyéni gazdák családjában élő vetélő nőknél. A falusi fizikai dolgozó alkalmazottak és a tsz parasztek családjában élő vetélő nőknek nem egészen fele rendelkezik kettőnél több gyermekkel. Ezek az adatok tehát arra mutatnak rá, hogy az egyéni parasztek asszonyai majdnem olyan alacsony gyermekszám-nál folyamodnak vetéléshez, mint a falusi szellemi dolgozók asszonyai. A termelőszövetkezet keretében történő gazdálkodásnak *a vetélések fokozó hatását ezen adatok tehát nem mutatják.*

E megállapítás nem jelenti azt, hogy a termelőszövetkezet gazdálkodásra való áttérés idején a különböző nehézségek, lélektani mozzanatok nem okozhatják átmenetileg a születésszám csökkenését. Valószínű, hogy a születésszámnak 1961. I. negyedévében mutatkozó meredekebb esése is ezen átmenetileg ható tényezővel kapcsolatos.

5. Míg a szülőképes korban lévő nők 50 százaléka eltartott és 50 százaléka kereső, a szülő nők 63,9 százaléka az eltartott és 36,1 százaléka a kereső. A vetélő nőknél viszont az eltartottak aránya 52,8 százalékra csökken, a keresőké 47,2 százalékra emelkedik. *Ha egy nő állásba megy, 45 százalékkal csökken annak valószínűsége, hogy szülni fog.*

A kereső nők között is megvannak a foglalkozás szerinti különbségek a vetélések elvégzésével kapcsolatosan. A városokban a vetélő szellemi dolgozó nők 7,4 százalékának volt csak kettőnél több gyermeke, a vetélő fizikai dolgozó nők közül azoknál, akik alkalmazottként dolgoznak, ez az arány 15 százalékra, azoknál, akik tsz tagként dolgoznak pedig közel 28 százalékra emelkedik. A falvakban a vetélő szellemi dolgozó nők egytizede rendelkezett kettőnél több gyermekkel, a vetélő fizikai dolgozók közül az alkalmazottak kerekén 19 százaléka, a vetélő tsz paraszt nők mintegy 38 százaléka. A nők munkába állása leginkább a falusi szellemi és fizikai dolgozó alkalmazottaknál, közepes mértékben pedig a városi szellemi, fizikai dolgozó alkalmazottaknál és tsz dolgozóknál, legkisebb mértékben a falusi tsz dolgozóknál növeli a vetélések gyakoriságát. *Ez az adat is cáfolja a tsz mozgalom tartós kedvezőtlen hatására vonatkozó véleményeket.*

6. Annak vizsgálata során, hogy a szülési és vetélési viszonyok mennyiben hozhatók kapcsolatba a *lakásviszonyokkal*, egyszerű átlagolással a következő középértékek kaphatók: az egy szobára jutó személyek átlagos száma a szülő nőknél 2,8 fő, a vetélő nőknél 3,4 fő. Ez nyilvánvaló is, mert a vetélő nők családjában több gyermek van, mint a szülő nők családjában.

Ha a már meglévő gyermekek száma szerint határozzuk meg az egy szobára jutó személyek átlagos számát, megállapítható, hogy ez a szám csak a 0—1 gyermekes vetélő nőknél magasabb, mint a szülő nőknél. A kétgyermekes szülő nőknél már az átlagos laksűrűség némileg magasabb, mint a vetélő nőknél. Ezen adatok alapján arra kell következtetnünk, hogy a lakásviszonyok a 0—1 gyermekes nőknél készítetnek inkább terhességmegszakításra, a harmadik gyermek megszületésének megelőzéséhez azonban *már nem a laksűrűség magasabb átlaga miatt folyamodnak.*

Az átlagos laksűrűség alakulása már csak azért sem lehet a születési viszonyok alakulásának meghatározó tényezője, mert az átlagos laksűrűség az utóbbi években folyamatosan csökkenő tendenciát mutat.

7. A születési és vetelési viszonyok, valamint a *jövedelem* összefüggésének vizsgálata során egyszerű átlagolással a következő középértékek kaphatók: az egy főre jutó átlagos jövedelem a szülő nőknél 762 Ft, a vetélő nőknél 623 Ft. Egyszerű átlagolással a vetélő nőknél nyilvánvalóan alacsonyabb egy főre jutó átlagos jövedelmet kell kapnunk, mert az a családnagysággal és így a gyermekek számával csökken. Mint említettük, a vetélő nők családjában több gyermek van, mint a szülő nők családjában.

A szüléstől való húzódozás indokai között 11—12 százalékban szerepeltek a rossz kereseti viszonyok.

A vetélő nőknél az egy főre jutó magasabb jövedelemnek ugyancsak nem tulajdoníthatunk közvetlen hatást annak kiváltásában, hogy veteléshez folyamodnak. A magasabb jövedelem rendszerint együtt jár a magasabb igénnyel, mind az életbeosztás, mind a magasabb életszínvonalat biztosító kényelmi berendezések vonatkozásában. Ma már a termelés eljutott odáig, hogy a kényelmi berendezésekre vonatkozó igények jó része kielégíthető, de ehhez még számos esetben a családnagyság korlátozásához kell folyamodni. A ma még alacsony jövedelmi, kedvezőtlenebb lakásviszonyokban élő lakosság rétegeknél a születéskorlátozással kielégíthető magasabb igények még nem alakultak ki.

8. Az eddig elmondottak alapján a *születéskorlátozás* a nők két kategóriájánál fordul elő gyakrabban.

Az első kategória a 0—1 gyermekes, viszonylag rosszabb lakásviszonyokkal és alacsonyabb jövedelemmel rendelkező hajadon vagy férjes, ill. elvált nőkből adódik. E kategória nagyságát jelentős mértékben a fiatalkorúak által kötött házasságok, ill. a válások száma határozza meg.

A második kategória azokból a többgyermekes nőkből adódik, akiknek családja a magasabb jövedelemmel, kedvező lakásviszonyokkal, de ugyanakkor magasabb igényekkel is jellemezhető. E kategória nagyságát jelentős mértékben az életszínvonal magassága határozza meg.

E két kategóriának fontos szerepét a születések számának csökkenésében és a vetélések számának emelkedésében bizonyítja az a tény is, hogy társadalmi-gazdasági életünk különböző tényezői közül éppen azok a tényezők növekedtek leginkább, amelyek e kategóriák létszámát közvetlenül befolyásolják.

Az első kategória létszámára kétségtelen növelő hatással volt az a körülmény, hogy amíg 1949-ben a 25 évnél fiatalabb házasuló férjek száma éppen meghaladta a 25—29 évesekét, 1959-ben 60 százalékkal volt több. De a válások száma is 75 százalékkal növekedett.

Az 1960. októberi adatfelvétel szerint az elváltak és különélők a szülő nőknél 0,6 százalékot, a vetélő nőknél 1,5 százalékot jelentettek. A megfelelő anyagi feltételekkel alátámasztott házasságok jelentőségére utal viszont az a körülmény, hogy a szülő nők között a hajadonok 1,7 százalékkal, a vetélő nőknél 7,2 százalékkal szerepeltek.

A gyakrabban vetélő második kategória létszámát az életszínvonalnak állandóan javuló és egyre szélesebb rétegekre kiterjedő tendenciája növeli, de csak addig, ameddig a magasabb igények kielégítéséhez a születésszám korlátozása is szükségesnek bizonyul.

A fiatal házások anyagi és lakásnehézségei, a magasabb igények kielégítésének anyagi korlátai társadalmi rendszerünkben átmeneti jelenségek, fokozatos megszűnésük megteremti a születésszám kedvező alakulásának anyagi feltételeit.

Adatfelvételünk alapján is valószínűnek kell tartanunk, hogy a születésszámnak a mezőgazdasági vidékeken mutatkozó újabb, meredekebb csökkenése is átmeneti jellegű, a termelőszövetkezeti gazdálkodásra való áttérés kísérő jelensége.

Addig is, ameddig a társadalmi-gazdasági viszonyok a születésszám alakulásának gyökeresebb fordulatát lehetővé teszik, a fiatal családok életfeltételeinek, lakáskörülményeinek javításával bizonyos mértékig módosítható a születésszám egyelőre csökkenő tendenciája. A gyökeres fordulathoz sem elegendők az általános gazdasági feltételek, szükségesnek bizonyulnak ehhez az anyaság erkölcsi és társadalmi jelentőségét kidomborító intézkedések, a csecsemős anyák munkakörülményeinek rendezése.

Végül rá kell mutatnunk arra, hogy a nők tervezett fokozottabb munkába állítása, a munkakörülmények említett rendezése nélkül, továbbra éreztetni fogja csökkentő hatását.

Összefoglalásként a következő megállapításokat tehetjük:

1. A születések száma továbbra is csökkenést mutat.
2. Társadalmi fejlődésünk lényeges folyamatai, mint az iparosítás, a városi lakosság arányának növekedése, a nők bevonása a termelésbe, nem töltenek be főszerepet a születések számának csökkenésében.
3. A termelőszövetkezeti gazdálkodásra való áttérés átmenetileg csökkentőleg hat, magának a termelőszövetkezeti gazdálkodásnak ilyen hatása azonban nem mutatható ki.
4. A születéskorlátozást két átmenetileg ható jelenség fokozza: a fiatal házaspárok kedvezőtlen anyagi és lakásviszonyai, a gyermekes családokban pedig a magasabb igények kielégítésének még meglévő anyagi korlátai.
5. A gyökeres fordulat anyagi feltételeinek kialakulásáig a fiatal családok életkörülményeinek megjavítására irányuló intézkedésekkel módosítható a születések számának csökkenő tendenciája.
6. A születésszám kedvező alakulásának gazdasági feltételei csak akkor érvényesülhetnek, ha megfelelő intézkedések történnek az anyaság erkölcsi és társadalmi jelentőségének kidomborítására, a csecsemős anyák munkakörülményeinek rendezésére.

Budapest, 1961. június 22.

Dr. Doleschall Frigyes s.k.
egészségügyi miniszter

Melléklet

1. Élvesztülések 1000 lakosra

Terület	1955	1956	1957	1958	1959	1960 ^a
	évben					
Budapest	14,2	11,5	10,0	10,0	9,2	8,8
A többi város	22,5	19,7	15,6	15,3	14,2	13,9
Községek	23,2	21,9	19,5	18,0	17,3	16,7
Országos összesen	21,4	19,5	17,0	16,0	15,2	14,6

^aElőzetes adatok.

2. Családok megoszlása családnagyság szerint

Családnagyság	1949.	1960.
	évi népszámlálás szerint	
Gyermektelen családok %-os aránya	26,8	30,6
Egygyermekes családok %-os aránya	31,7	34,8
Kétgyermekes családok %-os aránya	21,8	21,6
Háromgyermekes családok %-os aránya	10,2	8,0
Négygyermekes családok %-os aránya	4,8	2,9
Ötgyermekes családok %-os aránya	2,4	1,2
Hat- és többgyermekes családok %-os aránya	2,3	0,9
Összesen	100,0	100,0

3. Átlagos családnagyság

Egy családra jutó családtagok száma	1949.	1960.
	évi népszámlálás szerint	
Budapesten	3,1	3,0
Vidéki városokban	3,6	3,2
Községekben	3,8	3,3
Országosan	3,6	3,2

4. Vetélési mutatószám eltartott vetélő nőknél

Eltartó foglalkozása		Élő gyermekek átlagos száma
Városi	Szellemi alkalmazott	1,7
	Fizikai alkalmazott	2,1
	Tsz tag, fizikai dolgozó	2,6
	Önálló dolgozó	1,9
	Egyéb	0,6
Falusi	Szellemi alkalmazott	2,2
	Fizikai alkalmazott	2,5
	Tsz tag, fizikai dolgozó	2,6
	Önálló dolgozó	2,4
	Egyéb	1,8

5. Vetélési mutatószám kereső vetélő nőknél

Kereső nők foglalkozása		Élő gyermekek átlagos száma
Városi	Szellemi alkalmazott	1,1
	Fizikai alkalmazott	1,5
	Tsz tag, fizikai dolgozó	2,0
	Önálló dolgozó	2,4
	Egyéb	1,7
Falusi	Szellemi alkalmazott	1,3
	Fizikai alkalmazott	1,6
	Tsz tag, fizikai dolgozó	2,4
	Önálló dolgozó	2,3
	Egyéb	2,3

6. Egy szobára jutó személyek átlagos száma

0 gyermekes szülő nőknél	2,3 fő	0 gyermekes vetélő nőknél	2,6 fő
1 gyermekes szülő nőknél	2,9 fő	1 gyermekes vetélő nőknél	3,0 fő
2 gyermekes szülő nőknél	3,7 fő	2 gyermekes vetélő nőknél	3,5 fő
3 gyermekes szülő nőknél	4,7 fő	3 gyermekes vetélő nőknél	4,4 fő
4 gyermekes szülő nőknél	5,1 fő	4 gyermekes vetélő nőknél	5,4 fő
5 gyermekes szülő nőknél	6,2 fő	5 gyermekes vetélő nőknél	5,8 fő

7. Száz lakásra jutó lakosok száma

1955	373
1956	370
1957	365
1958	363
1959	348
1960	346

8. Hozzá tartozójukkal lakók százalékos aránya

	Szülő nők	Vetélő nők
0 gyermekes	47,5%	74,3%
1 gyermekes	29,3%	30,9%
2 gyermekes	22,0%	22,5%
3 gyermekes	17,8%	18,7%
4 gyermekes	16,9%	13,3%
5 gyermekes	16,1%	17,0%

9. Egy főre jutó átlagos jövedelem

0 gyermekes szülő nőknél	946 Ft	0 gyermekes vetélő nőknél	1016 Ft
1 gyermekes szülő nőknél	624 Ft	1 gyermekes vetélő nőknél	726 Ft
2 gyermekes szülő nőknél	447 Ft	2 gyermekes vetélő nőknél	511 Ft
3 gyermekes szülő nőknél	333 Ft	3 gyermekes vetélő nőknél	378 Ft
4 gyermekes szülő nőknél	275 Ft	4 gyermekes vetélő nőknél	315 Ft
5 gyermekes szülő nőknél	293 Ft	5 gyermekes vetélő nőknél	272 Ft

10. Házasuló férjek életkora

Év	25 évnél fiatalabb	25–29 éves	25 évnél fiatalabbak száma, ha 25–29=100
	házasuló férjek száma		
1949	39 158	37 848	103,5
1950	40 814	34 055	117,8
1951	36 704	28 981	126,6
1952	39 868	30 949	128,8
1953	37 968	27 463	138,2
1954	43 538	30 986	140,5
1955	41 544	30 389	136,7
1956	42 884	27 960	153,3
1957	46 082	26 000	177,2
1958	40 942	25 089	163,2
1959	39 495	24 663	160,1

11. Válások száma

1949	12 556	1955	15 989
1950	11 263	1956	12 479
1951	11 262	1957	17 854
1952	13 514	1958	14 916
1953	9 021	1959	21 927
1954	12 144		

12. A kiskereskedelmi forgalom indexe (1950=100)

Év	Összesen	Ebből	
		élelmiszerek és élvezeti cikkek	iparcikkek
1950	100	100	100
1951	100	102	98
1952	90	93	85
1953	100	104	95
1954	120	116	124
1955	126	123	130
1956	141	129	155
1957	150	133	171
1958	158	140	180
1959	178	155	206
1960 ⁹	196	171	226

⁹Előzetesen számított érték.

7.

1962. március 26.

A KSH előterjesztése a Politikai Bizottsághoz a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum, 288. f. 23/1962/1. ö.e.)

Előterjesztés
a Politikai Bizottsághoz

A születések számának az utóbbi 6 év folyamán végbement rendkívüli arányú csökkenéséről a Statisztikai Hivatal 1959-ben tájékoztatta először a Politikai Bizottság és a Minisztertanács tagjait. Ezt követően 1961-ben a Tervhivatal és a Statisztikai Hivatal közös tájékoztatóban foglalkozott e kérdéssel, elsősorban a távlati gazdasági tervek és a népesedéspolitika összehangolása szempontjából. Miután a helyzet azóta sem javult, sőt a születésszám tovább csökkent, a kapott megbeszésnek megfelelően a kérdést újbóli megtárgyalás és határozathozatal céljából ismét előterjesztjük.

I.

Magyarországon a születésszám a XIX. században megindult statisztikai számbavétel óta az utóbbi években a legalacsonyabb szintre süllyedt; a természetes szaporodás (születések és halálozások különbözete) — eltekintve a háborús évektől — ugyancsak a legalacsonyabb.

	Ezer lakosra jutó	
	élveszületések száma	természetes szaporodás
1936—1940 évek átlagában	19,9	5,8
1946—1950 évek átlagában	20,4	7,9
1951—1955 évek átlagában	21,2	10,1
1956 évben	19,5	9,0
1957 évben	17,0	6,5
1958 évben	16,0	6,1
1959 évben	15,2	4,8
1960 évben	14,7	4,5
1961 évben	14,0	4,4

A születések számának a XX. században bekövetkezett csökkenése egész Európában tapasztalható volt, magyarországi mértéke azonban nemzetközi viszonylatban is rendkívüli.

	Ezer lakosra jutó	
	éveszületés	természetes szaporodás
Szovjetunió (1959)	25,0	17,4
Lengyelország (1960)	22,4	14,9
Románia (1960)	19,1	10,4
Bulgária (1959)	17,6	8,1
Csehszlovákia (1960)	15,9	6,7
Magyarország (1959)	15,2	4,7
(1960)	14,7	4,5
(1961) ¹⁰	14,0	4,4
Német Demokratikus Köztársaság (1960)	17,0	3,4
Jugoszlávia (1960)	23,1	13,4
Hollandia (1960)	20,8	13,2
Spanyolország (1960)	21,9	13,2
Portugália (1960)	23,4	13,0
Görögország (1960)	18,9	11,6
Finnország (1960)	18,4	9,5
Olaszország (1960)	18,5	8,8
Norvégia (1960)	17,5	8,5
Svájc (1960)	17,6	7,9
Dánia (1960)	16,6	7,0
Franciaország (1960)	18,0	6,6
Német Szövetségi Köztársaság (1960)	17,7	6,3
Egyesült Királyság (1960)	17,5	6,0
Ausztria (1960)	17,8	5,1
Belgium (1960)	16,8	3,9
Svédország (1960)	13,7	3,7

¹⁰Előzetes adat.

1961. évi születési arányszámunk nemcsak a szocialista országok között, hanem európai viszonylatban is — Svédország után — a legalacsonyabb (az Európán kívüli országok születési arányszámait általában lényegesen magasabbak).

A születésszám esésének hatását mind ez ideig némileg enyhítette, hogy a halálozások száma is jelentősen csökkent, s így természetes szaporodás — ha kisebb mértékben, de — jelenleg is mutatkozik. A halandóság kedvezőbb alakulása az átlagos élettartam meghosszabbodásával áll összefüggésben, ami nagyrészt az életszínvonal és az egészségügyi helyzet javulásának az eredménye. A halandóságnak az egyes korcsoportokon belüli javulása a jövőre vonatkozóan is várható; a csecsemőkorban jelentősebb, az idősebb korban pedig kisebb mértékben. Ennek ellenére azonban a népesség öregedése (az öregkorúak arányának fokozódása) következtében az összhalandóság további csökkenése nem várható, sőt a korösszetétel változása nyomán a halálozások száma feltehetően kismértékben növekedni fog.

A születések és halálozások — és ezen keresztül a természetes szaporodás — nyers arányszámait tehát a népesség korösszetétele erősen befolyásolja. Mivel pedig a korösszetétel állandóan változik, a demográfiai helyzet jellemzésére olyan mutatószámot szokás használni, amely független a korösszetételtől. Ez a mutatószám az úgynevezett nettó reprodukciós együttható. Ez a mutatószám a jelenlegi demográfiai helyzetet azzal a módszerrel jellemzi, hogy kiszámítja, hogyan alakulna a következő nemzedék létszáma abban az esetben, ha a kérdéses naptári évben észlelt korévenkénti születési és halálozási arányszámok egy emberöltő alatt nem változnának. (Mivel ez a feltételezés irreális — a kor szerinti népmozgalmi arányszámok állandóan módosulnak — a mutatószámoknak nincs semmiféle jóslat jellege.)

A mutatószám értéke azt mutatja, hogy 100 jelenleg szülőképes korú nő élete folyamán hány olyan leánygyermeket hoz a világra, aki a szülőképes kort eléri. Amennyiben tehát

értéke 100, úgy az azt jelzi, hogy a következő nemzedék — az említett feltételek mellett — azonos lenne a jelenlegivel. 100 feletti értéke növekedésre, 100 alatti értéke csökkenésre utal.

Magyarországon a nettó reprodukciós együttható értéke az 1920-as évek óta a következőképpen alakult:

	Tiszta reprodukciós együttható
1921	113
1930—1931	101
1940—1941	97
1948—1949	107
1952	108
1953	120
1954	131
1955	126
1956	116
1957	102
1958	97
1959	94
1960	91
1961 (előzetes becslés)	88

Amennyiben az 1961. évi korévenkénti születési és halálozási arányszámok állandósulnának, úgy a következő generáció kb. 10%-kal kisebb lenne a jelenleg produktív korban levőknél.

II.

A születésszám további esésének, illetve a jelenlegi alacsony szinten való állandósulásának számos — jellegében és eredményében sokszor ellentétes — gazdasági hatása jelentkezne. Ezek közül csupán két; a távlati gazdasági tervezés szempontjából lényeges hatást kívánunk kiemelni.

1. A Statisztikai Hivatal a népességszám 1980-ig várható alakulására vonatkozóan számításokat végzett. A számításokat a jelenlegi helyzetből kiindulva, különféle feltételezések alapján, több változatban készítették el. Az Országos Tervhivatal a 20 éves távlati terv céljaira azt a változatot használta fel, amely feltételezi, hogy az 1960-as évek első felében az 1959. évi termékenységi viszonyok folytatódnak, ezt követően pedig a termékenység fokozatosan növekszik. E feltételezés alapján számított népességszám és korösszetétel képezi a 20 éves gazdasági távlati terv demográfiai alapjait.

Miután az 1961. évi születési arányszám már 8%-kal elmaradt az 1959. évitől és jelenleg is további csökkenő irányzatot mutat, fennáll a veszélye, hogy — megfelelő népesedéspolitikai befolyásolás nélkül — a terv népesedési összefüggései irreálisakká válnak. Ez számos vonatkozásban (munkaerő, fogyasztás stb.) zavarokat idézhet elő nem csupán a gazdasági tervezésben, hanem a népgazdaság tervszerű fejlesztésében és irányításában is.

2. Jóllehet a születésszám csökkenése ideiglenesen számos vonatkozásban gazdasági könnyebbséget, tehermentesítést jelent (gyermekintézmények, iskolák, tanszemélyzet, lakásigények csökkenése) és a produktív-improduktív korosztályok arányát egy ideig kedvezően befolyásolja, távlati gazdaságpolitikai szempontból sok tekintetben aggályos. Az alacsonyabb születésszám nyomán a fiatalabb korosztályok létszáma egyre kevesebb, mintegy 20 év múlva ennek hatása a munkaerő mérlegben igen jelentős lesz. Az újonnan munkába állók száma éppen akkor lesz a legalacsonyabb, amikor az öregkorúak (nyugdíjasok) aránya

rendkívüli mértékben megnő¹¹. Így a nagyszámú munkaképes korból kilépő öregek munkahelyeinek elfoglalása és eltartása az egyre kisebb számú új munkaerőre hárulna.

Fentiek alapján gazdaságpolitikai szempontból is célszerűnek látszik olyan pozitív születési politika kialakítása, amely biztosítja a 20 éves távlati terv összeállításához alapul vett népességszám és korösszetétel kialakításához megfelelő termékenységi szintet.

A születésszám emelését célzó intézkedéseket szükségessé teszi az a körülmény is, hogy azok a gazdasági-társadalmi tényezők, amelyek a termékenység csökkenésében jelentős szerepet játszottak, jórészt a jövőben is hatni fognak. Így az iparosítással és a mezőgazdaság további gépesítésével kapcsolatos társadalmi átrétegződés, a városiasodás, a műveltségi színvonal emelkedése, a nők munkavállalásának fokozódása a jövőben is feltehetően folytatódni fog és — az eddigi tapasztalatok szerint — a születéskorlátozás irányába fog hatni. A gyermekek eltartási és nevelési költségeinek a növelése, összefüggésben a tanulói idő meghosszabbodásával a továbbiakban is nagyobb megterhelést fog jelenteni a népesebb családokra, még akkor is, ha e terheket az állam részben átvállalja.

Eddigi adataink alapján nem várható, hogy az életszínvonal növekedése spontán magával hozza a születésszám emelkedését. (Itt utalni kell arra, hogy az elmúlt 6 év során bekövetkezett születéscsökkenés is az életszínvonal jelentős emelkedésével egyidejűleg következett be.) A születéskorlátozással kapcsolatos magatartás számos olyan tudati, lélektani tényező eredője is, amelyek az általános gazdasági színvonallal nem mindig mutatnak egyértelmű összefüggést. Ezért a születési mozgalom pozitív befolyásolása érdekében speciális gazdasági és politikai intézkedésekre és különösen megfelelő társadalmi légkör kialakítására van szükség.

Nem bizonyult reálisnak az a feltételezés sem, hogy a születési arányszám 1955 utáni visszaesése kizárólag az előző időszak — adminisztratív intézkedések nyomán előállott — születési többletnek természetes és ideiglenes visszahatása. A születésszám csökkenése időben és mértékben már eddig is lényegesen nagyobb volt ennél s tendenciája is állandó jellegű.

Hangsúlyozzuk, hogy népesedéspolitikánk alakításánál elsősorban távlati szempontokról van szó, sem ma, sem a következő 10—15 évben az alacsony születésszám következtében kedvezőtlen gazdasági vagy társadalmi hatások még nem mutatkoznak. A távlati népesedéspolitikai szempontokat viszont most kell érvényesítenünk, később, esetleges jelentkezésük időpontjában a felmerülő aránytalanságok már nem befolyásolhatók.

Mіндеzek alapján szükségesnek látszik annak vizsgálata, hogy milyen eszközökkel valósítható meg eredményesen a születési arányszám megjavítása. Miután az adminisztratív eszközök (pl. abortusztilalom) alkalmazása véleményünk szerint célszerűtlen lenne és tartós hatást nem biztosítana, az alábbiakban a népesedéspolitikai lehetőségek két fő csoportjával foglalkozunk; a gazdaságpolitikai intézkedésekkel a III. részben, a társadalmi-lélektani befolyásolással a IV. részben.

III.

A születésszám növekedése irányába ható gazdaságpolitikai intézkedések közül a következőkben azokat tekintjük át, amelyekre vagy azonnal, vagy még a második öt éves terv későbbi időszakában sor kerülhet.

A) Azonnal megvalósítható intézkedések

1. A szülési szabadság növelése

a) Az alkalmazásban lévő nők részére jelenleg biztosított 12 heti fizetéses szülési szabadság 6 hónapra történő felemelése, melyből négy hetet a szülés előtt kellene igénybe

¹¹ A 20 éves távlati terv számítási anyaga szerint a nyugdíjasok száma az 1960. évi 0,8 milliőről 1,7 millióra nő.

venni. Megfontolandó, hogy az az anya a szabadság teljes időtartamára bért kapjon-e, vagy ennek egy részére esetleg táppénzt. (A Szovjetunióban 5, Csehszlovákiában 4 hónap jelenleg a szülési szabadság.)

b) A szülési szabadság meghosszabbítása mellett indokolt lenne az egyedül álló anyák táppénzes állományba vétele három évesnél fiatalabb gyermekük megbetegedése esetén.

c) A termelészövetkezetekben dolgozó nők részére jelenleg fizetési szabadság nincs biztosítva. Indokolt lenne, hogy a termelészövetkezetek szociális alapjaik terhére a tsz-ben dolgozó nők részére is biztosítsanak 6 hónapos szülési szabadságot (bizonyos — az előző tizenkét hónapban teljesített minimális munkaegységgel kapcsolatos — megszigorításokkal).

Az előző intézkedések célszerűségét népesedéspolitikai hatásukon kívül több más szempont is alátámasztja. Így a csecsemők megbetegedési aránya szempontjából is kedvezőbb, ha legalább öthónapos korig az újszülöttről az anya gondoskodik. Ide vonatkozó felmérések szerint a bölcsődében elhelyezett csecsemők megbetegedési aránya többszöröse az otthon gondozottakénak. A szülési szabadság kiterjesztése ugyanakkor csökkentené a bölcsődék túlszűfolttségét is, mivel az intézkedés bevezetése esetén a csecsemők öt hónapos korukban kerülnének a bölcsődékbe. Az intézkedés megvalósítása mellett szól az is, hogy a kisgyermekes anyák jelenleg is gyermekük megbetegedése miatt a gyermek életének első évében rendkívül gyakran vannak betegállományban, ami kedvezőtlenül befolyásolja az üzemek és intézmények munkájának tervszerűségét és a dolgozó anyák teljesítőképességét is.

A felsorolt tényezők egyben jelentős mértékben csökkentik az intézkedések anyagi kihatását. Ezek figyelembevételével évi kihatása becslésünk szerint kb. 200 millió Ft.

A termelészövetkezeti dolgozó anyák szülési szabadságának bevezetése csak a szövetkezeten belüli jövedelemeloszlást érinti, az állami költségvetésre nem ró többletkiadást.

2. Az anyasággal kapcsolatos egyes munkajogi kedvezmények

A szülés és az anyaság méltánylása és elismerése érdekében az anyának biztosítani kell, hogy munkaviszonyuk és az ebből eredő jogaik fennmaradásával gyermekük gondozása és ápolása céljára a szüléstől számított 3 éven át fizetés nélküli szabadságot kaphassanak.

A 3 éven aluli gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság alatt — a táppénzre való jogosultság kivételével — a dolgozó nő munkaviszonyával kapcsolatos összes jogai fennmaradnának, beleértve az SZTK szolgáltatásaihoz való jogot is. E fizetés nélküli szabadság beleszámítana a nyuaddíjjogosultság idejébe, továbbá a fizetési szabadság, valamint a nyereségrészesedés megállapításánál is munkaviszonyban töltött évnek lehetne tekinteni. Biztosítani kellene a szülő nőt afelől is, hogy a 3 éves fizetés nélküli szabadság után, ha munkába áll, beosztás és fizetés szempontjából ne kerüljön hátrányos helyzetbe.

Ez az intézkedés számottevő anyagi kihatással nem járna s csekély mértékű kihatásuk is csak hosszú távlatban jelentkezne, ugyanakkor tükröznék az anyaság társadalmi megbecsülését és jelentős mértékben javítaná a dolgozó anya helyzetét.

B) A második öt éves terv további éveiben megvalósítandó intézkedések

1. Családi pótlék emelése

a) A második öt éves terv előírja, hogy a tervidőszak utolsó éveiben sor kerüljön a bérből és fizetésből élő családok családi pótlék rendezésére, mégpedig olyan mértékben, hogy a kétgyermekes családok is — a kétgyermekes egyedül álló nőkhez és a háromgyermekes családokhoz hasonlóan — gyermekenként havi 120 Ft juttatásban részesüljenek. Ennek fedezetére a terv 500 millió Ft-ot irányoz elő. A népesedéspolitikai célkitűzések indokoltá teszik, hogy erre mielőbb sor kerüljön. A javasolt rendezés a kétgyermekes családok átlagos

évi jövedelmét 1980 Ft-al növelné. Ezzel a társadalom jelentős mértékben hozzájárulna ezen családoknak a gyermekek felnevelésével kapcsolatos kiadások fedezéséhez. Az intézkedés kb. évi 650 millió Ft vásárlóerő-növekedést eredményezne.

b) Kedvező hatással számolhatunk a paraszti családi pótlékok rendezése esetén. A jelenlegi rendszer a tsz paraszti családok részére csak három tíz éven aluli gyermek után, illetve egyedül álló nőknél egy, vagy két tíz éven aluli gyermek után biztosít egységesen gyermekenként 70 Ft családi pótlékot. A családi pótlék rendezés alkalmával szükséges a tsz paraszti családi pótlékok felemelése is oly módon, hogy egyrészt a gyermekenként járó összeg bérből és fizetésből élőkével azonos vagy közel azonos mértékűvé váljék, másrészt — a családi pótlék fizetésének a kétgyermekes családokra való kiterjesztése mellett — indokolt felemelni a mai 10 éves korhatárt is. Semmi sem indokolja ugyanis a jelenlegi korhatárt, mivel a gyermekek kötelezően 14 éves korig, sőt jelentős részükben 16 éves korig tanulnak. Az alacsony korhatár ugyanakkor ellentétes kultúrpolitikai és szakkaderképzési célkitűzéseinkkel is, amennyiben a 14—18 éves korú ifjúság eltartásával kapcsolatos terheket egyáltalán nem osztja meg a család és a társadalom között.

Az intézkedés bevezetése az egy gyermekre jutó havi 120 Ft-os családi pótlék esetén kb. évi 500 millió Ft, havi 100 Ft esetében mintegy 400 millió Ft és gyermekenként havi 70 Ft esetén pedig kb. 250 millió Ft vásárlóerő növekedéssel járna.

A munkás és alkalmazott családokkal teljesen azonos feltételek esetén a kétgyermekes termelőszövetkezeti családok jövedelme évi 2880 Ft-al, a háromgyermekeseké pedig 1800 Ft-al emelkedne. Tekintettel arra, hogy a parasztság jövedelmein belül a pénzjövedelmek összege aránylag kisebb, ezért feltételezhető, hogy ilyen mértékű családi pótlék kedvező hatást gyakorolna a paraszti reprodukcióra.

2. A fiatalok családalapításának elősegítése

A termékenység elősegítésére elsősorban a lakáskérdés megoldása gyakorolhat kedvező hatást, ugyanakkor a távlati tervekben biztosított anyagi eszközök csak fokozatosan teszik lehetővé — az elsősorban fiatal házasságokat sújtó — lakáskérdés megoldását. A lakáshelyzet megjavítására irányuló további fokozott erőfeszítések mellett kedvező hatást gyakorolna a termékenység alakulására, ha a fiatal házasságok gazdasági helyzetének megkönnyítése érdekében hosszabb lejáratú, a visszafizetési feltételeknél a született gyermekek számát is figyelembe vevő családalapítási kölcsönt nyújtanának.

IV.

Külföldi és hazai adataink egyaránt azt bizonyítják, hogy a népesség demográfiai magatartását, a családi tervek kialakítását, a nők szülési készségét tudati, lélektani tényezők nagymértékben befolyásolják. E tényezők kialakulásában és módosulásában alapvető szerepe van a társadalmi felépítménynek: a kulturális életnek, a sajtónak, a társadalmi szokásoknak és légkörnek. E tekintetben szükséges a közhangulat, a társadalmi közvélemény gyökeres megváltoztatása. A dolgozó nők tevékenységének általános megbecsülésével — fokozott munkamegterhelésükkel kapcsolatban — a sajtó, a rádió, a folyóiratok stb. általában megfelelően foglalkoznak. Alig, vagy egyáltalán nem esik azonban szó arról a lényeges különbségről, mely e tekintetben az anyák, illetve a gyermektelen nők között van munkaterheik arányát, különösen pedig annak társadalmi jelentőségét illetően. A nők otthoni munkáját is elsősorban a háztartás vezetésével összefüggésben méltatják, a gyermekek gondozásának, ellátásának és nevelésének ennél lényegesen fontosabb problémái nem részesülnek kellő figyelemben. Társadalmi életünkben nem hangsúlyozzuk megfelelően a szülői feladatkör fontosságát, a

következő nemzedék, a jövő társadalma érdekében hozott fizikai és anyagi áldozatok jelentőségét.

A fentiek miatt mind politikai, egészségügyi és irodalmi publicisztikáknak, mind pedig társadalmi szervezeteinknek e tekintetben lényeges mulasztásokat kellene pótolni és ezt az eddig mellőzött szempontot megfelelő figyelemben kell részesítenie. Feltétlenül szükséges volna olyan közhangulat kialakítása, amely az anyaság és gyermeknevelés szerepkörét társadalmilag fontosnak és kiváltságosnak nyilvánítja. Az eddiginél jobban kellene éreztetni a családdal, elsősorban az anyával, hogy a szocialista társadalom, a párt és a nép állama a gyermekeket örömmel várja. Állami szerveinknek (elsősorban a tanácsoknak), társadalmi szervezeteinknek (Hazafias Népfront, SZOT, Nőtanács, KISZ) működésük során az eddiginél jobban kifejezésre kellene juttatnia, hogy a szocialista Magyarországon a népesedés kérdése társadalmi és nemzeti ügy. Propagandáknak pedig hangsúlyozni kellene, hogy a születésszám kérdése nem csupán magánügy, hanem a népesség szocialista és nemzeti öntudatának kérdése is.

V.

Fentiek alapján javasoljuk, hogy a Politikai Bizottság a következő határozatot hozza:

I. A Politikai Bizottság megállapítja, hogy Magyarországon európai viszonylatban, de különösen a szocialista országok viszonylatában a születések, és ennek következtében a természetes szaporodás aránya alacsony.

II. Az alacsony születési arány jelenleg és a következő 10—15 évben nem jár kedvezőtlen gazdasági-társadalmi hatásokkal. Ezért sürgős, különösen adminisztratív jellegű intézkedésekre (pl. a művi vetélések engedélyezésére vonatkozó rendelet korlátozó jellegű megváltoztatására) nincs szükség.

III. A távlati népesedéspolitika, különösen gazdasági szempontból kedvezőbb kormegosztás érdekében szükséges olyan intézkedések kidolgozása, melyek a jelenleginél magasabb legalábbis a jelenlegi produktív korosztályok hiánytalan reprodukcióját kielégítő születési arányszámot tartósan biztosítanak. Ezért a Politikai Bizottság megbízza

a) az Országos Tervhivatal elnökét és a pénzügyminisztert, hogy a Központi Statisztikai Hivatal elnökével és az érdekelt szervek vezetőivel egyetértésben dolgozzák ki a III. részben körvonalazott gazdaságpolitikai intézkedéseket.

Felelősek: az Országos Tervhivatal elnöke,
pénzügyminiszter

Határidő: 1962. július 1.

b) a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Elnökségi Bizottságának elnökét, hogy az érdekelt állami és társadalmi szervek bevonásával dolgozzon ki (és a párt Központi Bizottságának illetékes osztályához terjesszen elő) javaslatot az anyaság társadalmi megbecsülését elősegítő propaganda kialakítására, a társadalmi és kulturális szervek, a sajtó és a rádió népesedéspolitikai tájékoztatására és irányítására.

Felelős: az MTA Demográfiai Elnökségi
Bizottságának elnöke

Határidő: 1962. július 1.

8.

1962. május 22.

Előterjesztés az Államgazdasági Bizottságnak a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 23. /1962./ 1. ö.e.)

Előterjesztés
az Államgazdasági Bizottságnak
a népesedési helyzet alakulásáról

1961 végén a Politikai Bizottság kötelezte az Államgazdasági Osztályt, hogy tegyen jelentést a népesedési helyzet alakulásáról. Az Államgazdasági Osztály az illetékes állami és társadalmi szervek közreműködésével — Központi Statisztikai Hivatal, Országos Tervhivatal, Munkaügyi Minisztérium, Egészségügyi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Magyar Nők Országos Tanácsa, Kommunista Ifjúsági Szövetség — megvizsgálta a népesedési helyzet alakulását. Tanácskoztunk az illetékes állami és társadalmi szervek vezető funkcionáriusaival a népesedési helyzet alakulásának okairól, s azokról az intézkedésekről, amelyet a népesedési helyzet javítására, a gyermekes családok anyagi helyzete megkönnyítésére célszerűnek tartunk.

I.

Magyarország népesedési helyzete jó néhány éve kedvezőtlenül alakul, amennyiben a születési arányszám igen alacsony szintre süllyedt.

Évek	Ezer lakosra jutó élve- születések száma
1926—1930 évek átlagában	26,0
1936—1940 évek átlagában	19,9
1946—1950 évek átlagában	20,4
1951—1955 évek átlagában	21,2
1956 évben	19,5
1957 évben	17,0
1958 évben	16,0
1959 évben	15,2
1960 évben	14,7
1961 ¹² évben	14,0

¹²Előzetes adat.

A születések számának csökkenése egész Európában tapasztalható volt, magyarországi színvonala azonban nemzetközi viszonylatban is rendkívüli.

	Ezer lakosra jutó élveszületés
Szovjetunió (1959)	25,0
Lengyelország (1960)	22,4
Románia (1960)	19,1
Bulgária (1959)	17,6
Német Demokratikus Köztársaság (1960)	17,0
Csehszlovákia (1960)	15,9
Magyarország (1959)	15,2
(1960)	14,7
(1961) ¹³	14,0
Jugoszlávia (1960)	23,1
Hollandia (1960)	20,8
Finnország (1960)	18,4
Franciaország (1960)	18,0
Ausztria (1960)	17,8
Német Szövetségi Köztársaság (1960)	17,7
Svájc (1960)	17,6
Egyesült Királyság (1960)	17,5
Belgium, (1960)	16,8
Dánia (1960)	16,6
Svédország (1960)	13,7
Egyesült Államok (1960)	23,6

¹³Előzetes adat.

1961. évi születési arányszámunk nemcsak a szocialista országok között, hanem európai viszonylatban is — Svédország után — a legalacsonyabb (az Európán kívüli országok születési arányszámai általában lényegesen magasabbak).

A születésszám visszaesésének két alapvető népesedési szempontból van jelentősége. E két szempont a következő:

1. Hogyan fog alakulni távlatilag a népesség száma; a jelenlegi születésszám képes-e azt növelni, vagy legalábbis azonos szinten tartani?

2. Hogyan fog alakulni a népesség kormegoszlása; milyen lesz a fiatalok és az öregek aránya?

ad 1/ A születések száma jelenleg már nem biztosítja a meglévő népesség utánpótlását; az újszülöttek évi száma alacsonyabb, mint a felnőtt korosztályoké. Ez azt jelenti, hogy pl. 1990-ben kevesebb 30 éves lakosa lesz az országnak, mint jelenleg van. Ennek nem mond ellent az, hogy Magyarország népességszáma ez idő szerint még kismértékben növekszik; a születések száma valamivel meghaladja a halálozásokét.

A születések és a halálozások — és ezáltal a természetes szaporodás — arányszámait a népesség korösszetétele erősen befolyásolja. Mivel pedig a korösszetétel állandóan változik, a népesedési helyzet jellemzésére olyan mutatószámot szokás használni, amely független a korösszetételtől. Az ilyen mutatószám a jelenlegi demográfiai helyzetet azzal a módszerrel jellemzi, hogy kiszámítja, hogyan alakulna a következő nemzedék létszáma abban az esetben, ha a kérdéses naptári évben észlelt korévenkénti, születési és halálozási arányszámok egy emberöltő alatt nem változnának.

A mutatószám értéke azt mutatja, hogy 100 jelenleg szülőképes korú nő élete folyamán hány olyan leánygyermeket hoz a világra, aki a szülőképes kort eléri. Amennyiben tehát értéke 100, úgy ez azt jelzi, hogy a következő nemzedék — az említett feltételek mellett — azonos lenne a jelenlegivel. 100 feletti értéke növekedésre, 100 alatti értéke csökkenésre utal.

Magyarországon ez az arányszám az 1920-as évek óta a következőképpen alakult:

1921	113
1930—1931	101
1940—1941	97
1948—1949	107
1952	108
1953	120
1954	131
1955	126
1956	116
1957	102
1958	97
1959	94
1960	91
1961 (előzetes adat)	88

Az 1961. évi népesedési helyzetre tehát az jellemző, hogy ha a korévenkénti születési (és halálozási) arányszámok így maradnának, akkor a következő generáció kb. 12%-kal kisebb lenne a jelenleginél. (Más szavakkal: 100 szülőképes korban lévő nő élete folyamán — a jelenlegi demográfiai helyzetben — csak 88 olyan leánygyermeket hoz világra, aki a szülőképes kort eléri.)

ad 2/ Jóllehet, a születésszám csökkenése ideiglenesen számos vonatkozásban gazdasági könnyebbséget, tehermentesítést jelent (gyermekintézmények, iskolák, tanszemélyzet, lakásigények csökkenése) és a produktív-improduktív korosztályok arányát egy ideig kedvezően befolyásolja, távlati gazdaságpolitikai szempontból sok tekintetben aggályos. Az alacsonyabb születésszám nyomán a fiatalabb korosztályok létszáma egyre kevesebb; mintegy 20 év múlva ennek hatása a munkaerőmérlegben már jelentkezik, hatása a 90-es években lesz jelentős. Az újonnan munkába állók száma éppen akkor lesz a legalacsonyabb, amikor az öregkorúak (nyugdíjasok) aránya rendkívüli mértékben megnő¹⁴.

A születésszám visszaesésének okai bonyolultak és sokrétűek. Azonos tényező — például az életszínvonal emelkedése — eltérő időszakban vagy különböző társadalmi rétegekben ellentétes hatást gyakorolhat a demográfiai magatartásra. Az elmúlt hat év során bekövetkezett születéscsökkenés például az életszínvonal jelentős emelkedésével egyidejűleg következett be. Eddig adataink szerint társadalmi fejlődésünk számos további pozitív mozzanata — legalábbis átmenetileg — csökkentette a termékenységet. (Pl. az iparosítással, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével és további gépesítésével kapcsolatos társadalmi átrétegződés, városiasodás, a nők munkavállalásának fokozódása, a műveltségi színvonal emelkedése; ezzel összefüggésben a tanulói idő meghosszabbodása stb.) E folyamatok — az eddigi tapasztalatok szerint — a jövőben is a születéskorlátozás irányában fognak hatni.

Nem bizonyult reálisnak az a feltételezés, hogy a születési arányszám 1955 utáni visszaesése kizárólag az előző időszak — adminisztratív intézkedések nyomán előállott — születési többletének természetes és ideiglenes visszahatása. A születésszám csökkenés időben és mértékben már eddig is lényegesen nagyobb volt ennél, s tendenciája is állandó jellegű.

Távlati népesedéspolitikai szempontból téves az az álláspont, mely szerint a születések alakulását alapvetően a művi vetélésekkel kapcsolatos rendelkezések befolyásolják. A művi vetélések engedélyezésének megszigorításával ideiglenes hatások ugyan érhetők el, a termékenység alakulását azonban ilyen intézkedések — egyöntetű hazai és külföldi tapasztalatok szerint — tartósan nem befolyásolják.

Semmilyen okot nem látunk annak feltételezésére, hogy a születésszám alakulásában a közeli években spontán javulás következik be, adminisztratív intézkedések alkalmazása

¹⁴1980-ban előreláthatólag a népességnek több mint 20%-a lesz idősebb a munkaképeskor felső határánál. Számuk az 1960. évi 0,8 millióról 1,7 millióra nő.

pedig demográfiai szempontból sem lenne célravezető. A születéscsökkenés hátterét figyelembe véve, a népesedéspolitikai befolyásolás lehetőségeinek két olyan módszere kínálkozik, amelynek együttes alkalmazása feltehetően a helyzet javításának irányába hat.

1. Gazdasági intézkedések a családi teher kiegyenlítése érdekében.

2. Politikai-lélektani intézkedések megfelelő társadalmi légkör kialakítására.

ad 1/ A gyermek eltartásával és nevelésével kapcsolatos költségek túlnyomó része a szülőket terheli, jöllehet, a társadalom a terhek fedezéséhez sok vonatkozásban hozzájárul (gyermekintézmények, ingyenes iskolai oktatás stb.). Ennek következtében a család életszínvonala jelentős mértékben függ a gyermekek számától. A többgyermekes családok anyagi helyzete lényegesen kedvezőtlenebb, mint az egygyermekeseké, vagy a gyermekteleneké. A családi pótlék jelenlegi összege viszonylag alacsony, megközelítőleg sem fedezi a gyermekkel kapcsolatos kiadásokat. (Az egygyermekes munkás és alkalmazott családok nem kapnak családi pótlékot, a kétgyermekesek családi pótléka összesen 75 forint, a három- és többgyermekesek családi pótléka gyermekenként 120 forint.) A többgyermekes családok anyagi helyzetének hátrányait fokozza az is, hogy az anya munkavállalása, illetve kereső foglalkozása a gyermekek számától függően mind nagyobb nehézséggel jár. Így a gyermekek nevelése nem csupán fokozott anyagi megterhelést, hanem lényegesen nagyobb fizikai erőfeszítést, több munkát is igényel.

Miután a többgyermekes családok hátrányos helyzete egyre inkább közismertté válik, a családi tervek kialakítását is mindjobban befolyásolja. Ezért szükségesek lennének olyan gazdasági intézkedések, amelyek — elsősorban a családi pótlék emelése révén, de egyéb anyagi (pl. lakás) juttatások formájában is — a többgyermekes családok helyzetét javítanák, illetve ezeket előnyben részesítenék.

ad 2/ Külföldi és hazai adataink egyaránt azt bizonyítják, hogy a népesség demográfiai magatartását, a családi tervek kialakítását, a nők szülési készségét társadalmi, tudati, lélektani tényezők nagymértékben befolyásolják. E tényezők kialakulásában és módosulásában szerepe van a társadalmi felépítménynek, a kulturális életnek, a sajtónak, a társadalmi szokásoknak és légkörnek. E tekintetben szükséges a közhangulat, a társadalmi közvélemény megváltoztatása. A dolgozó nő tevékenységének általános megbecsülésével — fokozott munkamegterheléssel kapcsolatosan — a sajtó, a rádió, a folyóiratok stb. általában megfelelően foglalkoznak. Alig, vagy egyáltalán nem esik azonban szó arról a lényeges különbségről, mely e tekintetben az anyák, illetve a gyermektelen nők között van munkaterhek arányát, különösen pedig ennek társadalmi jelentőségét illetően. A nők otthoni munkáját is elsősorban a háztartás vezetésével összefüggésben méltatják, a gyermekek eltartásának, gondozásának, ellátásának és nevelésének ennél lényegesen fontosabb problémái nem részesülnek kellő figyelemben. Társadalmi életünkben nem hangsúlyozzuk megfelelően a szülői feladatkör fontosságát, a következő nemzedék, a jövő társadalmá érdekében hozott fizikai és anyagi áldozatok jelentőségét.

Ezeket mind politikai, egészségügyi és irodalmi publicisztikánknak, mind pedig társadalmi szervezeteinknek megfelelő figyelembe kell részesítenie. Fokozottan törekedni kell olyan közhangulat kialakítására, mely az anyaság és a gyermeknevelés szerepkörét társadalmilag fontosnak és kiváltságosnak nyilvánítja. Az eddiginél jobban kellene éreztetni a családdal, elsősorban az anyával, hogy a szocialista társadalom, a párt és a nép állama a gyermekeket örömmel várja. Állami szerveinknek (elsősorban a tanácsoknak), társadalmi szervezeteinknek (Hazafias Népfront, SZOT, Nőtanács, KISZ) működésük során az eddiginél jobban kifejezésre kellene juttatnia, propagandánknak hangsúlyozni kellene, hogy a szocialista Magyarországon a népesedés kérdése társadalmi ügy.

II.

A születésszám növelése irányába ható gazdaságpolitikai intézkedések közül a következőkben azokat tekintjük át, amelyekre vagy a közeljövőben, vagy a második öt éves terv hátralévő éveiben sor kerülhet.

A) A közeljövőben megvalósítható intézkedések

1. A szülési szabadság növelése

a) Az alkalmazásban lévő nők részére jelenleg biztosított három hónapi fizetéses szülési szabadság 6 hónapra történő felemelése.

b) A szülési szabadság meghosszabbítása mellett indokolt lenne az egyedül álló anyák táppénzes állományba vétele három évnél fiatalabb gyermekük megbetegedése esetén, meghatározott időtartamra (pl. megbetegedésenként legfeljebb 30 napra).

c) A termelőszövetkezetekben dolgozó nők részére a szülési szabadság időtartamára a szociális alap terhére naponként 0,75 munkaegységet írjanak jóvá. (Ezt jelenleg csak a gazdaságilag erős termelőszövetkezetek fizetik 12 hétig.) Indokolt lenne, hogy minden termelőszövetkezet a szociális alap terhére biztosítson hathónapos szülési szabadságot (bizonyos — az előző tizenkét hónapban teljesített minimális munkaegységgel kapcsolatos — megszigorításokkal).

Az előző intézkedések célszerűségét népesedéspolitikai hatásukon kívül több szempont is alátámasztja. Így a csecsemők megbetegedési aránya szempontjából is kedvezőbb, ha legalább hathónapos korig az újszülöttről az anya gondoskodik. A bölcsődében elhelyezett csecsemők megbetegedési aránya többszöröse az otthon gondozottakénak. A szülési szabadság kiterjesztése ugyanakkor bizonyos fokig mérsékelné a bölcsődék iránti igényt is, mivel az intézkedés bevezetése esetén a csecsemők 5—6 hónapos korukban kerülnének a bölcsődébe. Az intézkedés megvalósítása mellett szól az is, hogy a kisgyermekes anyák jelenleg is gyermekük megbetegedése miatt a gyermek életének első évében rendkívül gyakran vannak betegállományban, ami kedvezőtlenül befolyásolja az üzemek és intézmények munkájának tervszerűségét és a dolgozó anyák teljesítőképességét is.

A felsorolt tényezők egyben jelentős mértékben csökkentik az intézkedések anyagi terhét. Ezek évi költsége, becslésünk szerint, kb. 200 millió forint.

2. Az anyasággal kapcsolatos egyes munkajogi kedvezmények

A szülés és az anyaság méltánylása és elismerése érdekében az anyáknak biztosítani kellene, hogy munkaviszonyuk és az ebből eredő jogaik fennmaradásával gyermekük gondozása és ápolása céljára a szüléstől számított három éven át fizetés nélküli szabadságot kaphassanak.

A három éven aluli gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság alatt — a táppénzre való jogosultság kivételével — a dolgozó nő munkaviszonyával kapcsolatos összes jogai fennmaradnak, beleértve az SZTK szolgáltatásaihoz való jogot is. A fizetés nélküli szabadság időtartama azonban nem számítana be a nyugdíjjogosultság idejébe. Biztosítani kellene a szülő nőt afelől, hogy a hároméves fizetés nélküli szabadság után, ha munkába áll, beosztás és fizetés szempontjából ne kerüljön hátrányos helyzetbe.

Ez az intézkedés számottevő anyagi kihatással nem járna, s csekély mértékű kihatásuk is csak hosszú távlatban jelentkezne, ugyanakkor tükrözné az anyaság társadalmi megbecsülését és jelentős mértékben javítaná a dolgozó anyák helyzetét.

3. A fiatalok családalapításának elősegítése

A termékenység elősegítésére elsősorban a lakáskérdés megoldása gyakorolhat kedvező hatást, ugyanakkor a távlati tervekben biztosított anyagi eszközök csak fokozatosan teszik lehetővé a lakáskérdés megoldását. A lakáshelyzet megjavítására irányuló további fokozott erőfeszítések mellett kedvező hatást gyakorolna a termékenység alakulására, ha a fiatal házaspárok gazdasági helyzetének megkönnyítése érdekében hosszabb lejáratú, a visszafizetési

feltételeknél a született gyermekek számát is figyelembe vevő bizonyos céljellegű (bútor- és lakásvásárlás céljait szolgáló) családalapítási kölcsönt nyújtanának. Erre vonatkozóan részletes javaslatot kellene kidolgozni.

B) A későbbi években megvalósítandó intézkedések

1. Családi pótlékok emelése

a) A második öt éves terv azzal számolt, hogy a tervidőszak utolsó éveiben sor kerülhet a bérből és fizetésből élők családi pótlékának rendezésére. Ennek fedezésére a második öt éves terv 500 millió forint összeget irányzott elő. A népesedéspolitikai célkitűzések is indokolták tennék, hogy a családi pótlék emelésére mielőbb sor kerüljön. A családi pótlék emelését olyan módon tartjuk célszerűnek, hogy a kétgyermekesek családi pótlékát növeljük, ezekre a családokra is kiterjesztjük a három- és többgyermekesekre jelenleg érvényben lévő rendszert, a gyermekenkénti havi 120 forintot. Ez a rendezés a kétgyermekes családok átlagos évi jövedelmét 1980 forinttal növelné. Ezzel a társadalom jelentős mértékben hozzájárulna ezen családokban a gyermekek felnevelésével kapcsolatos kiadások fedezéséhez. Az intézkedés kb. évi 650 millió forint vásárlóerő-növekedést eredményezne. A második mód az lenne, hogy ennél kisebb összeggel növelnék a családi pótlékot.

b) Kedvező hatással számolhatunk a paraszti családi pótlékok rendezése esetén. A jelenlegi rendszer a termelőszövetkezeti paraszti családok részére csak három tíz éven aluli gyermek után, illetve egyedülálló nőknél egy, vagy két tíz éven aluli gyermek után biztosít egységesen gyermekenként 70 forint családi pótlékot. Indokolt felemelni a mai 10 éves korhatárt a bérből és fizetésből élőkével azonos színvonalra. Semmi nem indokolja ugyanis a jelenlegi korhatárt, mivel a gyermekek kötelezően 14 éves korig, sőt jelentős részükben 16 éves korukig tanulnak. Az alacsony korhatár ugyanakkor ellentétes kultúrpolitikai és szakkáderképzési célkitűzéseinkkel is, amennyiben a 14—18 éves korú ifjúság eltartásával kapcsolatos terheket egyáltalán nem osztja meg a család és a társadalom között.

Az intézkedés bevezetése évi 160 millió forinttal növeli a költségvetési kiadásokat.

Az említett két (a + b) intézkedések összesen mintegy 800 millió forintos évi többletkiadással jár.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság helyesnek és szükségesnek tartja, hogy az illetékes állami és társadalmi szervek fokozottan segítsék elő olyan közszellem kialakítását, amely biztosítja az anyaság társadalmi megbecsülését. A társadalmi és a kulturális szervek, a sajtó, a rádió a népesedéspolitikai célkitűzéseket támogató politikai, társadalmi, erkölcsi kérdésekkel az eddiginél többet és igényesebben foglalkozzanak.

2. Az alkalmazásban lévő nők részére jelenleg biztosított 12 heti fizetett szülési szabadságot 6 hónapra kell felemelni

Felelős: a SZOT elnöke,
a munkaügyi miniszter,
a pénzügyminiszter

Határidő: 1963. január 1.

3. Ki kell szélesíteni az anyasággal kapcsolatos, egyes érvényben lévő munkajogi kedvezményeket. A további kedvezmények a munkaviszony folyamatosságának a biztosítására terjedjenek ki. Az új kedvezményeket 1963. január 1-től kell bevezetni.

Felelős: a munkaügyi miniszter,
a SZOT elnöke

4. Meg kell vizsgálni a lehetőséget és konkrét javaslatot kell kidolgozni a családi pótlék további emelésére. A családi pótlék emelésére vonatkozó javaslatok kidolgozásánál abból kell kiindulni, hogy egyrészt a bérből és fizetésből élő kétgyermekes családok családi pótlékát a háromgyermekes családokéval azonos színvonalra emeljék, másrészt a paraszti családi pótlékok fizetésénél a gyermekek korhatára a bérből és fizetésből élőkéhez hasonló legyen. A részletes javaslatot a Minisztertanács elé kell terjeszteni.

Felelős: az OT elnöke,
a munkaügyi miniszter,
a SZOT elnöke,
a pénzügyminiszter

Határidő: 1962. szeptember 1.

5. A fiatal házások családalapításának elősegítésére ki kell dolgozni hosszabb lejáratú, a visszafizetési feltételeknél a született gyermekek számát figyelembe vevő, céljellegű családalapítási kölcsönre vonatkozó javaslatot.

Felelős: a pénzügyminiszter
Határidő: 1962. december 31.

Budapest, 1962. május 22.

MELLÉKLET

1. Ezer lakosra jutó születések számának alakulása az európai szocialista országokban

Országok	1950	1955	1959	1960
Albánia	38,5	43,8	41,0	43,3
Bulgária ¹	25,2	20,1	17,6	17,8
Csehszlovákia	23,3	20,3	16,0	15,9
Lengyelország	30,7	29,1	24,9	22,4
Német Demokratikus Köztársaság ¹⁵	16,5	16,3	16,9	17,0
Románia	26,2	25,6	20,2	19,1
Szovjetunió	26,7	25,7	25,0	24,9

¹⁵Élveszületések.

2. Szülészeti események

	Szám szerint 1000-ben					1000 szülőképes nőre számítva				
	1957	1958	1959	1960	1961 ¹⁶	1957	1958	1959	1960	1961 ¹⁶
Művi vetélés	123,4	145,6	152,4	162,2	170,0	49,4	58,4	61,0	65,1	68,0
Spontán vetélés	39,5	37,4	35,3	33,8	33,6	15,7	15,0	14,2	13,6	13,5
Vetélés együtt	162,9	183,0	187,7	196,0	203,6	65,1	73,4	75,2	78,7	81,5
Élveszületés	167,2	158,4	151,1	146,4	140,4	66,9	63,6	60,6	58,8	56,1
Halvaszületés	2,5	2,3	2,1	1,9	1,7	1,0	0,9	0,9	0,8	0,7
Születés együtt	169,7	160,7	153,2	148,3	142,1	67,9	64,5	61,5	59,6	56,8
Szülészeti esemény összesen	332,6	343,7	340,9	344,3	345,7	133,0	137,9	136,7	138,3	138,3

¹⁶Előzetes adat.

3. Fogamzásgátló eszközök forgalma

Megnevezés	1957	1958	1959	1960	1961
Nívó (condom) (millió db)	4,5	4,2	6,0	7,5	9,1
Timidon tableta (millió db)	2,8	.	1,1	0,5	0,4
Timidon gelee (ezer db)	21,7	48,3	78,4	86,1	110,9
Pesszárium (ezer db)	4,4	30,2	23,0	32,1	28,4

Megjegyzés: A termékeny korban lévő — jórészt házas — nők száma kb. 2,5 millió

4. A családok százalékos megoszlása gyermekszám szerint Magyarországon

Gyermekszám	A családok százalékos megoszlása	
	1949	1960
Gyermek nincs	26,8	30,6
1 gyermek van	31,7	34,8
2 gyermek van	21,8	21,6
3—5 gyermek van	17,5	12,1
6 és több gyermek van	2,2	0,9
Összesen	100,0	100,0

5. Állandó bölcsődék férőhelyeinek száma

Év	Területi	Üzemi	Összes	1000 bölcsődéskorú gyermekre jutó férőhelyek száma
	bölcsődei férőhelyek száma			
1938	.	.	1 000	2
1949	2 750	2 350	5 100	10
1957	13 731	12 836	26 567	50
1958	14 544	12 513	27 057	56
1959	15 554	12 446	28 000	62
1960	16 957	12 479	29 436	68
1961	18 585	12 438	31 023	72 ¹⁷

¹⁷Előzetes adat.

6. A gyermekekre jutó családi (háztartási) kiadások összege havonként¹⁸

	Gyermekkel (gyermekkel) kapcsolatos havi kiadás összege forintban
1 gyermekes családban	600— 650
2 gyermekes családban	1000—1100
3 gyermekes családban	1400—1500
4 gyermekes családban	1700

¹⁸Az 1960. évi háztartásstatisztikai adatfelvétel alapján végzett hozzávetőleges becslés eredményei.

7. Az egy tanulóra (gyermekre, hallgatóra) jutó költségvetési kiadások 1960. évben (Ft)

Bölcsődékben	11 140 Ft
Óvodákban	2 970 Ft
Általános iskolákban (napközi otthoni kiadásokkal együtt)	1 490 Ft
Középiskolában (diákotthoni kiadásokkal együtt)	3 300 Ft
Egyetemen, főiskolán (diákotthoni és egyéb szociális kiadásokkal együtt)	17 740 Ft

1960. évben egy bölcsődei férőhelyre a tanácsi bölcsődében havonként 928 Ft költség jutott; a térítés ebből 119 Ft volt.

8. A termelészövetkezeti tagnak járó családi pótlék

Három (10 éven aluli) gyermek után összesen havi	210 Ft
Négy (10 éven aluli) gyermek után összesen havi	280 Ft
Öt (10 éven aluli) gyermek után összesen havi	350 Ft
Hat (10 éven aluli) gyermek után összesen havi	420 Ft
Minden további gyermek után további	70 Ft jár

A termelészövetkezetek anyasági segélyt fizetnek. A Földművelésügyi Minisztérium javasolta a termelészövetkezeteknek, hogy a szociális alap terhére a szülő nőknek 12 hétre napi 0,75 munkaegységet írjanak jóvá.

9.

1962. június 7.

Előterjesztés a Politikai Bizottság részére a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum
288. f. 15. /49/ 1962. június 9.)

Előterjesztés
a Politikai Bizottságnak
a népesedési helyzet alakulásáról

1961 végén a Politikai Bizottság kötelezte az Államgazdasági Osztályt, hogy tegyen jelentést a népesedési helyzet alakulásáról. Az Államgazdasági Osztály az illetékes állami és társadalmi szervek közreműködésével — Központi Statisztikai Hivatal, Országos Tervhivatal, Munkaügyi Minisztérium, Egészségügyi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Magyar Nők Országos Tanácsa, Kommunista Ifjúsági Szövetség — megvizsgálta a népesedési helyzet alakulását. Tanácskoztunk az illetékes állami és társadalmi szervek vezető funkcionáriusaival a népesedési helyzet alakulásának okairól, s azokról az intézkedésekről, amelyet a népesedési helyzet javítására, a gyermekes családok anyagi helyzete megkönnyítésére célszerűnek tartunk.

I.

Magyarország népesedési helyzete jó néhány éve kedvezőtlenül alakul. A születési arányszám igen alacsony szintre süllyed, az 1000 lakosra jutó élveszületések száma 1951—1955 évek átlagában 21,2, 1961-ben 14 volt.

A születések számának csökkenése egész Európában tapasztalható volt, magyarországi színvonalra azonban nemzetközi viszonylatban is rendkívüli.

1961. évi születési arányszámunk nemcsak a szocialista országok között, hanem európai viszonylatban is — Svédország után — a legalacsonyabb (az Európán kívüli országok születési arányszámait általában lényegesen magasabbak).

A születésszám visszaesésének okai bonyolultak és sokrétűek. Azonos tényező például az életszínvonal emelkedése — eltérő időszakban, vagy különböző társadalmi rétegekben ellentétes hatást gyakorolhat a születésszám alakulására. Az elmúlt hat év során bekövetkezett születéscsökkenés például az életszínvonal jelentős emelkedésével egyidejűleg következett be. Társadalmi fejlődésünknek számos további pozitív mozzanata — legalábbis átmenetileg — csökkentette a születések számát. Ilyenek például az iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése és további gépesítése, a társadalmi átrétegződés, a városiasodás, a nők munkavállalásának fokozódása, a műveltségi színvonal emelkedése, s ezzel összefüggésben a tanulóidő meghosszabbodása stb. E folyamatok — az eddigi tapasztalatok szerint — a jövőben is a születéskorlátozás irányába fognak hatni.

Nem bizonyult reálisnak az a feltevés, hogy a születési arányszám 1955 utáni visszaesése kizárólag az előző időszak — adminisztratív intézkedések nyomán előállott — születési többletének természetes és ideiglenes hatása. A születésszám csökkenés időben és mértékben már eddig is lényegesen nagyobb volt ennél, s tendenciája is állandó jellegű.

Távlati népesedéspolitikai szempontból téves az az álláspont, hogy a születések alakulását alapvetően a művi vetélésekkel kapcsolatos rendelkezések befolyásolják. A művi vetélések engedélyezésének megszigorításával ideiglenes hatások ugyan érhetők el, a termékenység alakulását azonban ilyen intézkedések — egyöntetű hazai és külföldi tapasztalatok szerint — tartósan nem befolyásolják.

A születésszám visszaesésének két alapvető népesedési szempontból van jelentősége. E két szempont a következő:

1. Hogyan fog alakulni távlatilag a népesség száma; a jelenlegi születésszám képes-e azt növelni, vagy legalábbis azonos szinten tartani?

2. Hogyan fog alakulni a népesség kormegoszlása; milyen lesz a fiatalok és az öregek aránya?

ad 1/ A születések száma jelenleg már nem biztosítja a meglévő népesség utánpótlását; az újszülöttek évi száma alacsonyabb, mint a felnőtt korosztályoké. Ez azt jelenti, hogy pl. 1990-ben kevesebb 30 éves lakosa lesz az országnak, mint jelenleg van. Ennek nem mond ellent az, hogy Magyarország népességszáma ez idő szerint még kismértékben növekszik; a születések száma valamivel meghaladja a halálozásokét.

A születések és a halálozások — és ezáltal a természetes szaporodás — arányszámait a népesség korösszetétele erősen befolyásolja. Mivel pedig a korösszetétel állandóan változik, a népesedési helyzet jellemzésére olyan mutatószámot szokás használni, amely független a korösszetételtől. Az ilyen mutatószám a jelenlegi demográfiai helyzetet azzal a módszerrel jellemzi, hogy kiszámítja, hogyan alakulna a következő nemzedék létszáma abban az esetben, ha a kérdéses naptári évben észlelt korévenkénti, születési és halálozási arányszámok egy emberöltő alatt nem változnának.

E mutatószám értéke azt mutatja, hogy 100 jelenleg szülőképes korú nő élete folyamán hány olyan leánygyermeket hoz a világra, aki a szülőképes kort eléri. Amennyiben tehát értéke 100, úgy ez azt jelzi, hogy a következő nemzedék — az említett feltételek mellett — azonos lenne a jelenlegivel. 100 feletti értéke növekedésre, 100 alatti értéke csökkenésre utal. Magyarországon ez az arányszám is igen alacsonyra csökkent.

Az 1961. évi népesedési helyzetre ebből a szempontból az a jellemző, hogy ha a korévenkénti születési (és halálozási) arányszámok így maradnának, akkor a következő generáció kb. 12%-kal kisebb lenne a jelenleginél. (Más szavakkal: 100 szülőképes korban lévő nő élete folyamán — a jelenlegi demográfiai helyzetben — csak 88 olyan leánygyermeket hoz világra, aki a szülőképes kort eléri.)

ad 2/ Jóllehet, a születésszám csökkenése ideiglenesen számos vonatkozásban gazdasági könnyebbséget, tehermentesítést jelent (gyermekintézmények, iskolák, tanszemélyzet, lakásigények csökkenése) és a produktív-improduktív korosztályok arányát egy ideig kedvezően befolyásolja, távlati gazdaságpolitikai szempontból sok tekintetben aggályos. Az alacsonyabb születésszám nyomán a fiatalabb korosztályok létszáma egyre kevesebb; mintegy 20 év múlva ennek hatása a munkaerőmérlegben már jelentkezik, hatása a 90-es években lesz jelentős. Az újonnan munkába állók száma éppen akkor lesz a legalacsonyabb, amikor az öregkorúak (nyugdíjasok) aránya rendkívüli mértékben megnő¹⁹.

II.

Az ország népesedési helyzete tehát az elmondottakkal jellemezhető. A születésszám befolyásolására véleményünk szerint, kétirányú intézkedés szükséges:

1. Politikai intézkedések megfelelő társadalmi légkör kialakítására.

2. Gazdasági intézkedések a gyermekes családok anyagi terhének csökkentésére.

Kidolgoztunk elképzeléseket olyan gazdaságpolitikai intézkedésekre, amelyek a születésszám növelésének irányába hatnak. Az intézkedések egy részére a közeljövőben (1963 elején), más részükre pedig a második ötéves terv hátralévő éveiben kerülhetne sor. Ilyen intézkedésekre döntést azonban csak néhány hónappal később javasolunk hozni, amikor az 1963 éves terv kidolgozásával egyidőben a rendelkezésre álló anyagi erőforrásainkat konkrétan is fel tudjuk mérni. A születésszám növelésére ható gazdaságpolitikai intézkedéseket

¹⁹1980-ban előreláthatólag a népességnek több mint 20%-a lesz idősebb a munkaképeskor felső határánál. Számuk az 1960. évi 1,7 milliőről 2,3 millióra nő.

akkor célszerű elfogadni, amikor az életszínvonal-növelésére rendelkezésre álló lehetőségeink felhasználásáról átfogó javaslatot terjeszthetünk a Politikai Bizottság elé.

A népesedési helyzet megváltoztatására javasolt intézkedések:

A) A közeljövőben megvalósítható intézkedések

1. A szülési szabadság növelése

a) Az alkalmazásban lévő nők részére jelenleg biztosított 3 hónapi fizetéses szülési szabadság 6 hónapra történő felemelése. Felmerült olyan elgondolás is, hogy a szülési szabadságot egy hónappal növeljük és tegyük fel, hogy a szülő nő további egy évre, gyermeke gondozására táppénzes állományba kerülhessen.

b) A szülési szabadság meghosszabbítása mellett indokolt lenne az egyedül álló anyák táppénzes állományba vétele három évnél fiatalabb gyermekük megbetegedése esetén, meghatározott időtartamra (pl. megbetegedésenként legfeljebb 30 napra).

c) A termelészövetkezetekben dolgozó nők részére a szülési szabadság időtartamára a szociális alap terhére naponként 0,75 munkaegységet írjanak jóvá. (Ezt jelenleg csak a gazdaságilag erős termelészövetkezetek fizetik 12 hétig.) Indokolt lenne, hogy minden termelészövetkezet a szociális alap terhére biztosítson a bérből és fizetéből élőkével azonos szülési szabadságot (bizonyos — az előző tizenkét hónapban teljesített minimális munkaegységgel kapcsolatos — megszigorításokkal). Mivel a szülési szabadság időtartamára csak a gazdaságilag erősebb termelészövetkezetek írnak jóvá bizonyos munkaegységet — és feltehetően esetünkben a közeli években sem változik meg gyökeresen — minden bizonnyal szükség lesz a gyenge termelészövetkezetek részére ebből a célból bizonyos állami hitel folyósítása.

Ezeknek az intézkedéseknek az anyagi terhe a következő: 1961-ben a bérből és fizetésből élő szülő nők számára a 3 hónapos szülési szabadság időtartamára 130 millió forintot fizettünk. Ha tehát a szülési szabadság időtartamára már fél évre meghosszabbítjuk, akkor ez kétszeresére nő, a költségvetési kiadások mintegy 130 millió forinttal nőnek. Ha egy hónappal növeljük a szülési szabadság időtartamát és további egy évre a szülő nők számára táppénzt folyósítunk — feltéve, hogy ezt a táppénzt valamennyi szülő nő igénybe is veszi —, akkor az intézkedések hatására mintegy 430 millió forint. Ezen kívül ki kell dolgozni, hogy a termelészövetkezetek részére milyen feltételekkel, milyen összegű hitelt adhatunk a szülési szabadság időtartamára munkaegység jóváírásaként.

2. Az anyasággal kapcsolatos egyes munkajogi kedvezmények

A szülés és az anyaság méltánylása és elismerése érdekében az anyáknak biztosítani kellene, hogy munkaviszonyuk és az ebből eredő jogaik fennmaradásával gyermekük gondozása és ápolása céljára a szüléstől számított három éven át fizetés nélküli szabadságot kaphassanak.

A három éven aluli gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság alatt — a táppénzre való jogosultság kivételével — a dolgozó nő munkaviszonyával kapcsolatos összes jogai fennmaradnak, beleértve az SZTK szolgáltatásaihoz való jogot is. Biztosítani kellene a szülő nőt afelől, hogy a hároméves fizetés nélküli szabadság után, ha munkába áll, ne kerüljön hátrányos helyzetbe.

Ez az intézkedés számottevő anyagi kihatással nem járna, s csekély mértékű kihatásuk is csak hosszú távlatban jelentkezne, ugyanakkor tükrözné az anyaság társadalmi megbecsülését és jelentős mértékben javítaná a dolgozó anya helyzetét.

3. A bölcsődei hálózat fejlesztése

1961-ben a bölcsődés korúak mintegy 7%-át tudták bölcsődében elhelyezni. A második ötéves terv előirányzatai szerint a bölcsődei férőhelyek száma mintegy 6000-rel (20%-al) bővül. Ezzel a fejlesztéssel lényeges változást a jelenlegi helyzetben nem érünk el. Indokolt megvizsgálni a bölcsődei hálózat tervezettnél gyorsabb fejlesztésének lehetőségeit.

B) A későbbi években megvalósítandó intézkedések

1. Családi pótlékok emelése

a) A második ötéves terv a bérből és fizetésből élők családi pótlékának a tervidőszak utolsó éveiben történő rendezésére 500 millió forint összeget irányzott elő. A népesedéspolitikai célkitűzések is indokoltá tették, hogy a családi pótlék emelésére mielőbb sor kerüljön. A családi pótlék emelését olyan módon tartjuk célszerűnek, hogy a kétgyermekesek családi pótlékát növeljük, ezekre a családokra is kiterjesztjük a három- és többgyermekesekre jelenleg érvényben lévő rendszert, a gyermekenkénti havi 120 forintot. Az intézkedés kb. évi 650 millió forint vásárlóerő-növekedést eredményezne. Elképzelhető az is, hogy ennél kisebb összeggel növelnénk a családi pótlékot.

b) Jelenleg a termelőszövetkezeti paraszti családok részére csak három tíz éven aluli gyermek után, illetve egyedülálló nőknél egy, vagy két tíz éven aluli gyermek után biztosítunk egységesen gyermekenként 70 forint családi pótlékot. Indokolt felemelni a mai 10 éves korhatárt a bérből és fizetésből élőkével azonos színvonalra, mivel a gyermekek kötelezően 14 éves korig, sőt jelentős részükben 16 éves korig tanulnak.

Az intézkedés bevezetése évi 160 millió forinttal növeli a költségvetési kiadásokat.

Az említett két (a + b) intézkedések összesen mintegy 800 millió forintos évi többletkiadással jár.

Határozati javaslat

A Politikai Bizottság helyesli a népesedési helyzet alakulásáról készített elemzést és azokat az elképzeléseket is amelyek a helyzet megváltozását célozná. Szükségesnek tartja, hogy az illetékes állami és társadalmi szervek fokozottan segítsék elő olyan közszellem kialakítását, amely biztosítja az anyaság társadalmi megbecsülését. A társadalmi és a kulturális szervek, a sajtó, a rádió a népesedéspolitikai célkitűzéseket támogató politikai, társadalmi, erkölcsi kérdésekkel az eddiginél többet és igényesebben foglalkozzanak.

A Politikai Bizottság kötelezi az Államgazdasági Bizottságot, hogy az 1963-as terv fő előirányzatainak ismeretében részletes javaslatot dolgozzon ki az életszínvonal emelésére vonatkozóan, köztük a népesedéspolitikai rendszabályokra.

Felelős: Gáspár Sándor elvtárs

Határidő: 1962. szeptember 15.

Budapest, 1962. június 7.

Párdi Imre sk.

10.

1963. október 15.

Gadó Ottó OT főosztályvezető feljegyzése Ajtai Milós OT elnök részére. (PTI Archívum
288. f. 19. /1963./ 1. ő.e.)

Feljegyzés

Dr. Ajtai Miklós elnök elvtárs részére

Tárgy: A népesedési helyzet és a művi vetélések hatása.

A Kollégium augusztus hó 30-i ülésén a várható munkaerőhelyzet vizsgálatával kapcsolatban felvetődött a népesség természetes szaporodásának, illetve a művi vetélések hatásának problémája. A határozat szerint a munkaerő-jelentéstől függetlenül meg kell vizsgálni, nem merültek-e fel olyan újabb jelenségek, amelyek indokoltá teszik, hogy a problémakört az illetékes szervek újról vizsgálat alá vegyék.

A fentiek végrehajtásaként a következőket közölhetjük tájékoztatásul:

I.

A népesség természetes szaporodása — az élveszületések számának visszaesése miatt — 1955-től 1962-ig folyamatosan csökkent. A magyar szülési arányszám évek óta világvizonylatban is a legalacsonyabbak közé tartozik.

Ezek a tények arra készítették az elmúlt években az illetékes állami szerveket, hogy ismételten jelentést tegyenek a Párt és Kormány vezetőinek a népesedési helyzetről. A jelentések alapján az MSZMP KB Államgazdasági Osztálya 1961 végén a Politikai Bizottságtól megbízást kapott a kérdés kivizsgálására. A vizsgálat eredményeit tartalmazó előterjesztés — mely illetékes állami és társadalmi szervek képviselőinek álláspontját is tükrözi — rámutat arra, hogy a születésszám rendkívüli mérvű csökkenése miatt hosszabb távban nincs biztosítva a népesség reprodukciója, emellett 20—30 év után a lakosság korösszetételének eltolódása már a munkaerőhelyzetet is hátrányosan befolyásolhatja. Az Államgazdasági Osztály a népesedési viszonyok javítása érdekében politikai és gazdasági intézkedéseket javasol.

Politikai téren arra hívja fel a figyelmet, hogy nagyobb súlyt kell helyezni a család kérdéseivel foglalkozó, az anyaság társadalmi megbecsülését hangsúlyozó tájékoztató tevékenységre. E javaslat nyomán történtek már kezdeményező lépések, de a propaganda rendszerét és hatékonyságát még fokozni kellene ahhoz, hogy szélesebb rétegek figyelmét felkeltse. A tájékoztató tevékenységnek emellett — mint arra még visszatérünk — fokozottabban kellene irányulni a művi abortusz káros hatásainak ismertetésére. Nem lenne célravezető az ilyen jellegű felvilágosító munkát döntően az abortusz-bizottságokra alapozni, ahol eredményességét eleve korlátozza, hogy kizárólag olyanokra terjedne ki, akik a terhesség megszakítását már előzőleg elhatározták.

A feltrejesztés egyik legfontosabb gazdasági jellegű javaslata a szülési szabadság időtartamának 12 hétről 6 hónapra való emelését irányozta elő. A végrehajtás során végül 20 hétben állapították meg a szülési szabadságot.

A további javaslatok közül megvalósításra került az alkalmazásban álló anyáknak nyújtandó munkajogi kedvezmények biztosítása. (Három évig terjedő időre fizetés nélküli szabadság engedélyezése, jogfolytonosság fenntartása mellett.) Az erre vonatkozó propaganda szinte teljes hiánya miatt azonban ezek a kedvezmények alig ismertek.

Kiindulva abból, hogy a dolgozó házaspárok egy részénél a gyermekek számát az elhelyezésükkel kapcsolatos nehézségek is hátrányosan befolyásolják, az Államgazdasági Osztály a gyermekintézményeknek a tervezettnél gyorsabb fejlesztésére módot nyújtó

eszközök kivizsgálását is szükségesnek ítélte. A kérdésnek ezt a vonatkozását kidomborítja az a körülmény is, hogy a kereső nők aránya előreláthatóan emelkedni fog, sőt a népgazdaság munkaerő-szükséglete a következő években túlnyomórészt éppen a nők foglalkoztatásának fokozása útján lesz csak fedezhető.

Figyelembe véve az ezzel kapcsolatos beruházási problémákat, valamint a bölcsődei ellátás magas költségeit, indokolt lenne újabb megfontolás tárgyává tenni azt az egyes szervek részéről már korábban felmerült javaslatot, mely szerint az anyának a szülési szabadságon túlmenően biztosítani kellene, hogy gyermekét az első életév betöltéséig — betegségtől függetlenül — táppénzjuttatás mellett otthon gondozhassa. Ennek indokoltságát egyébként alátámasztja, hogy a szülési szabadság 20 hétre történt felemelése csak kevésbé mérsékelheti a bölcsődei elhelyezési igényeket.

A felterjesztés megvalósítandó intézkedésként javasolja a kétgyermekes családnak járó pótlék felemelését úgy, hogy annak összege a három- és többgyermekesek pótlékával arányos legyen, továbbá a termelőszövetkezeti családok gyermekei esetében a jogosultság korhatárának a munkás alkalmazotti családoknál érvényes korhatárra való felemelését. E javaslat első része az életszínvonal-emelésére vonatkozó 1963. évi intézkedések tervében szerepelt. Megvalósítása — a javasolt összeg némi csökkentése mellett — egyes más intézkedésekkel együtt előreláthatólag 1964 elejére húzódik át, míg a második része egyelőre nem kerül megvalósításra.

A gyermekes családok helyzetének javulása érdekében eddig hozott rendelkezések eredménye jelenleg még nem mérhető le pontosan, és még kevésbé nyílik mód a javasolt további rendelkezések várható népesedési kihatásának kellően megalapozott becslésére.

Megállapítható azonban, hogy 1963-ban a szülési arányszám nyolc év óta tartó csökkenése megállt, sőt az első félév adatai szerint kismértékű emelkedése tapasztalható az előző év megfelelő időszakához képest. E néhány hónap adatai alapján ma még korai lenne messzemenő következtetéseket levonni a népesedési helyzet változásáról. Kétségtelen tény viszont, *hogyha csupán a természetes szaporodással kapcsolatos eddigi jelentésekben foglalt aggályokat nézzük, úgy nem látszana indokoltnak más irányú, újabb intézkedések meghozatala.*

Az ilyen jellegű aggályok nyomán ugyan az elmúlt években ismételt felvetődött, hogy a természetes szaporodás visszaesését a művi abortusz szociális indokból történő engedélyezésének megszigorításával, tehát lényegében adminisztratív eszközök igénybevételével is meg kellene akadályozni. Ezek az elgondolások azonban nem veszik figyelembe, hogy a népesedési helyzet alakulása több tényező együttes hatásának eredménye és semmiképpen sem szűkíthető le egyszerűen a művi vetélések problémájára. Az adminisztratív tiltó rendelkezések nem szüntetnék meg azokat az okokat, amelyek a lakosságot születésszabályozásra, még hozzá annak részben művi terhességmegszakítások útján való keresztülvitelére készítetik, viszont feltehetően széles körben elégedetlenséget keltenének, sőt azt érnék el, hogy többen a minden szempontból illegális módot keressenek a beavatkozásra.

A terhességmegszakítás engedélyezésének lényegesebb korlátozása egyébként végső fokon nem kívánatos népesedési kihatással járna. A születések számának ezáltal bekövetkező — előreláthatóan ugrásszerű — növekedése a bölcsődék és óvodák jelenleg is túlsúlyolt hálózatát megoldhatatlan feladatok elé állítaná, majd a későbbiekben az iskolai oktatás színvonalának emelését gátolná. Kedvezőtlen következményei lennének a lakáshelyzet alakulása terén is. Nyilvánvaló emellett, hogy a születésszám hirtelen emelkedése a kereső-eltartott arány romlásához vezetne és újabb nehézséget támasztana a nők népgazdasági szempontból szükséges fokozottabb foglalkoztatásának megvalósításánál. Egészében véve tehát az életszínvonal alakulását is kedvezőtlenül befolyásolná.

Rá kell mutatni egyébként arra, hogy az adminisztratív korlátozások révén kialakuló magasabb termékenységi színvonal — általános tapasztalatok szerint — nem lenne állandó. A népesedési helyzet ismételt változásai pedig a gazdasági tervezésben komoly bizonytalansági tényezőt jelentenének.

A népesség reprodukciójának előmozdítása érdekében tehát továbbra is a gazdaságilag kellően megalapozott családvédelmi intézkedések továbbfejlesztése látszik leginkább célravezetőnek. Ezek eredménye ugyan hosszabb idő alatt válik csak nyilvánvalóvá, de éppen azért, hogy hatásuk fokozatosan érvényesül, inkább nyílik mód a gyermekek ellátásának tervszerű biztosítására, az iskolázás és a foglalkoztatás terén pedig a megfelelő arányok kialakítására.

A népesedési helyzetről szóló korábbi ismert jelentések, melyek a művi abortusz kérdését elsősorban a népesség reprodukciója szempontjából tárgyalták, e nézőpontból nem is javasolták a művi beavatkozás jelenlegi engedélyezési rendszerének megváltoztatását.

A művi terhességmegszakításoknak más kihatásai, így például népegészségügyi következményei eddig komolyabb formában fel sem merültek. Jellemző erre, hogy az MTA Demográfiai Elnökségi Bizottsága Társadalomdemográfiai Albizottságának 1961. februári ülésén az Egészségügyi Minisztérium korreferens szakértője kifejezetten tagadta, hogy a művi abortuszoknak az egészségügyi szempontból lényegesebb káros kihatásai állnának fenn. Megállapítása szerint "szakmailag semmi nagyobb károsodást nem tudunk kimutatni a művi vetélések terén".

Ezzel szemben újabb vizsgálatok alapján előtérbe került a művi abortusz káros egészségügyi, sőt részben szociális és gazdasági vonatkozásokat is érintő kihatásainak problémája. Ilyen szempontból figyelmet érdemel *Barsy Gyula* és *Sárkány Jenő* nemrég elkészült tanulmánya: "A művi vetélések hatásáról a születési mozgalomra és a csecsemőhalandóságra". E tanulmány szerint a terhesség művi úton történő megszakítása — főként, ha ismételt alkalommal — a későbbi terhességek alkalmával a következő lényeges következményekkel járhat:

- a magzat korai elhalása
- koraszülés
- az újszülött fejlődési rendellenessége, az esetleg később megnyilvánuló testi vagy szellemi fogyatékoság
- szülési szövődmények
- méhen kívüli terhesség.

Ezek a megállapítások feltétlenül figyelmet érdemelnek. *Amennyiben ugyanis a művi abortuszok elterjedése a felsorolt komplikációk előfordulási gyakoriságának lényeges mértékű növekedését idézi elő, a társadalomra nézve súlyos következményekkel kellene számolni.* A spontán vetélési esetek, a méhen kívüli terhességek és más terhességgel kapcsolatos szövődmények nagyobb gyakorisága növelné a kórházi ápolásra szorulókat számát és a dolgozó nőknél nem elhanyagolható munkakieséssel járna. Ennél még lényegesebb problémát jelentenek, ha beigazolódna az a feltevés, miszerint a művi vetélések folytán egyre több testi, illetve szellemi fogyatékoságban szenvedő, részben vagy teljesen munkaképtelen egyén eltartása hárulna a társadalomra.

* * *

E problémák fontossága és sokrétűsége miatt, minden részletre kiterjedő és az igen bonyolult összefüggések feltárására is alkalmas bizonyító anyag összeállítására kell törekedni. Ezért — noha az említett tanulmány szerzői állításaikat általában jól kidolgozott statisztikai adatokkal és elemzéssel támasztják alá — *némely vonatkozásban még további bizonyítás látszik indokoltnak.*

A tanulmányban foglaltakkal kapcsolatos aggályok azonban mit sem változtatnak azon, hogy:

1. Az általánosan elfogadott álláspont szerint a születésszabályozás elvének elfogadása mellett sem lehet közömbös, hogy az milyen módon valósul meg. *A születésszabályozásnak elsősorban nem a már bekövetkezett terhesség megszakítása, hanem a fogamzás megelőzése útján kell érvényesülnie.* Ennek érdekében Magyarországon mindeddig nem történtek hatékony lépések. Az utóbbi évekre vonatkozó adatok arra mutatnak, hogy a fogamzások

száma gyakorlatilag nem csökkent, sőt 1961-ig emelkedett és ugyanakkor egyre gyakrabban jöttek létre nem kívánt terhességek, amelyeket művi úton szakítottak meg.

A fogamzások számát illetően 1959-től kezdve nagyságrendileg megfelelő tájékoztatást nyújt a szülészeti események együttes számának alakulása. (A művi abortuszt korlátlanul engedélyező 1956. évi rendelkezés óta a kimutatásra nem kerülő ún. illegális terhességmegszakítások gyakorisága valószínűleg elhanyagolhatóan csekély.)

Év	Összes szülészeti események ²⁰	Ebből		100 összes szülészeti eseményre	100 élveszülésre
		élveszületések	művi vetélések		
száma (1000)				jutó művi vetélések száma	
1957	334,4	167,2	123,3	36,9	73,7
1958	345,6	158,4	145,6	42,1	91,9
1959	343,1	151,2	152,4	44,4	100,8
1960	346,5	146,5	162,2	46,8	110,7
1961	347,7	140,4	170,0	48,9	121,1
1962 ²¹	331,1	130,1	163,7	49,4	125,8

²⁰Élve- és halvaszületések, nyilvántartott művi és spontán vetélések, valamint méhen kívüli terhességek.

²¹Előzetes adatok.

A táblázatból kitűnik, hogy az utóbbi időben állandóan növekedett a szülészeti események között a művi vetélések részaránya. Ez a növekedés pedig az élveszületések nagyjából hasonló méretű visszaesésével egy időben ment végbe. Nyilvánvaló tehát, hogy a lakosság születésszabályozás alkalmazására irányuló egyre fokozottabb törekvéseit elsősorban nem a terhesség megelőzése, hanem annak művi megszakítása útján igyekeznek megvalósítani. Ilyen módon a kívánatossal éppen ellentétes tendencia észlelhető. Az 1962. év előzetes adatai, melyek az 1957-től 1961-ig terjedő időszakhoz képest ezen a téren némi javulást mutatnak, nem nyújtanak kielégítő bizonyítékot olyan feltételezésekhez, hogy a jelzett kedvezőtlen irányzat alapvető változásával — kellő intézkedések megtétele nélkül — a közeljövőben számolni lehet.

Meg kell jegyezni, hogy egyes államokban korszerű intenzív és eredményes törekvések tapasztalhatók a fogamzásgátlás szervezett propagálására. Japánban pl. hatásos kísérletek történtek olyan szervezet kiépítésére, melynek révén a népesség szélesebb körével ismertették meg a megelőzés legjobb módszereit, és a rendszeres felvilágosítást a szükséges szerek ingyenes nyújtásával is összekötötték²².

Kívánatos volna Magyarországon is olyan rendszeres felvilágosító munka megszervezése, hogy a művi abortuszok helyett a fogamzásgátlás kerüljön a születésszabályozás előterébe. Ezt a munkát képzett személyekre kellene bízni, akik a családok meghatározott körével — pl. a gondozóintézetek hálózatán keresztül — rendszeres kapcsolatot tarthatnának.

2. A *Barsy Gyula* és *Sárkány Jenő* tanulmányában felvetett fontos problémákat napirenden kellene tartani; *biztosítva* a megfelelő következtetések levonására minden tekintetben alkalmas további *vizsgálatok feltételeit*.

3. A korszülöttek és a fogyatékosan született gyermekek kérdésével nem csupán a művi vetélések vonatkozásában lehetne foglalkozni, hanem indokolt lenne más irányokban is kutatni a létszámuk tekintetében észlelhető kedvezőtlen tendencia okait, illetve a kiküszöbölésre módot nyújtó eszközöket. Ilyen és több más szempontból is fontos lehet esetleg olyan intézkedések kidolgozása, melyek az eddigieknél fokozottabban biztosítanak, hogy a nők foglalkoztatása kizárólag szervezeti adottságaiknak megfelelő körülmények között történjék. Természetesen külön figyelmet érdemel a terhes anyák — főként az ún. veszélyeztetett

²²Lásd: *Yosio Koya*: Családtervezési program nagy népességi csoportokban. (The Milbank Memorial Fund Quarterly.)

terhesek — munkaártalmaktól való kímélése. Nem hanyagolható el a terhesgondozási tevékenység hatékonyságának további javítása sem, elsősorban olyan vonatkozásban, hogy az anya- és csecsemővédő intézetek eredményesebben léphessenek fel a terhes anyák szociális és munkakörülményei terén esetleg észlelhető nehézségek megoldása érdekében.

A fentebb vázolt problémák kivizsgálása és minél kedvezőbb megoldása érdekében indokoltnak látszik, hogy az OT az illetékes szervek felé kezdeményező lépést tegyen. A megfelelő intézkedések részletes kidolgozása és végrehajtásának megszervezése közvetlenül az Egészségügyi Minisztérium feladatát képezi. Emellett azonban a továbbiakra nézve is fennáll annak szükségessége, hogy az OT a minisztériumi szervekkel ilyen vonatkozásban szoros kapcsolatot tartson és befolyását — tekintettel az általános népgazdasági szempontokra — érvényesítse. Az említettek alapján ugyanis nyilvánvaló, hogy minden rendelkezésnek, mely a gyermekes családok, a dolgozó nők helyzetét érinti, valamint befolyást gyakorol a születésszabályozás módjára és módszerére — a közvetlen anyagi khatások mellett — a népgazdaság egészét illetően is messze ható konzekvenciái lehetnek. Ezek megnyilvánulhatnak különösen a népgazdaság munkaerő-szükségletének kielégítése, a nők foglalkoztatása, az oktatási és egészségügyi intézmények fejlesztésére, illetve a megfelelő szakemberek (pedagógusok, orvosok, egészségügyi közép-káderek stb.) képzésére vonatkozó igények alakulása terén. Az ilyen jellegű rendelkezések irányelveit tehát — főként az említett területekre vonatkozó — távlati tervekkel összhangban kell kidolgozni.

Budapest, 1963. október 15.

(Dr. Gadó Ottó)
főosztályvezető

11.

1966. május 19.

Az Egészségügyi Minisztérium előterjesztése a népszaporodás egyes kérdéseiről a Minisztertanács részére. (UMKL XIX-C-2-y 22. d.)

I.

A népszaporodás egyes kérdései

A.

Általános szempontok

A születésszám alakulásának csökkenő tendenciája a fejlettebb államokban világjelenség, amely a XX. század elején vált kifejezetté. Különösen nagyobb arányokat öltött az I., majd a II. világháború óta.

Magyarországon az 1000 lakosra jutó élveszületések száma az 1901—1905 évek átlagában az akkori 36,9 ezrelékről fokozatosan csökkent, először az 1936—1940-es években 20 ezrelék alá, 19,9 ezrelékes értékkel, majd az 1941—1945 évek átlaga 19,4 ezrelék lett. 1946. évtől a fokozatos emelkedéssel 20 ezreléket meghaladó értékű lett.

Külön kiemelendő az 1950—1955 közötti magas, 23 ezreléket is meghaladó születési arányszámunk, amely az akkori idők túlzott igényű és nem kellően átgondolt — és adminisztratív eszközökkel is támogatott — népesedéspolitikánk következménye volt.

Az 1953 februárjában kiadott 1004/1953. M. T. sz. határozattal különböző munkajogi kedvezményekkel, társadalombiztosítási, szülési juttatásokkal, csecsemő és kisded nevelésre alkalmas egészségügyi intézmények létesítésével, a teherben lévő nők fokozott védelmével, a magzatelhajtás szigorú üldözésével tulajdonképpen a születések számának növelését adminisztratív eszközökkel kívánták biztosítani.

Az 1953. évi határozattal erőszakolt születésszám emelésével egy sor egészségügyi és gazdasági nehézséget kellett leküzdeni. A születések számának növekedése, az intézeti szülések számának emelkedése következtében a kórházak szülészeti osztályai túlszűfoltak voltak.

A megnövekedett csecsemő- és gyermeklétszám szakorvosi ellátása nem volt megfelelő. A gyermekintézményekben való elhelyezés a 3 éven aluliak esetében csak 4—5%-ban sikerült, amikor a szülő nők 40%-a dolgozó volt.

Megnőtt az óvodai és bölcsődei elhelyezési igény is.

Az általános iskolás osztály termeinek 40%-át több tanulócsoporthasználta. A tankötelesek 100%-os oktatását végrehajtandó, 1960-ig 200 000 fő elhelyezéséről kellett gondoskodni. Megnőtt az állami gondozásba kerülő gyermekek száma is.

Az elmaradó lakásépítkezésekből adódó lakászsűfoltosság — főleg városokban — a születések számának emelkedésével csak fokozódott. Évi 100 000 fős népszaporodás mellett évi 54 000 lakás építése lett volna szükséges. Az 1950—1956 években évente mintegy 20—25 000 lakás épült.

Az 1956-ban megváltozott népesedéspolitika következtében, az előzők ellenhatásaként, a születési arányszám csökkenő irányú tendenciát mutatva az 1962. évben a 12,9 ezrelékes legalacsonyabb értéket elérve, 1963. év óta ismét a 13,1 ezrelékes stagnál.

Az európai országok túlnyomó része 15—20 ezrelék közötti születési arányszámmal rendelkezik.

Jelenleg Magyarország arányszáma a legalacsonyabb Európában. A legalacsonyabb termékenységgű 5 ország között (Svédország mellett) 4 szocialista ország szerepel (hazánkon kívül Románia, Bulgária és Csehszlovákia). Az európai szocialista országok születéscsökkenésének mértéke 1950 óta általában 20—30 százalék körül mozgott. Jelenleg a visszaesés a Szovjetunióban és Csehszlovákiában 26 százalék, Lengyelországban és Romániában 41—42 százalék, Magyarországon: 38 százalék.

A születések száma tehát az utóbbi 10 évben kedvezőtlenül alakult. Ennek nagyon figyelemre méltó következményeként csökken a természetes szaporodás, nem megfelelően alakul a produktív korú nők száma és korösszetétele, nő az öregkorúak aránya stb. Ez utóbbi körülmény a lakosság előregedéséhez vezet, amely általában a nemzeti jövedelem lassúbb növekedésével jár együtt, mivel a népesség produktív rétege fokozatosan csökken és erre a viszonylag produktív rétegre sokkal nagyobb improduktív réteg eltartása hárul.

Jelenleg az 54 éven felüli nők és az 59 évnél idősebb férfiak száma kereken 1,9 millió.

Hazánkban a férfiaknál a születés időpontjában számított várható élettartam a század elején 36,6 év volt, ma pedig már 65 év (nőknél 38, illetve 69 év). Az előregedésnek nemcsak az a jellemzője, hogy ma több a 60 éven felüli, mint korábban, hanem az is, hogy pl. a 70 éven felüliek aránya sokkal jobban nőtt, mint a 60 éveseké. Tehát az öregkoron belül is van egy belső felfelé tolódás.

B.

A születésszám alakulását befolyásoló főbb szempontok

Mivel a népességfejlődésben bekövetkezett sajátos változás okai rendkívül összetettek és bonyolultak, mert a születésszám alakulását egyaránt befolyásolják társadalmi, gazdasági, egészségügyi, biológiai, pszichikai stb. hatások; a nőknek a termelésben való aktív részvétele, az adott lakáshelyzet, az életszínvonal, valamint a műveltségi színvonal alakulása, az előzőleg kialakult hagyományok stb., ezért az alábbiakban a születésszám alakulását feltehetően befolyásoló *főbb okok* közül az alábbiakat emeljük ki:

1. *A társadalmi-gazdasági változások hatására* évek óta folyik a falusi lakosság városba irányuló vándorlása, illetőleg az egyes községeken belüli, de a nagyobb helyek felé történő vándorlása. Ez a folyamat évek óta tart és indítékai rendkívül összetettek, amely az egész világon jelenleg a nagyobb arányú iparosodási fejlettséggel függ össze, de a szocialista országokban elsősorban folyó társadalmi átrétegződéssel is.

Az iparosodással összefüggő társadalmi átrétegződés a magasabb termékenységgű mezőgazdasági népesség arányát csökkentette, a nagy ipari centrumok kialakulása pedig a falusi népesség intenzív, városokban való áramlását eredményezte. E folyamatokkal párhuzamosan nőtt a népesség iskolázottsági színvonala; az összes tényezők együttesen pedig a gazdasági és kulturális igények fokozódásához vezettek, amelyek kielégítése viszonylag könnyebben járhatók útjának a születendő gyermekek számának korlátozása, a születésszabályozás kényszerítője.

Az 1960. évi 1 873 000-rel szemben 1963-ra a mezőgazdasági aktív keresők száma 1 566 000-re, 307 000-rel (16%-kal), az 1930. évi kétmillióval szemben 23%-kal csökkent. Az elmúlt három évben tapasztalható nagymértvű visszaesést háromnegyedében az idézte elő, hogy a mezőgazdasági inaktív keresők száma 28 000-ről 256 000-re, vagyis 228 000-rel nőtt. A csökkenéshez hozzájárult a mezőgazdasági keresők egy részének más népgazdasági ágba történt átáramlása is.

Az átrétegződés folyamán az új környezetbe került lakosság felveszi az új helynek megfelelő életformát, szokásokat és annak megfelelően változik magatartása, ahogy a termelőmunkája is megváltozott. Társadalmi tudatának fejlődésével alakul családalapítási, termékenységi magatartása is.

2. *A nő társadalmi helyzetébe beállott változás*, a nők egyenjogúsága terén végbement forradalmi átalakulás, valamint az a körülmény, hogy a nő is tevékenyen részt vesz a termelőmunkában, valamint saját és családja életének alakításában, a születési arányszámot is befolyásoló új, megváltozott viszonyokat teremtett.

Az iparosodás fejlődésével, a mezőgazdaság szocializálódásának előre haladásával mind nagyobb számú nődolgozó került a termelő munkába.

Különösen feltűnő, hogy a 15—54 éves nők 1949. évi 35%-os aránya 1963. évben már 53%-ra emelkedett. Ezen belül a szaporodás szempontjából leginkább érdekelt 20—24 évesek 1949. évi 45%-os kereső aránya: 59,3%-ra, a 25—29 évesek 33,8%-os aránya: ugyanezen idő alatt 54,1%-ra emelkedett.

A nők foglalkoztatottságának az elmúlt években bekövetkezett emelkedésében számottevő szerepet játszott a házas nők nagy tömegének munkavállalása. A 15 éves és idősebb aktív kereső házas nők száma az 1910. évi 141 000-ról 1960-ra 947 000-re, közel hétszeresére emelkedett. Az utolsó tizenegy év alatt több mint 600 000 házas nő vállalt munkát.

A távlati tervek szerint a dolgozó nők száma a jelenlegi 1,6 millióról 2,3 millióra fog növekedni.

Feltétlenül figyelembe kell venni, hogy a nő társadalmi helyzetében beállott forradalmi változás mellett — a női szervezet sajátos felépítése miatt — *a nő élettani helyzete* változatlan maradt.

Tekintve a nő különleges élettani helyzetét — főként a gyermekek világrahozatalában elfoglalt szerepét — szükséges, hogy a kettős szerepéből folyó látszólagos ellentétek kiegyenlítéséhez minden segítséget megadjunk.

Biztosítanunk kell, hogy az új társadalmi helyzetéből, valamint az anyai hivatásának teljesítéséből adódó feladatait a legnagyobb harmóniában teljesíthesse.

3. *A lakáshelyzet* nehézségei közismertek. A születésszám alakulását — az igények növekedését is figyelembe véve — a lakáshelyzet befolyásolja a legnagyobb mértékben.

Az ország lakásállománya és laksűrűsége 1949 óta az alábbiakban alakult:

Időpont	Lakásállomány	1000 lakásra jutó lakók száma
1949. I. 1.	2 476 118	365
1960. I. 1.	2 759 711	345
1963. I. 1.	2 909 000	329
1964. I. 1.	2 949 000	325
1965. I. 1.	2 991 500	322
1966. I. 1.	3 033 600	318

A 100 lakásra jutó lakók számának viszonylagos csökkenése a lakáshelyzet bizonyos javulását feltételezi. Ez a látszólagos javulás azonban azáltal jött létre, hogy az 1954. év és az azt követő évek magas természetes szaporodása lényegesen megcsökkent. Így, ha az 1954. év 116 000-res természetes szaporodása nem csökkent volna, akkor jelenleg a 100 lakásra jutó lakók száma az 1949. évi szinten maradt volna.

Az 1960 és 1965 közötti évek lakásépítés volumene jelentősen emelkedett (évi 52—54 000 új lakás), azonban a lakásokban megépülő szobák száma, a lakásoknak a gyermekes családok igényeit figyelembe nem vett kicsinysége fokozta a lakáskérdés nehézségeit. 1965. évben épült 54 597 lakásból 9922 volt egyszobás, 5773 egy és fél szobás, 31 953 kétszobás és 3449 két és fél szobás.

Az 1965. évi KSH reprezentatív felmérés szerint a családok 65%-a 2 gyermekes, a családok 15%-a 3 gyermek felnevelését tervezi. (Ugyanakkor kiderült, hogy a társbérletben lakó nők között a vetélőnők aránya 2/3-ával több, mint azoknál, akik önálló lakással rendelkeznek.)

A kis alapterületű lakásokban 1—2 gyermek elhelyezése, felnevelése csak rendkívüli kényelmetlenségek árán lehetséges. Hiányzott az eddigi gyakorlatból a gyermekes családoknak, vagy gyermeket vállalni akaró fiataloknak a lakáshozjuttatásokban, vásárlásokban való megfelelő arányú részesítése.

Ezért helyesnek látjuk, ha a lakások kiutalásánál, szövetkezeti lakások építésénél a gyermekes családok bizonyos kedvezményben részesülnének, beleértve a lakásépítési hitelösszegek egy részének a gyermekek számával arányosan történő elengedését is.

4. Az egy keresőre jutó átlagbér összeg a bért kapó dolgozók megélhetését megfelelően biztosítja. Azonban a család anyagi helyzetét az határozza meg, hogy ebből a jövedelemből hány embernek kell megélnie.

Az azonos társadalmi-gazdasági csoporthoz tartozó gyermekes családok jövedelmi színvonala lényegesen alacsonyabb, mint a gyermektelen háztartásoké. A gyermekes családok közül azok élnek jobb anyagi körülmények között, amelyekben kevesebb a gyermekek száma.

Általános tapasztalat szerint — a meglévő gyermekek számán felül — itt is a társadalmi helyzet az, amely elsősorban hat, és amely a jövedelemmel többé-kevésbé szoros kapcsolatban áll. A gyermekek eltartásával járó többlet költségek részbeni biztosítása, jelenlegi családi pótlék rendszerünkben, csak a második gyermeknél kezdődik. Egy gyermek eltartásának havi összege — a gyermek életkorától függően — 400 és 850 forint között van.

A gyermekes családok anyagi helyzetének a további megjavítása annál is inkább szükséges, mert az anyagiakon felül a családoknak a gyermekek nevelésére és gondozására naponta több munkaórát kell fordítaniuk. Ezeknek az óráknak felhasználása pihenésük, művelődésük, vagy szórakozásuk rovására történik.

Annak ellenére, hogy az egy gyermek esetén is adandó családi pótlék költségkihatása évi újabb 5,5—6 milliárd lenne, felmerül, hogy — a társadalom egészének a közös teherviselésére apellálva — más kedvezmények nyújtásának lehetőségét is mérlegelni kell.

Megvizsgálandó a nők 4—6 órás foglalkoztatásának lehetőségei, a bedolgozó rendszer továbbfejlesztése, a nők egyéb munkaidő kedvezménye, pótszabadsága, szolgálati idejüknek, vagy munkaviszonyuk kedvezményes megállapítása stb.

Szükségesnek tartjuk, hogy a dolgozó anyák részére a gyermekneveléssel töltött időt — értelemszerűen — munkaviszonyban eltöltött időnek kell számítani.

5. A gyermekintézmények hiánya, a gyermekelhelyezés nehézségei.

a) Bölcsődei ellátás helyzete. Felszabaduláskor mintegy 1000 bölcsődei férőhely volt.

Az 1965. II. félévi statisztikai adatszolgáltatás alapján a következőképpen alakult a bölcsődei ellátás:

Bölcsődék száma	Férőhelyek száma	Beiratott gyermekek száma	Előjegyzett gyermekek száma
928	34 189	40 864	13 173

Az állandó bölcsődei férőhelyekkel ellátjuk a bölcsődéskorú gyermekek 9,3%-át. Ezen belül Budapest kb. 30%-os ellátottsággal rendelkezik. Bár a bölcsődei férőhelyek fejlesztése a 20 év alatt a kiindulópontoz viszonyítva pozitívan értékelhető, a jelentkező igényeket azonban nem elégíti ki. A bölcsődék túlszűfoltak, 6675 gyermekkel több van beiratva, mint az engedélyezett férőhelyszám.

Az 1965. év utolsó napján 13 173 volt a bölcsődei felvételre várakozók száma.

A túlszűfoltóság, a mozgás és a levegőztetési lehetőség hiánya miatt a morbiditás magasabb, mint a családban, amely körülmény az anyák nagyarányú táppénzes állományba való vételét vonja maga után.

Tekintettel a bölcsődei elhelyezés nehézségeire, foglalkozni kell a kisgyermekes dolgozó anyák gyermekgondozási problémáinak más irányú megoldásával. Pedagógiai és egészségügyi szempontból is előnyös lenne, ha a kisgyermekes nevelését és gondozását — a gyermekek két-három éves koráig — maguk az anyák otthon végeznék. Az ez időre szünetelő munkaviszony anyagi kárpótlására az időközben elhatározott és a bevezetésre kerülő gyermeknevelési segély nagyon jó segítség lesz, mértéke azonban nem annyira a család anyagi helyzetét fogja javítani, hanem a 2 éven aluli gyermekes anyák bölcsődés elhelyezési gondjait fogja mérsékelni.

Ha az anya, akár mert szakképzettsége révén is, akár egyéb körülményei miatt a munkavállalási jogát érvényesíteni akarja, részére a 3 éven aluli gyermekének elhelyezését továbbra is bölcsődében kell biztosítani.

A bölcsődei ellátásra tehát a továbbiakban is szükség van és a bölcsődei férőhelyeket elsősorban ezeknek az anyáknak a gyermekei számára kell biztosítani.

b) Óvodai ellátás helyzete. Az 1965/66. évi statisztikai adatszolgáltatás szerint:

Óvodák száma	Férőhelyek száma	Beiratott gyermekek száma	Előjegyzett gyermekek száma
3 227	185 768	189 372	13 450

Az óvodákban az engedélyezett férőhelyszámon felül tehát 3604 gyermeket látnak el. A rendelkezésre álló férőhelyekkel ellátják az óvodáskorú gyermekek 47,1%-át. Az óvoda fő feladata a gyermekek megfelelő iskolai előkészítése, ezért lényeges lenne annak az elérése, hogy 5 éves korban lehetőleg minden gyermek óvodába kerüljön. A távlatban mintegy 70%-os óvodai ellátottság lenne kívánatos.

c) Napközi otthoni ellátás helyzete. Az 1965/66. évi statisztikai adatszolgáltatás szerint az általános iskolai napközi otthonos ellátás helyzete:

Napközi otthonnal rendelkező általános iskolák száma	Napközi csoportok száma	Napközis tanulók száma	Férőhely hiányában fel nem vett tanulók száma	1 tanuló csoportban átlag gyermekek száma
1 717	4 950	180 150	17 712	36,4

Az általános iskolai napközi otthonokban ellátják a tanulók 12,7%-át. Jelenleg az általános iskolai napközi otthonokba főleg az alsó tagozatos gyermekeket veszik fel, felügyeletük biztosítása érdekében. A felső tagozatos iskolások elhelyezése a körzetesített iskolákban — ahol a szaktanár biztosításával a magasabb színvonalú oktatás lehetséges lenne — megfelelő szintű középiskolai előkészítés érdekében — döntően két probléma vár megoldásra. Egyik a körzetesített iskolákat utazással vagy bejárással elérő tanulók részére étkezési lehetőség, a bentlakást igénylő gyermekek számára bentlakásos diákotthonok létesítése. Mindkettő biztosításához szükséges lenne az iskolai főzőkonyhák nagyobb kapacitással való tervezése.

A távlatban az érdemi oktató-nevelő munka elérése érdekében szakmai szempontból kívánatos lenne, hogy egy tanuló csoportban legfeljebb csak 20—25 gyermek felügyeletét és foglalkoztatását biztosítsák.

d) Csecsemőotthoni ellátás helyzete. 1965. év végén csecsemőotthonainkban 4100 gyermek férőhely volt, amelyen 4240 gyermeket gondoztak.

Csecsemőotthonaink rendkívül zsúfoltak. Az igény az állami gondozásba vétel iránt állandóan emelkedik és meglévő férőhelyeinknél jelenleg hozzávetőleg 25—30%-kal nagyobb.

1965-ben Budapesten szociális indokok alapján kellett állami gondozásba venni a gyermekeknek a felét, ebből:

leányanya az indok az összes beutaltak negyedrésznél,

lakáshiány az ok az összes állami gondozásba vétel 15 százalékánál.

Sok segítséget jelentene az örökbefogadási eljárás megkönnyítése.

6. Az 1960. évi népszámlálás adatai szerint 1960. január 1-én a házasok aránya magasabb volt, mint bármikor. A 15 éves és idősebb népesség 68%-a volt házas. A nőtlenek és hajadonok aránya mindössze 20% volt. Legmagasabb volt a házasok aránya a községekben: 69%. A házasok aránya különösen a fiatalabb korosztályokban nőtt meg: a 20—29 évesek aránya 66%-ra, a 30—39 éves házasok aránya 88%-ra emelkedett. A termékenység

intenzitásának maximuma a 25—29 éves korból az idősebb korúak termékenységének csökkenése folytán a 20—24 éves korra tevődött át.

A fentieknek megfelelően — mint a produktív korú népességtől — nagyobb születési produktivitást kellene várunk. Azonban az utóbbi években bekövetkező nagyobb arányú *válások* is, nem kedvezően hatottak a születésszám alakulására is.

A fiatalabb korosztályokban nemcsak a házások aránya, hanem az elváltak aránya is növekedett: a 20—29 éveseknél az 1949. évi 0,7%-kal szemben 1,4% a törvényesen elvált, a 30—39 éveseknél pedig az 1949. évi 1,8%-kal szemben 2,7% a törvényesen elvált, amit általában kedvezőtlennek kell tartanunk. Az elváltak aránya legmagasabb Budapesten: 4,6%.

A válások számának szaporodását is a születésszámot befolyásoló tényezőknek kell tekintenünk. Ugyanis a fiatalkori házasságok felbomlása rendszerint még a 0, vagy 1 gyermekes családnál következik be. Ugyanezen fiatalok új házassága esetén még inkább csökken az újabb gyermekek megszületésének lehetősége. (Az új házassággal járó újabb anyagi és szervezési nehézségek, lakásproblémák, előző házasságból származó gyermek utáni tartásdíj fizetés stb.)

7. Nem elhanyagolható szempont a gyermekek vállalásához kapcsolódó *érzelmi, etikai és morális hozzáállás* viszonylagos gyengülése. Mind több családnál tapasztalható olyan fokú önzés, amely mellett a fokozott igények maximális kielégítése túlzottan anyagias gondolkodásúvá teszi őket és bár az életszínvonaluk viszonylag magasnak mondható, a gyermekek gondozásával és nevelésével járó komplex megterhelést csupa kényelmi szempontból nem vállalják.

Ezek számára a család jelentősége, a gyermekvállalás áldozata és társadalmi szükségessége nem kellően tudatos. Ahogy az emberek ilyen irányú nevelése hiányos volt eddig, úgy az ezen kérdés körül kialakult közvélemény sem volt mindig helyes.

A családi élet igazi tartalmának és funkciójának helyes értelmezését a megfelelő nevelő és felvilágosító munkával kell a továbbiakban is biztosítani.

Elsődrendű fontosságúnak tartjuk az anyaság nagyobb megbecsülésének a propagandáját, a közvélemény megerősítését abban, hogy a családi öröm legfőbb forrása a gyermek.

Ezen belül alapvetőnek tartjuk az általános nevelésbe szervesen beillesztve az ifjúság megfelelő nevelését, felkészítését a családi életre. Fontosnak tartjuk a pedagógusok és szülők oktatását az ilyen feladataikra.

Szükségesnek látszik a családi élet egészének a családi életben felmerülő, a társadalmat jelentős mértékben érintő problémák rendszeres figyelemmel kísérése és a problémáknak mind az állami, mind a társadalmi szervek részéről történő időbeni segítése.

Mindazok a feladatok, amelyek eddig is a szociálpolitikai ellátás keretén belül kerültek ellátásra (öreges, munkaképtelenek, gondozottak különféle kategóriái stb.) kibővílnének a családok produktív korú, munkaképes tagjainak problémáival, beleértve a családi élet anyagi, szervezeti, egészségügyi, etikai helyzetének, gyermekek ellátásának, gondozásának figyelemmel kísérését, a felnövekvő fiatalságnak a családi élet keretein belül biztosítandó nevelését, megtartását, számukra a megfelelő családi morál kialakítását stb.

Ilyen feladatok ellátását — úgy véljük — egy egységes szociálpolitikai (családvédelmi) irányító szerv létesítése és működtetése tudná jól szolgálni, mely a Kormány felügyelete alatt álló és egy Országos Társadalmi Bizottság segítségével működő államigazgatási szerv lenne.

Javaslatok
a népszaporodás egyes kérdéseire

I.

Közeljövőben végrehajtandó intézkedések
(III. 5 éves tervidőszakban)

1. Egységes szociálpolitikai (családvédelmi) irányító szerv létesítése

Az egységes szociálpolitika (családvédelem) irányító szerveként közvetlenül a Kormány felügyelete alatt önálló, országos hatáskörű államigazgatási szervet kell létrehozni.

Az új szervezet az egyes főhatóságoknál jelenleg szociálpolitikai (családvédelmi) jellegű feladatokat ellátó egységek létszámának és beralapjának átcsoportosítása útján önálló költségvetési fejezetként kerüljön megszervezésre.

A szociálpolitikai (családvédelmi) feladatok koordinációjának biztosítása érdekében az érintett állami szervek képviselésével, valamint a társadalmi és tömegszervezetek bevonásával Országos Társadalmi Bizottságot kell alakítani, amely a létrehozandó egységes szociálpolitikai (családvédelmi) főhatóság mellett működne.

A szervezet létrehozásának határideje: 1966—67 évben.

2. Az 1967. I. 1-től született gyermekek anyja részére gyermeknevelési (anyasági) segélyt kell biztosítani abban az esetben, ha gyermekének gondozása, nevelése céljából — önkéntes elhatározása alapján — inkább otthon marad, a gyermek 2 éves korának betöltéséig.

A gyermekneveléssel otthon eltöltött időt jogszerzőnek kell tekinteni (munkajog, nyugdíj, táppénzjogosultság, szabadságidő stb. szempontjából).

A segély mértéke általában havi 600 Ft legyen (tsz dolgozó nőnél 500 Ft), amely több gyermek esetében magasabb is lehet. Költségkihatása, mely teljes egészében az 1969. évben jelentkezik, évi 450 millió forint. (Az első évben: 60 millió forint.)

3. *A családipótlék-rendszer továbbfejlesztése keretében javasolt és végrehajtásra elfogadott intézkedések:*

a) A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagoknál 1966. július hó 1. napjától kezdődően a gyermekek korhatárát 10 évről 14 évre kell felemelni és a családi pótlékot 3 gyermek helyett már 2 gyermek után is fizetni kell, változatlan havi 70 Ft-os összegben.

Ezen intézkedés évi kihatása kb. 180 millió forint.

b) 1968. január 1-vel a tsz tagok gyermekeinek korhatárát 14 évről 16 évre kell felemelni és ugyanakkor biztosítani, hogy a jogosultság egyéb feltételei azonosak legyenek a munkaviszonyban álló dolgozók gyermekeire vonatkozó feltételekkel. Ezen túl gyermekenként biztosított családi pótlék összegét 70 Ft-ról fel kell emelni minimálisan a bérből és fizetésből élők családi pótlék összegének az 1965. évben érvényben lévő színvonalára.

(Egyedül álló nők esetében 1 gyermek után havi 90 Ft, 2 és több gyermek után gyermekenként havi 120 Ft, 2 gyermekes családoknál gyermekenként havi 100 Ft, 3 és többgyermekes családoknál gyermekenként havi 120 Ft.)

Ezen intézkedés évi költségkihatása kb. 245 millió forint.

4. A dolgozó anyák bölcsődei gondozásban részesülő gyermekei elhelyezéséhez a bölcsődei hálózat szükségzerű, minimális fejlesztését a továbbiakban is biztosítani kell.

A fejlesztés szükséges és eddig elfogadott mértékét a III. 5 éves terv időszakában (mintegy 5000 férőhely) meg kell valósítani.

Költségkihatása 275 millió forint.

5. Meg kell vizsgálni és 1968. év végéig ki kell dolgozni a gyermekes nők

a) 4 vagy 6 órás munkavállalási lehetőségeit;

- b) a bedolgozó rendszer bővítési lehetőségeit;
- c) egyéb munkaidő kedvezmény és szolgálati idő kedvezmény nyújtásának lehetőségeit.

6. Meg kell vizsgálni és 1968. év végéig ki kell dolgozni a többgyermekes családok lakáshoz jutása érdekében; miképpen lehetséges a szövetkezeti lakások, a magán, illetve öröklakás építésénél a hitelfelvételeket és törlesztéseket a gyermekek számával, illetve annak változásával — kedvező irányú hatás elérése céljából — módosítani.

7. Az Országos Családvédelmi Társadalmi Bizottság feladata legyen a Sajtó, Rádió, Televízió, Társadalmi Szervek (Nőtanács, KISZ, TTIT, Magyar Vöröskereszt stb.) együttes nevelő munkájával propagálni a családi élet jelentőségét, szépségét, a gyermekvállalás nemes és áldozatkész, örömteli feladatait.

II.

A későbbi időkben végrehajtandó intézkedések (a IV. és az V. ötéves tervidőszakban)

1. A gyermeknevelési segély juttatás továbbfejlesztése, kiterjesztése a gyermek 3 éves korának betöltéséig.

2. A családipótlék-rendszer továbbfejlesztése, kiterjesztése a lakosság minden rétegére az első gyermek esetében is. (A juttatás mértékét az adott időszak anyagi lehetőségei döntik el.)

3. A bölcsődei hálózat továbbfejlesztése a megfelelő korúak 15%-áig. Az óvodai hálózat továbbfejlesztése a megfelelő korúak 70%-áig. A napközi otthonok férőhelyeinek növelése a megfelelő korúak ...%-áig.

II.

A művi vetélés gyakorlatával kapcsolatos kérdések A nem kívánt terhességek megelőzése

A terhesség művi megszakítását és az abortuszbizottságok feladatkörét szabályozó 1047/1956./VI. 3./M. T. sz. határozat kimondja, hogy "A bizottság feladata az engedélyezés mellett a felvilágosítás a megszakítás káros egészségi kihatásairól, továbbá a kérelmező meggyőzése olyan esetben, amikor a kérelem indokolatlannak látszik. Amennyiben ennek ellenére a kérelmező a terhesség megszakításához ragaszkodik, a bizottság az engedélyt ahhoz megadja".

A bizottság felvilágosító tevékenysége általában az esetek 95%-ában abból a szempontból, hogy a terhesség megtartását elérje, az adott kérelmek esetében hatástalan. Az egészségi káros hatásokra, utókövetkezményekre való rávilágítás ellenére a felvilágosító munka értéke, a tapasztalható engedélyezések száma alapján nézve, nem kielégítő.

Az 1047/1956. M. T. sz. határozat nyomán kialakult gyakorlat következtében jelentős mértékben megemelkedett az engedélyezett vetélések száma.

Az emelkedés — kivéve az 1962. évet — folyamatos volt. Az 1965. évben előzetes adatok szerint, az összes vetélések száma megközelíti a 215 ezret, a művi vetélések száma pedig kerekén 180 ezerre nőtt.

1956. év óta a vetélések abszolút számának emelkedésével együtt a kérelmezők bizonyos kategóriáinak az aránya is emelkedett, vagy csökkent. Így a művi vetélést kérők közül:

a hajadonok aránya az 1957. évi 7,6%-ról az 1965. évi 11,3 %-ra változott, az özvegyek aránya az 1957. évi 0,9 %-ról az 1965. évi 0,7%-ra változott, az elváltak aránya az 1957. évi 2,1%-ról az 1965. évi 2,4%-ra változott.

Ugyanígy változtak a művi vetélést kérelmezők között:

gyermektelenek aránya az 1957. évi 10,8%-ról az 1965. évi 15,4%-ra, az 1 gyermekesek aránya az 1957. évi 26,2%-ról az 1965. évi 31,0%-ra, a 2 gyermekesek aránya az 1957. évi 30,5%-ról az 1965. évi 31,3%-ra, a 3 és többgyermekesek aránya az 1957. évi 32,5%-ról az 1965. évi 22,3%-ra.

A művi vetélést kérőkből:

a gyermektelenek száma: 1957-ben 13 354 volt, 1964-ben 25 218, 1965-ben 27 720, az 1 gyermekesek száma: 1957-ben 32 343 volt, 1964-ben 51 222, 1965-ben 55 905.

Folyamatos emelkedést mutatott a 18 éven aluli művi vetélést kérők száma és aránya az összes művi vetélők között.

Év	Művi vetéléseken átcsesett			
	14 éven aluliak		15—18 évesek	
	száma	%-a	száma	%-a
1957	41	0,0	5 405	4,4
1958	92	0,1	7 315	5,0
1959	88	0,1	7 783	5,1
1960	95	0,1	8 244	5,1
1961	59	0,0	9 811	5,8
1962	45	0,0	10 984	6,7
1963	75	0,0	10 518	6,1
1964	90	0,0	12 147	6,6
1965	139	0,0	12 340	6,8

Az elmúlt nyolc év alatt hazánkban több, mint egy millió művi megszakítás történt. Az 1000 nőre jutó vetélések száma az 1957. évi 49,4-ről 1964-ben 74,3-ra emelkedett. Különösen nagy volt a vetélésszám emelkedés a 20—29 éves vetélők nők között.

Egészségügyi szempontból nézve kedvezőtlen hatásúnak kell megítélnünk a gyermektelen házaspáros és gyermektelen hajadon nők arányának emelkedését. Ugyanis a szüléseket megelőzően végzett, ismételt művi vetélések károsan befolyásolják egy-egy későbbi terhesség kiviselését és a magzat megfelelő fejlődését.

Egyes szakemberek szerint azoknál a nőknél magas a koraszülések száma, akiknél az előzőekben végrehajtott művi vetélések száma is magas volt.

A korák országos arányszáma az élveszülött csecsemők között 10% körüli, de a veszélyeztetettség aránya, a veszélyeztetett csecsemők között 20%-os. A korák specifikus halálozása (1000 koraszülöttről) 26—30% között mozog. A különböző években az egy éven aluli csecsemőhalottak 51—56%-át a koraszülöttek képviselik.

A nem kívánt terhességek megelőzése a születésszabályozás, tágabb értelemben a családtervezés gyakorlati megvalósítása.

A születésszabályozás lényegében a termékenységet korlátozó gyakorlat, amely azt jelenti, hogy az egyén a születések számát és a születések idejét tudatosan befolyásolni akarja. A természetes termékenység biológiai lehetőségeinek korlátozása — a fejlett és fejletlen országokban egyaránt — ma általánosan elterjedt jelenség.

A születésszabályozásnak két ismert formája van: egyrészt a fogamzás létrejöttének megakadályozása, másrészt a már bekövetkezett, nem kívánt terhesség megszakítása.

Természetes, hogy az első formula a helyesebb, a második csak szükségmegoldás és a születésszabályozásnak csak átmenetileg alkalmazott formája lehet.

Mint szocialista országokban általában, a Magyar Népköztársaságban is, mindkét születésszabályozási gyakorlat hivatalosan elismert gyakorlat.

A fogamzásgátló eszközök használatának bármely formáját elsősorban a nem kívánt terhességek megelőzésére, a *művi vetélések számának* (és az okozott károsodások) *csökkentésére javasoljuk* a gyakorlatban mind nagyobb mértékben elterjeszteni.

Javaslatok
a művi vetélés gyarkolatával és a nem kívánt terhességek
megelőzése gyakorlatával kapcsolatban

I.

Közeljövőben végrehajtandó intézkedések
(A III. 5 éves tervidőszakban)

1. Az abortuszbizottságokat át kell szervezni, hatáskörüket ki kell bővíteni. Számukra elutasító jogkört kell biztosítani.

Gyermektelen házas nők terhességének megszakítását csak komoly indok alapján engedélyezzék.

Ki kell dolgozni az engedélyezésnek, illetőleg az elutasításnak a megfelelő szempontjait, melyeket a bizottsági munkánál a legjobban fel lehet használni.

2. Az egészségügyi szervek az egészségügyi felvilágosító munkájukon felül, minél több nagy hatású, az egészségre ártalmatlan fogamzásgátló szer és módszer gyakorlati alkalmazását dolgozzák ki és ezek forgalomba hozatalát, illetve alkalmazását, még az 1966. évben kezdjék meg.

3. A felvilágosítás elsősorban a művi vetélés káros egészségügyi hatásaira és annak megelőzésére irányuljon, nyújtson megfelelő ismereteket a házasetlet higiéniájához és segítse a családtervezés egészséges módszereinek korszerű és kulturált alkalmazását és elterjedését.

A nem kívánt terhesség megelőzésének felvilágosító munkájában az eddiginél fokozottabban kell részt vállalniok a pedagógusoknak.

Az általános iskolák VIII. osztályától kezdve ajánlatos a tanuló ifjúság folyamatos felvilágosítását végezni.

II.

A későbbi időkben végrehajtandó intézkedések
(A IV. és V. 5 éves tervidőszakban)

1. Az abortuszbizottságok elutasító hatáskörét — amennyiben az akkori feltételek azt indokolni fogják — minden *egygyermekes* és minden *gyermektelen* kérelmezőre ki kell terjeszteni.

2. 20 éven aluli leányok esetében a 12 hetet betöltött terhességek a továbbiakban nem engedélyezhetők.

A tervezet az Igazságügyminisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, a KISZ Központi Bizottsága, a Magyar Vöröskereszt, a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya, a Munkaügyi Minisztérium, a Nőtanács, az Országos Tervhivatal, a Pénzügyminisztérium és a Szakszervezetek Országos Tanácsa közreműködésével készült.

Budapest, 1966. május hó 19.

12.

1966. szeptember 29.

Előterjesztés a Politikai Bizottságnak a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 5. /406/ 1966. október 4.

Előterjesztés
a Politikai Bizottságnak
a népesedési helyzet alakulásáról

Magyarország népesedési helyzete az utóbbi évtizedben kedvezőtlenül alakult. A születési arányszám igen alacsony szintre süllyedt, az 1000 lakosra jutó élveszületések száma 1965-ben 13,1 volt, ami nemzetközi viszonylatban is a legkisebb értékű.

A születésszám a gazdaságilag fejlett európai országokban már a 19. században jelentősen csökkent és ez a csökkenés a 20. században folytatódott. Végül is az európai országok nagy részében a születési arányszám 1000 lakosra 17—18 körül stabilizálódott.

A szocialista országok többségében a felszabadulás előtt mind a születésszám, mind a halandóság a feudálkapitalista viszonyoknak megfelelően magas volt. Az ipar nagyarányú fejlődése, a városiasodás, a műveltségi színvonal emelkedése a szocialista országokban is együtt járt a születésszám csökkenésével. Ugyanakkor a halandóság is jelentősen csökkent. Néhány szocialista országban a születésszám csökkenése nem állt meg a 17—18 ezreléknél, hanem tovább folytatódott.

Magyarországon a születésszám csökkenése a 19. század utolsó évtizedétől vált többé-kevésbé állandó tendenciává. A második világháborút követően a születési arányszám 1951-ig 20 ezrelékes szint körül mozgott, majd többéves emelkedés következett. 1954-ben a születésszám 1000 lakosra 23,0 volt. Ez a növekedés részben az akkori adminisztratív intézkedéseknek, a művi vetélések megszigorításának következménye volt.

1955-től ismét csökkent a születésszám, mely megszakítás nélkül 1962-ig tartott, amikor az élveszületési arányszám 12,9 ezrelék volt. Az utolsó három évben az arányszám 13,1 ezrelék volt, 1966. I. felében némileg emelkedett.

A születések alacsony száma nem idéz elő azonnal olyan változást, amely közvetlenül problémákat okozna. Hosszabb távlatokban azonban a születések számának jelenlegi szintje mellett a népesség struktúrájának kedvezőtlen alakulása várható: a munkaképes korúaknak egyre több öregkorút kell eltartani. Ez egyben a biológiailag produktív korúak számának csökkenésével is jár, ami a népesség abszolút számának csökkenéséhez vezet.

A születésszám alakulásának közvetlen társadalmi, gazdasági, politikai kihatása van és a változó, túlságosan ingadozó születésszám napi problémákat vet fel (lakás, gyermekintézmények, iskoláztatás, munkaerőgazdálkodás stb.). A népesedési helyzet előrebecsülése és a társadalom szempontjából kedvező alakulásának tudatos befolyásolása szükséges és jelentős.

A végzett számítások alapján a jelenlegi születési arányszám 16—17 ezrelékre való emelése — ami évi 35—40 000 élveszületéssel többet jelent — látszik szükségesnek ahhoz, hogy több évtized múlva a produktív korúak, az aktív kereső lakosság száma ne fogyjon. A több mint 10 évi születéskiesés lassú pótlásához, népességünk távlati szaporodását is lehetővé tevő növekedéshez azonban 18—19 ezrelékes születési arányszám lenne kívánatos.

A születésszám csökkenésének okai

A népesség demográfiai magatartását befolyásoló gazdasági-társadalmi tényezők és ezek nyomán kialakuló tudati jelenségek a társadalomban végbemenő átalakulás folyamatában jönnek létre. Hatásuk azonban rendkívül összetett. A demográfiai magatartás sohasem

egyetlen, hanem bonyolult tényezők összefüggéseinek eredménye. Éppen ezért az egyes tényezők súlyát, szerepét, sorrendjét teljes pontossággal meghatározni nehéz.

A társadalmi, gazdasági tényezők közül elsősorban az iparosodással összefüggésben kialakuló városiasodást, társadalmi átrétegződést és a nők foglalkoztatásának nagyarányú növekedését kell kiemelni.

Hazánkban az ipar 1949 óta gyorsan fejlődött, az ipari keresők száma 1949-től 1963-ig 88%-kal nőtt és már megközelíti az összes keresők egyharmadát. Ugyanakkor jelentősen megnőtt a közlekedéshez és közszolgálathoz tartozók száma és aránya is.

Csökkenőleg hatott a születések számára a társadalmi átrétegződés is. A múltban a mezőgazdasági lakosság termékenysége 50—60%-kal magasabb volt, mint a nem mezőgazdasági népességé. Az iparosodás nyomán a mezőgazdasági népesség aránya egyre kisebb lett, előregedett és a mezőgazdaságból más népgazdasági ágakba átrétegződtek demográfiai magatartásukat az új rétegekre jellemző alacsonyabb szintnek megfelelően választották.

A népgazdaság szerkezeti változásával összefüggésben a városi lakosság aránya egyre inkább nő. Mivel a városi lakosság termékenysége kisebb, mint a falusiaké, ez az országos arányszámokat szintén kedvezőtlenül befolyásolja. Az újonnan városba költöző népesség rétegek termékenysége különböző okok miatt és különösen a lakásnehézségek miatt feltehetően még alacsonyabbak, mint a régi lakosságé.

A műveltségi színvonal emelkedése, a gazdasági és kulturális igények fokozódása szintén a születések csökkenésének irányába hatott. Magyarországon mind ez ideig megfigyelhető volt a szellemi foglalkozásúak alacsonyabb termékenysége.

Az iparosodás előrehaladásával, a mezőgazdaság szocialista átalakulásával mind nagyobb számú nődolgozó került a termelő munkába. A szaporodás szempontjából különösen fontos korcsoportokban, a 20—24 éveseknél és a 25—29 éveseknél, valamint a házas nőknél meredeken emelkedett az aktív kereső nők aránya. Az előbbieknél 1949—1963 között 45%-ról 59%-ra, az utóbbiaknál 34%-ról 54%-ra emelkedett. Az utolsó 11 év alatt több mint 600 ezer nő vállalt munkát.

Figyelembe veendő az is, hogy hazánkban a kereső nők hétköznapi és szombati munkaideje — más európai szocialista és kapitalista országokhoz viszonyítva — a legmagasabbak közé tartozik.

A nők többsége számára a munka és ezzel a gazdasági önállóság új, fejlettebb helyzetet teremtett a társadalomban és a családban is. Elősegítette emberi, politikai, kulturális fejlődésüket. Ugyanakkor sok asszony számára — aki szívesebben otthon maradna a gyermekei miatt — a munka gazdasági szükségszerűség.

A születésszám csökkenésében szerepet játszó okok láncolatában megemlítendőek a lakáshelyzet nehézségei. A 100 lakásra jutó személyek száma az 1960. évi 345-ről 313-ra csökkent. A laksűrűség javulásában azonban a lakásépítés ütemének növekedése mellett nem kis szerepet játszott a természetes szaporodás lényeges csökkenése (1955-ben 11,4, 1960-ban 4,5, 1965-ben 2,4 ezrelék). 1961—1965 között az új házasságkötések, továbbá a megszűnő lakások pótlása miatt évente kb. 60 000 új lakásigény jelentkezett. Az éves átlagban megépült kb. 56 000 lakás lényegében csak ennek a szükségletnek a kielégítéséhez volt elegendő. Nem kerülhetett sor a nem megfelelő lakásviszonyok között élő lakosság lakáshelyzetének a javítására, az egészségtelen, zsúfolt, komfort nélküli és szükséglakások kivánt mértékű felszámolására. A lakáshelyzet negatív hatását bizonyítja a Központi Statisztikai Hivatal egyik felmérése: 1964-ben saját főbérleti lakással rendelkező gyermektelen terhes nőknek csupán 17%-a nem vállalta első gyermeke megszületését. Ez az arány a szülőkkel együtt lakóknál már 31, társbérletben lakóknál 43, az albérletben lakóknál pedig 51 százalék volt.

Az azonos társadalmi-gazdasági csoporthoz tartozó gyermekes családok jövedelmi színvonalára és általános életkörülményei lényegesen alacsonyabbak, illetve kedvezőtlenebbek, mint a gyermektelen házásoké. A családi pótlék az abban részesülő bérből élő családok gyermekei eltartási költségeinek — az 1966. évi emelés után is — csak átlagosan kb. 13%-át fedezi.

Befolyásolja a termékenységet a bölcsődei, óvodai ellátás helyzete. A bölcsődés korú gyermekeknek csak 9, az óvodáskorú gyermekeknek 47%-a helyezhető el bölcsődében, illetve óvodában. Bár az ilyen korú gyermekek elég nagy része maradhat otthon vagy hozzátartozóknál, a bölcsődei elhelyezést igénylők száma olyan magas, hogy az a bölcsődék fejlesztésének lehetséges üteme esetén sem elégíthető ki a közeli években.

Az óvodákban az engedélyezett férőhelyszámon felül 3600 gyermeket látnak el és itt is több, mint 13 000 az előjegyzett gyermekek száma. Az említettek következtében bölcsődéink és óvodáink zsúfoltak.

A születésszám csökkenésében részben szerepet játszott a születésszám erőszakolt emelésére az 1953-ban kiadott intézkedés negatív politikai visszahatása és az, hogy a társadalom nem volt felkészülve az ilyen hirtelen megnövekedett születésszám fogadására. Ez a probléma ezekkel az évjáratokkal még ma sem teljesen megoldott és ezek iskoláztatása, foglalkoztatása a következő években is nehézséget jelent.

Nem hagyható figyelmen kívül az 1956-os ellenforradalom hatása sem, amikor is 170 000 javarészt biológiailag produktív korú hagyta el az országot.

A születésszám csökkenése egy új családnagyságra vonatkozó elgondolás kialakulásával is kapcsolatos. Nőtt a gyermektelen és az egygyermekes családok aránya. A gyermektelen házások aránya az 1949. évi 26,8%-ról 1963-ra 30,5%-ra, az egygyermekes családok aránya ez idő alatt 31,7%-ról 35,7%-ra nőtt. 1952 és 1964 között abszolút számban is a másod- és harmadszülöttek száma csökkent a legnagyobb mértékben.

Tapasztalható a gyermekek vállalásához kapcsolódó érzelmi és morális hozzáállás gyengülése.

Sok, viszonylag jó körülmények között élő családok a gyermekek gondozásával és nevelésével járó komplex megterhelést anyagi és kényelmi okokból nem vállalja. A közvélemény sem ismeri el kellőképpen az anyaság és a gyermekek felnevelésének jelentőségét.

Az elmúlt 20 év folyamán a hangsúly a nő munkábalépésén és új társadalmi szerepébe való beilleszkedésén volt. Ez is háttérbe szorította az anyai hivatás értékét és megbecsülését a társadalmi szemléletben és gyakran a nők szemébe is. Ez a körülmény is a születéskorlátozás irányába hat.

A népesedéspolitikai kérdésekkel, az e célokat támogató politikai, társadalmi-erkölcsi kérdésekkel állami, társadalmi és kulturális szerveink keveset foglalkoztak. Az emberek ez irányú nevelése hiányos volt és az e kérdés körül kialakult közvélemény sem volt mindig helyes.

A születések számának csökkenése nem a szocialista társadalmak jellemzője, azonban különösen a külföldi reakció hatására itthon is vallás-erkölcsi és nacionalista álláspontokról szívesen ítélik a társadalom negatív magatartásának, társadalmi rendszerünk politikájából fakadó következménynek.

Az 1047/1956. sz. M. T. határozat az anyára bízta a döntést, hogy mikor és hány gyermeket kíván világra hozni. Ez a határozat az anyákra halálosan veszedelmes illegális abortusz legyőzését célozza és emberi joggá emeli a családtervezés társadalmi szükségességét. A művi terhességmegszakítás a születésszám csökkenésének nem oka, hanem eszköze. Mégis, mivel a művi terhességmegszakítás egyre nagyobb méreteket öltött, egészségügyi, erkölcsi, népgazdasági káros következményei sem az anyák, sem a társadalom számára nem közömbösek. A szakemberek egy részének véleménye szerint az ismételt vetélések károsak az anya egészségére és az ismételt vetélések koraszülésre hajlamosítanak. A koraszülések aránya egyre emelkedik és mivel a koraszülöttek halandósága jóval nagyobb, mint az érett szülötteké, gátolja a csecsemőhalandóság további csökkenésére irányuló intézkedéseinket.

A születésszabályozás nálunk nagymértékben a terhesség művi megszakítása útján történik. A fogamzás megelőzésének módszerei, a megtett intézkedések ellenére, nem terjedtek el széleskörűen. A legkorszerűbb a szájon keresztül szedhető fogamzásgátló tabletták használata. Ezek hazai gyártásának vagy importjának feltételei nincsenek biztosítva.

A rendelet életbelépésével egyidőben nem sikerül eredményessé és hatékonyá tenni a szükséges felvilágosító tevékenységet; egyrészt a szexuális felvilágosítást a szülők, a

pedagógusok, a házasulandók és általában az ifjúság körében; másrészt a felkészítést a családi életre, a szülői szerepre, a házaspár egymás iránti felelősségére, a családi élet céljának, a gyermekadta örököknek és a nevelés felelősségének a vállalására, az anyaság megbecsülésére.

Határozati javaslat

A Politikai Bizottság megállapítja, hogy Magyarországon a születési arányszám mind más fejlettebb országokhoz viszonyítva, mind pedig az ország hosszabb távlatban jelentkező követelményeihez képest alacsony. A születési arányszám bekövetkezett csökkenése bonyolult, egymással kapcsolatban álló társadalmi, gazdasági, tudati tényezők alakulásának, elsősorban a társadalmi-gazdasági struktúra gyors változásának következménye.

Kívánatos, hogy a születési arányszám folyamatosan és fokozatosan emelkedjék és egy bizonyos idő múlva elérje a népességreprodukciójához szükséges 16–17 ezreléket. Az elmúlt években tett intézkedések:

- a szülési szabadság növelése, az anyasággal kapcsolatos egyes munkajogi kedvezmények bővítése;
- bérből és fizetésből élő, valamint a termelészövetkezeti paraszti családok családi pótlékának több ízben történő felemelése;
- bölcsődei, óvodai, iskolai napközi otthoni hálózat fejlesztése;

hatása még megnyugtatóan nem értékelhető. A harmadik ötéves terv életszínvonal-növelési előirányzatai (egy főre jutó reáljövedelem 14–16%-os emelkedése, a bölcsődei, óvodai, iskolai napközi otthoni, diákotthoni, üdülési férőhelyek növelése, a lakásviszonyok további javítása, a termelészövetkezeti családok családi pótlékának emelése stb.) a népszaporodás pozitív ösztönzését is szolgálják. A kívánt célt azonban csak folyamatosan és tartósan ható komplex gazdasági-társadalmi, politikai-ideológiai intézkedések, illetve ráhatás következtében érhető el. Ezért a Politikai Bizottság hosszabb időszakokra a következő fő elvek érvényesítését tartja szükségesnek:

I.

1. *Fokozni kell a gyermeknevelést elősegítő közvetlen gazdasági támogatást. Az e célra rendelkezésre álló anyagi forrásokat elsősorban a családi pótlék emelésére kell fordítani. A családi pótlékot olyan társadalmi juttatásnak kell tekinteni, amelyik a reálbér növelése mellett az egyik legfontosabb életszínvonal tényező.*

A 3. 5 éves terv időszakában a Központi Bizottság határozatának megfelelően a mezőgazdasági felvásárlási áremelésekkel összhangban előirányoztuk a bérből és fizetésből élő, valamint a termelészövetkezeti paraszti családok családi pótlék-rendszerének és szintjének lényeges közelítését.

A harmadik ötéves tervben előirányozottan felül indokolt lenne:

- növelni a két- és többgyermekes családok körében a gyermekenként járó családi pótlék összegét a gyermekek számától függően és a termelészövetkezeti családok családi pótlék szintjét a bérből és fizetésből élőkének színvonalára emelni;
- kisebb korrekciók érvényesítése (pl. az egyedül álló apa is kapjon családi pótlékot, ne csak az egyedül álló anya; járjon családi pótlék az egy gyermek után, ha a szülők főiskolára járó második gyermek eltartásáról is gondoskodnak).

Tekintettel arra, hogy a harmadik ötéves terv előirányzatai nem nyújtanak fedezetet a családi pótlék-rendszer továbbfejlesztésére és a családi pótlék növelésére, javasoljuk, hogy a Politikai Bizottság a kisebb korrekciók végrehajtásán túl ne hozzon konkrét határozatot. (A két- és többgyermekes családok családi pótlékának gyermekenkénti havi 50 forintos emelése — két gyermek esetén gyermekenként 150 forintról 200 forintra, három és több

gyermek esetén gyermekenként 170 forintról 220 forintra — évi 1,2 milliárd forinttal növelné az állami kiadásokat. A két- és többgyermekes családok családi pótlékának gyermekenkénti havi 300 forintra való emelése évi 3,7 milliárd forint állami többletkiadást jelentene.) Javasoljuk, hogy a Politikai Bizottság belső határozatként mondja ki: amennyiben a harmadik ötéves terv végrehajtása során gazdasági helyzetünk a tervben számítottnál kedvezőbben alakul, a lehetséges életszínvonal-emelő intézkedések közül elsősorban a két- és többgyermekes családi pótlékának további növelését kell megvalósítani. Ilyen értelemben a családi pótlék emelés lehetőségeit 1969-ben újra meg kell vizsgálni.

2. *Intézkedést kell tenni a dolgozó anyák helyzetének javítására.*

- a) Be kell vezetni a gyermekgondozási segélyt, amely a kisgyermekes dolgozó anyáknak meghatározott anyagi juttatás mellett lehetővé teszi, hogy saját elhatározásának alapján az öthónapos szülési szabadságon túl — két éves időtartamra — otthon maradhasson.
- b) A dolgozó anyák 0 éves gyermekének megbetegedése után jelenlegi fennálló táppénz jogosultságot (ma 12 hét) a gyermek 24 hónapjának betöltéséig ki kell terjeszteni abban az esetben, ha az anya gyermekgondozási segélyben nem részesül.
- c) A részleges foglalkoztatás (4—6 órás), az otthon dolgozás, illetve a bedolgozás rendszerének folyamatban lévő fejlesztését meg kell gyorsítani.
- d) Az általános munkaidő csökkentés részeként gondoskodni kell a 14 éven aluli gyermeket nevelő anyák ötnapos heti munkarendjének több lépcsőben (esetleg első lépcsőben csak havonként egy vagy két alkalommal) történő kialakításáról.

(A dolgozó anyák heti két szabad napja bevezetését a vállalatok, intézmények és hivatalok egy része belső munka szervezéssel, többletlétszám nélkül meg tudja oldani; számos ágazatban — különösen a könnyűipar nagy részében, a kereskedelemben stb. — többletlétszám, illetve kiegészítő beruházások nélkül nem vezethető be. A heti két szabadnapot feltételezett bevezetés hozzávetőleges becslések szerint kb. 600—800 millió forint többlet bérkifizetést és néhány száz millió forint többletberuházást jelentene.)

3. *A gyermekgondozási segély bevezetése esetén is tovább kell fejleszteni a bölcsődei, az óvodai is iskolai napközi otthoni hálózatot.*

A harmadik ötéves terv a bölcsődei férőhelyek számának 5000-rel, az óvodai férőhelyek számának 7000-rel való bővítését irányozza elő. Az e célra rendelkezésre álló kereteket az igények változásának megfelelően évről évre felül kell vizsgálni és a szükséghez mérten átcsoportosítani. Fel kell hívni a tanácsok, társadalmi szervek és vállalatok, valamint a termelőszövetkezetek figyelmét arra, hogy ezt az állami előirányzatot a fentieknek megfelelően saját erőforrásokból túlteljesítsék.

Célszerű lehetővé tenni, hogy a vállalatok, szövetkezetek és intézmények önköltséges térítéssel bölcsődéket, óvodákat létesíthessenek.

4. *A gyermekes családok lakásgondjainak enyhítése érdekében*

- a) anyagi kedvezményt kell nyújtani az állami, a szövetkezeti lakás juttatásánál és a magánlakás építésnél. A kedvezményt az állami lakás kiutalásoknál az építési hozzájárulásból (amennyiben bevezetésre kerül), szövetkezeti lakásnál a törlesztési, magánlakás építésnél a hitelvisszafizetési feltételek mérséklése útján kell adni;
- b) lakásépítési politikánkban megfelelő módon figyelembe kell venni a két- és többgyermekes családok igényeit és népesedési politikánknak ama követelményét, amely a családok gyermeklétszámának növelésére irányul. Ezért törekedni kell a két- és háromszobás lakások részarányának fokozása növelésére;
- c) felül kell vizsgálni az új állami lakások juttatásának jelenlegi rendszerét. Az új állami lakásokból olyan alapot kell létesíteni, amely lépcsőzetes minőségi cserével a lakások számánál jóval több család igényeinek kielégítését teszi

lehetővé. A lakáelosztásnál különösképpen a többgyermekes családok igényeit kell figyelembe venni.

5. *A gyermekes családok helyzetének javítására*
  - a) Annak az elvnek az érvényesítése mellett, hogy erősítsük az üdültetés jutalomjellegét, és hogy az üdültetésre nyújtott állami támogatás volumene a jövőben nem növekedhet, az üdültetési rendszeren belül általánossá kell tenni a családi gyermeküdültetést, növelni kell a csoportos gyermeküdültetést és a nyári táborozást.
  - b) A dolgozó anyák körülményeinek javítására gondoskodni kell a kereskedelmi és szolgáltatási tevékenység bővítéséről (pl. korszerű, könnyen tisztítható, kezelhető csecsemő- és gyermekruházati cikkek, célszerű gyermekbútorok forgalomba hozatala stb.).

II.

1. Hathatós és gyors intézkedést kell tenni a korszerű fogamzásgátló szerek gyártására (szükség esetén behozatalára) és a lakosság számára történő forgalomba hozatalára.
2. Széles körű nevelő, felvilágosító munkát kell megszervezni az iskolai nevelés keretében és a szülők, valamint a fiatalok iskolán kívüli felvilágosítása érdekében. Az egészségügyi, oktatási szervezők gondoskodjanak az oktató-nevelő munkát hozzáértően elvégezni tudó szakszemélyzet képzéséről

III.

1. A társadalmi és kulturális szervek, a sajtó, a rádió, a televízió a népesedési célkitűzéseket támogató politikai, társadalmi erkölcsi kérdésekkel az eddiginél többet és igényesebben foglalkozzanak. Erősíteni kell az egész propaganda és nevelő munkában a gyermekkultuszt, az anyaság megbecsülését.
2. Az Egészségügyi Felvilágosítás Országos Tanácsa a családvédelem hatékonyságának növelése érdekében a különböző állami és társadalmi szervek munkáját egyeztesse, dolgozza ki a családprogramok irányelveit és módszereit és szervezze meg a széles körű felvilágosító-nevelő munkát.
3. A Politikai Bizottság felkéri a Magyar Nők Országos Tanácsát, a Hazafias Népfront Elnökségét, a Szakszervezetek Országos Tanácsát, a Magyar Vöröskeresztet, a Kommunista Ifjúsági Szövetséget, hogy a népesedési célkitűzések támogatására folytasson rendszeres és erőteljes nevelő és felvilágosító munkát. Kísérjék figyelemmel a nő- és családvédelmi törvények, rendelkezések betartását és betartatását. A családvédelemmel kapcsolatos szociális intézkedéseket rendszeresen ismertessék.
4. A Politikai Bizottság felhívja a Kormányt, hogy tűzze napirendre a népesedés alakulásának kérdését és tegye meg az irányelvek végrehajtásához szükséges intézkedéseket.

Budapest, 1966. szeptember 19.

Cseterki Lajos
Orbán László Párdi Imre

13.

1966. december 27.

A MüM és a SZOT előterjesztése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány részére a gyermekgondozási segély bevezetéséről. (UMKL XIX-C-2-y-0013 /49/ 1966.)

Ügyiratszám: 0043/5/966.

Tárgy: A gyermekgondozási segélyrendszer
bevezetése

Előterjesztés
a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány részére

A gyermekgondozási segély rendszerének bevezetését társadalmi és gazdasági körülmények indokolják.

A felszabadulás óta eltelt időszakban számottevően emelkedett a női keresők létszáma. Jelenleg a kereső nők aránya hazánkban magasabb, mint a fejlett ipari országok többségében. Ezzel párhuzamosan a kormányzat különféle intézkedésekkel segítette a dolgozó és családos nők helyzetét. Ilyen volt a szülési szabadság időtartamának felemelése, a kisgyermekes anyák részére fizetés nélküli szabadság biztosítása, a családi pótlékok többszöri emelése, a szolgáltató hálózat fejlesztése stb. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mivel a nők foglalkoztatásának bővülése jelenleg is és a jövőben mindinkább a fiatalabb korosztályok munkába állása következtében valósul meg, a dolgozó és családos nők számára nyújtott kedvezmények további szélesítésére van szükség. A javasolt gyermekgondozási segélyrendszer nagymértékben csökkentheti a gyermekintézmények és egyéb szolgáltatások terén jelenleg megmutatkozó feszültségeket, valamint várhatóan kedvező hatást gyakorol a születések számának megfelelő alakulására is.

A gyermekgondozási segély rendszerét gazdasági megfontolások is indokolják. Jelenleg megközelítően sem tudjuk kielégíteni a bölcsődei ellátásra jogosultak igényeit, viszont a bölcsődék létesítése és fenntartása rendkívül költséges. Ismeretes továbbá, hogy a kisgyermekes dolgozó anyák a szülési szabadsággal és a törvények szerint járó fizetés nélküli szabadsággal és egyéb kedvezményekkel együtt az éves munkaidő közel felét nem töltik a munkahelyükön.

Amikor dolgoznak, foglalkoztatásuk munka- és üzemszervezési szempontból sok nehézséget jelent a vállalatoknál, mivel az átlagosnál csak kisebb teljesítményt tudnak nyújtani.

A segélyrendszer bevezetése munkaerőgazdálkodási szempontból különösen időszerű, mivel az átmenetileg otthonmaradó anyák pótlásaként jelentkező munkaerő-szükséglet növeli a foglalkoztatási lehetőségeket. 1967. évtől már jelentkezik a demográfiai hullám hatása és ez időtől különös jelentőségű az egyébként el nem helyezhető leányok, valamint a háztartásban lévő nők munkába állási lehetőségeinek megteremtése. A gyermekgondozási segélyrendszer teljeskörű kibontakoztatásának időszaka egybeesik a demográfiai hullám tetőzésének szakaszával.

A segélyrendszer keretében átmenetileg otthonmaradó nők pótlása ennek következtében általában nem okoz gondot. A nőket nagy számban és kedvezőtlen körülmények között foglalkoztató vállalatoknál (pl. Budapesten, Szegeden a textilüzemekben) a jelenleg is meglévő munkaerő-ellátási problémák kismértékben növekedhetnek. Számításaink szerint azonban ez lényegesen nem nehezíti a termeléshez szükséges munkaerő biztosítását ezekben az üzemekben sem.

Javaslatunk szerint a gyermekgondozási segély időtartama általában két év, a szülési szabadság igénybevételének időpontjától függően azonban esetenként 1—2 hónappal több, vagy kevesebb. A szülési szabadság időtartama jelenleg 5 hónap, a segélyezés tartama ezért a gyermek 30 hónapos koráig terjedhet, ennél fogva az óvodai felvétel jelenlegi 36 hónapos korhatárát 30 hónapra kell leszállítani.

Számításaink szerint a kereső szülő nők mintegy fele-kétharmada élni fog az átmeneti otthonmaradás lehetőségével. Becslésünk szerint a segélyrendszer teljes érvényesülési idején az igénybevevők száma 90—100 ezer fő lesz. 1967. év végén azonban a fokozatos bevezetés miatt ennek csak kb. egyötöde jelentkezik.

Ezen intézkedés költségkihatása — 25%-os hibahatárral számolva — teljes bevezetés esetén mintegy 600 millió Ft. A bruttó költségből közel 100 millió Ft-ot kell számítani a táppénzben és a vállalatoknál jelentkező egyéb megtakarítások miatt. Az 1967. évben felmerülő költségtöbblet a fokozatos bevezetés miatt maximum 60 millió Ft.

Határozati javaslat

1. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a beterjesztett Kormányrendelet-tervezetet (3. sz. melléklet) elfogadja.

2. A Kormány utasítja

- a) az illetékes minisztereket, intézkedjenek a vállalatok felé, hogy a gyermekgondozási segélyrendszer bevezetésére, elsősorban a szükséges munkaerő-utánpótlás megszervezésére felkészüljenek;
- b) az illetékes minisztereket, intézkedjenek arra vonatkozóan, hogy a gyermekgondozási szabadságról munkába visszatérő nők korábbi vagy ahhoz hasonló munkakörbe kerüljenek. Amennyiben a termelés hatékonyabbá tétele érdekében munkájuk folytatásához szükséges, a vállalatnál szakmai továbbképzést kell szervezni a visszatérő nők számára. Biztosítani kell, hogy e képzésben az anyák a gyermekgondozási szabadság tartama alatt is (annak utolsó szakaszában) részt vehessenek;
- c) a pénzügyminisztert, hogy gyermekgondozási segély folyósításához szükséges pénzügyi fedezetet az állami költségvetés keretén belül biztosítsa az azt folyósító szervek számára. Egyidejűleg gondoskodni kell a lebonyolításhoz szükséges személyi és tárgyi feltételekről;
- d) az egészségügyi és művelődésügyi minisztereket, hogy az 1953. évi III. törvényben adott lehetőségek értelmében gondoskodjanak róla, hogy a segélyrendszer bevezetése miatt az óvodai felvételi korhatár a bölcsődeivel megegyezően 2 1/2 évben legyen megállapítva.

Budapest, 1966. december 27.

Nagy Imre s.k.
Munkaügyi Minisztérium
miniszterhelyettes

Gál László s.k.
SZOT titkára

*A gyermekgondozási segély várható igénybevétele
(Teljes érvényesüléskor)*

A jogosultság indoka	0—12	13—24	25—30	Együtt
	hónapos			
	gyermek (1000 fő)			
Átmenetileg a háztartásba lépő munkás-alkalmazott nő	37	30	30	97
Mezőgazdasági tsz-ek nőtagjai ²³	3	3	3	9
Segélyben részesül összesen	40	33	33	106
Segélyre nem jogosult, vagy nem veszi igénybe igénybe	92	98	98	288
ebből: foglalkoztatott	24	30	30	84
0—30 hónapos gyermek összesen	132	131	131	394

²³Ezek száma — a jelentős ösztönzés miatt — 1970 után a jelenleginek sokszorosa lehet,

A gyermekgondozási segély várható költségkihatása

A jogosultság címe	A gyermekek száma (1000 fő)	A segély havi összege (Ft)	Évenkénti segélyezési idő (hónap)	Évi összes bruttó költségkihatás (millió Ft)
--------------------	-----------------------------	----------------------------	-----------------------------------	--

0—12 hónapos gyermek

Átmenetileg otthonmaradó munkás-alkalmazott nő	37	600	7	155
Tsz tag (nő)	3	400	7	8
Összesen	40	—	—	163

13—24 hónapos gyermek

Átmenetileg otthonmaradó munkás-alkalmazott nő	30	600	12	216
Tsz tag (nő)	3	400	12	14
Összesen	33	—	—	230

25—30 hónapos gyermek

Átmenetileg otthonmaradó munkás-alkalmazott nő	30	600	6	108
Tsz tag (nő)	3	400	6	7
Összesen	33	—	—	115

Mindösszesen	106	—	—	508
--------------	-----	---	---	-----

A gyermekgondozási segélyrendszer — 1967. január 1-e után született gyermekekre vonatkozó hatállyal — fokozatosan történő bevezetésének hozzávetőleges félévi, illetve évi költségkihatása

(millió forint)

Időszak	Összkihatás				
	6—12 hónapon aluli	13—24 hónapos	25—30 hónapos	Összesen	
	gyermek után				
1967	I. félévben	2	—	—	2
	II. félévben	54	—	—	54
	Összesen	56	—	—	56
1968	I. félévben	82	35	—	117
	II. félévben	82	94	—	176
	Összesen	164	129	—	293
1969	I. félévben	82	115	31	228
	II. félévben	82	115	57	254
	Összesen	164	230	88	482
1970	I. félévben	82	115	57	254
	II. félévben	82	115	57	254
	Összesen	164	230	114	508

Tervezet

a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ... /1966. sz. rendelete a gyermekgondozási segélyről

1. §.

1. A dolgozó nő részére a gyermeke gondozására igénybe vett fizetés nélküli szabadság (Mt. 98. §./4/bekezdés) idejére legalább két éven át, de legfeljebb a szülési szabadság lejártától a gyermek 30 hónapos koráig gyermekgondozási segély jár, ha gyermeke szülését megelőzően 12 hónapon át folyamatosan, vagy ennek hiányában 18 hónapon belül legalább 12 hónapon át — munkakörére megállapított teljes munkaidővel — munkaviszonyban állt.

2. A gyermekgondozási segély havi összege 600 forint, illetőleg napi 24 forint.

3. Több, gyermekgondozási segélyre igényt adó gyermek után a segély gyermekenként jár. A segély együttes összege azonban nem haladhatja meg a dolgozó nő átlagkeresetét.

2. §.

A gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság (Mt. 98. §./4/bekezdés) időtartamát a munkaviszonyban töltött idő számításánál teljes mértékben figyelembe kell venni.

3. §.

1. Gyermekgondozási szabadságra és segélyre jogosult az a nő is, aki fegyveres erőknél, fegyveres és rendészeti testületeknél, hivatásos, illetőleg továbbsholgaló állományban

szolgálati viszonyban, kisipari szövetkezetnél, mezőgazdasági termelőszövetkezetnél tagsági viszonyban áll.

2. A mezőgazdasági termelőszövetkezet tagja gyermekgondozási segélyre abban az esetben jogosult, ha a szülést megelőző naptári évben, termelőszövetkezeti tagként legalább 120 napon át részt vett a közös munkában. A mezőgazdasági termelőszövetkezet tagja részére a folyósítandó gyermekgondozási segély összege havi 400 forint, illetőleg napi 16 forint.

4. §.

A gyermekgondozási segély költségeit a társadalombiztosítás költségvetése keretében erre a célra biztosított külön pénzügyi fedezet terhére kell elszámolni. A fegyveres erőknél, fegyveres és rendészeti testületeknél szolgálatot teljesítő hivatásos és továbbszolgáló állományi tagok részére járó gyermekgondozási segélyt az illetékes minisztérium költségvetése terhére kell elszámolni.

5. §.

A gyermekgondozási segély folyósítására, visszatérítésére, elévülésére, a segéllyel kapcsolatos jogviták eldöntésére, a táppénzre vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

6. §.

1. A gyermekgondozási segély folyósításának feltételeit — az 1—3.§-ban foglaltaknak megfelelően — a fegyveres erők, fegyveres és rendészeti testületek hivatásos és továbbszolgáló tagjai tekintetében az illetékes miniszterek, a mezőgazdasági termelőszövetkezet tagjai tekintetében a földművelésügyi miniszter, a kisipari szövetkezetek tagjai tekintetében pedig a Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke, a munkaügyi miniszterrel és a Szakszervezetek Országos Tanácsával egyetértésben állapítja meg.

2. Felhatalmazást kap a Szakszervezetek Országos Tanácsa, hogy a gyermekgondozási segély folyósításának módjára vonatkozó részletes szabályokat a munkaügyi miniszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértésben, a földművelésügyi miniszter, valamint a Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége elnökének meghallgatásával szabályozza.

7. §.

Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba. A gyermekgondozási segély az 1967. évi január hó 1. napján, vagy azt követően született gyermekek után kell folyósítani.

14.

1967. március 31.

Előterjesztés a Politikai Bizottság részére a népesedési helyzet alakulásáról. (PTI Archívum 288. f. 5. /421/ 1967. április 6.)

Előterjesztés
a Politikai Bizottságnak
a népesedési helyzet alakulásáról

A Politikai Bizottság a kongresszusi előkészületek során a népesedési helyzet alakulásáról szóló előterjesztést 1966. október 4-i ülésén megtárgyalta. A népesedési helyzet és az ezt előidéző okok elemzésével alapján véve egyetértett és meghatározta a kérdéssel kapcsolatban teendő intézkedések körét.

A párttagság és a közvélemény egyaránt helyesléssel és megelégedéssel fogadta a IX. kongresszus állásfoglalását a népesedési kérdéstről. Különösen kedvező hatású volt, hogy a kongresszus határozatát rövidesen intézkedés követte.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az eddig megtett, valamint tervbe vett intézkedéseket és részletesebben foglalkozunk azokkal a kérdésekkel és javaslatokkal, melyekben kérjük a Politikai Bizottság állásfoglalását.

I.

Gazdasági jellegű intézkedések

Az elmúlt években számos olyan intézkedés történt, amely a családok anyagi helyzetének javítását, a gyermekeveléssel járó gondok enyhítését célozta.

A IX. kongresszus határozata is több olyan feladatot és célkitűzést tartalmaz, amelyek megvalósítása kedvező hatással lesz a népesedés alakulására.

A már megtett és jelenleg kidolgozás alatt álló, még ez évben eldöntésre kerülő intézkedések a következők:

1966. évben:

- A családi pótlék összegét minden családi pótlékra jogosult gyermek után 50 forinttal felemelték.
- A termelőszövetkezeti nőtagok anyasági segélyét egy színvonalra hozták a bérből, fizetésből élőkével, feltéve, hogy a szövetkezetben két éven át 270 napi munkának megfelelő munkaegységet teljesítenek.
- A termelőszövetkezeti tagok családi pótlékát kiterjesztették a kétgyermekes családokra is, a korhatárt pedig 14 éves korig emelték fel. (A családi pótlék összege változatlanul gyermekenként 70 forint.)

1967. évben:

— Bevezetésre került a gyermekgondozási segély.
A családok és az anyák anyagi helyzetét közvetve, vagy közvetlenül javító intézkedések, melyek részben kidolgozás alatt vannak és még ez évben kormánydöntés születik:

- Milyen ütemben kerüljön megvalósításra az a határozat, hogy a termelőszövetkezeti tagok családi pótléka 1970-ig érje el a bérből és fizetésből élőkének színvonalát.
- Az új termelőszövetkezeti törvény keretén belül javaslat készül a termelőszövetkezeti tagok garantált munkadíjazásának általánossá tételéről.
- Javaslat készül a bedolgozási rendszer kiszélesítésére és az eddigi kötöttségek felszámolására.

- Javaslat készül a lakáséptés, a lakásfenntartás, a lakáselosztás és igénylés rendszeréről.
- Javaslat készül a 44 órás munkahét bevezetésére.

A felsorolt intézkedések mellett a Központi Bizottságnak elvi állásfoglalása van arra, hogy a következő években meg kell vizsgálni a családi pótlék további növelésének lehetőségét.

A már eddig megtett és a tervezett intézkedések mindegyike közvetlenül, vagy közvetve összefüggésben van a gyermekes családok anyagi helyzetének, élet- és munkakörülményeinek további javításával, a gyermekes családok és anyák megkülönböztetett kezelésével. Az intézkedések hatása a népszaporulatra egy-két év múlva mérhető le teljes biztonsággal. Az 1966. évben bekövetkezett születési arányszám javulásából kiindulva és a további intézkedések pozitív hatását száma véve, minden bizonnyal a születési arányszám további javulására számíthatunk.

II.

Egészségügyi jellegű intézkedések

1. Szükségesnek tartjuk állásfoglalás kialakítását a terhesség művi megszakítását és az orvosi bizottságok feladatkörét szabályozó 1047/1956. M. T. sz. határozat módosításának kérdésében. Az 1956. évi M. T. határozat az orvosi bizottságokat elutasító jogkörrel nem ruházta fel, s ezért felmerül annak szükségessége, hogy a bizottságok ezt a jogkört megkapják.

A határozat módosításával kapcsolatban számolni kell azzal, hogy e kérdésben a közvélemény megoszlik. Vannak, akik a jelenlegi rendeletet tartják humánusnak, mert az védi a nő egészségét az illegális, szakszerűtlen beavatkozásokkal szemben és a családtervezést az egyén szuverén jogává teszi. Mások helyeslik a terhességmegszakítás lehetőségének korlátozását, mert eltélik a családalapításban és a nemi életben tapasztalható felelőtlenséget, s a népesedés problémáját közügynek tekintik.

Véleményünk szerint több érv szól a jelenlegi helyzet módosítása mellett: a népesedés alakulását társadalmi kérdésként kell kezelnünk, ezért államunk nem támogathatja és nem nézheti tétlenül a szabadosság, a társadalmi felelőtlenség jelenségeit. A művi vetélések korlátlan engedélyezése az egyének szempontjából nem helyeselhető, mert mind egészségügyi, mind erkölcsi szempontból káros következményekkel járhat.

A családtervezésnek, a nem kívánt gyermekáldás megakadályozásának (humánus) módszere a terhesség megelőzése és nem a terhesség megszakítása.

Politikai kérdésként kell kezelnünk a művi vetélések korlátozásának mértékét és a korlátozás bevezetésének időpontját is. A nem kívánt terhesség megszakításának szigorú korlátozása véleményünk szerint nem szükséges. Emellett szól az, hogy a kívánt eredményt elsősorban politikai, gazdasági és egészségügyi intézkedések sorozatával kívánjuk elérni.

A terhességmegszakítás jelenlegi gyakorlatának módosítását, az orvosi bizottságok jogkörének szélesítését az alábbi elvek szerint javasoljuk:

A terhesség megszakítása engedélyezendő:

- a) Ha a terhes életének megmentése, vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében szükséges.
- b) Ha a születendő magzatot előreláthatóan súlyos károsodás fenyegetik.
- c) Ha a terhesség bűncselekmény útján jött létre.
- d) Ha a család felbomlott.
- e) Ha a kérelmező hajadon, elvált, özvegy.
- f) Ha a kérelmezőnek 2 vagy több gyermeke van.

- g) Méltánylást érdemlő szociális körülmények esetén. (Ha a kérelmező olyan lakás-, anyagi vagy egyéb szociális körülmények között él, amelyek a gyermek normális felnevelését veszélyeztetik.)

A terhesség nem szakítható meg:

- a) Ha a terhesség a 12 hetet meghaladta (kivételt képeznek a 18 éven aluli hajadonok, akiknél a terhesség a 18 hetet nem haladta meg).
- b) Ha 6 hónapon belül történt már terhességmegszakítás.
- c) Ha a terhességmegszakítás elvégzésének valamilyen orvosi ellenjavallata van.
- d) Olyan gyermektelen vagy egygyermekes kérelmezőnél, akinél nincsenek méltánylást érdemlő szociális körülmények.

A terhességmegszakítást elbíráló bizottságok jogkörét a fentieknek megfelelően ki kell bővíteni és a bizottságokat úgy kell megszervezni, hogy felelős feladatuk ellátására alkalmasak legyenek. A bizottságok ne csak a terhesség megszakítását kérők ügyeivel foglalkozzanak, hanem a családvédelemmel kapcsolatosan egészségügyi felvilágosítási, tanácsadási feladatokat is lássanak el. A bizottság neve: *Családvédelmi Bizottság* legyen.

2. Javasoljuk, hogy a minisztertanácsi határozat *módosítására 1968 második felében* kerüljön sor. E mellett a következő érvek szólnak:

- A születések számának csökkenése megállt, s a népszaporulat az utóbbi időben enyhén emelkedő tendenciát mutat. 1965-ben 1000 lakosra számítva a születések száma 13,1, 1966-ban 13,6 volt. 1967 első két hónapjának előzetes adatai további emelkedést mutatnak, s ez 14,2 ezreléknek felel meg.
- Várható, hogy az eddig tett és ezután teendő gazdasági intézkedéseknek kedvező hatása lesz, de ez csak viszonylag hosszabb idő után értékelhető.
- A fogamzásgátlás korszerű módszerének bevezetése után annak elterjedéséhez és társadalmi hatásának felméréséhez is hosszabb időre van szükség.
- Mielőtt korlátoznánk a művi vetélések lehetőségét, célszerűnek tartjuk megvárni a gazdasági és egészségügyi intézkedések, a politikai, felvilágosító munka hatását, amelyek együttvéve minden bizonnyal a népszaporulat javulását fogják eredményezni.

Megjegyzés: Felmerült olyan vélemény is, hogy a terhességmegszakítás szigorítását két ütemben vezessük be. Eszerint már ez évben sor kerülhetne arra, hogy egészségügyi okokból a bizottság elutasító jogkörrel rendelkezék, s 1968 végén ismét meg kellene vizsgálni, hogy további szigorítások bevezetése szükséges-e. Ezzel a javaslattal nem értünk egyet, mert a minisztertanácsi határozat kétszeri módosítása rövid időn belül felesleges zavarokat okozna mind a közvéleményben, mind a bizottságok működésében.

3. A nők egészségének védelme, a terhességmegszakítás nem kívánt gyakorlatának csökkentése érdekében — a Politikai Bizottság korábbi határozatának értelmében — megtörtént az intézkedés a korszerű, szájon keresztül szedhető fogamzásgátló szer termelésére és forgalomba hozatalának előkészítésére.

Az "Infecundin" néven szereplő gyógyszer a szükséges mennyiségben rendelkezésre áll és forgalomba hozatala április 15-én megtörténhet.

III.

A felvilágosító munkával kapcsolatos feladatok

Népköztársaságunkban megvannak a szükséges politikai, társadalmi és gazdasági feltételek ahhoz, hogy népünk gondolkodásmódját és magatartását a népszaporulat kérdésében is kedvezőbb irányban befolyásoljuk.

A népesedés, a családvédelem érdekében azonban széles körű és összehangolt felvilágosító és nevelő munka kialakítására van szükség.

1. A felvilágosító és nevelő munkában az eddig elért eredményeket és intézkedéseket, valamint a következő elveket kell alapul venni:

- A népesség egészséges ütemű alakulása érdekében a felvilágosító munka folyamatos, kulturált, tapintatos legyen. Fel kell lépni a szabadosság ellen és minden olyan nézettel szemben, amely azt vallja, hogy a gyermekvállalás kizárólag magánügy.
- Törekednünk kell a jelenleginél fokozottabb gyermekkultusz megteremtésére. Erősítsük és fejlesszük a közvéleményben azt a szemléletet, amely a szülői felelősségre vonatkozik mind a gyermek világrahozatalát, mind pedig a nevelést illetően.
- Fokozzuk a társadalom felelősségét a család védelme, az anyaság megbecsülése iránt. Olyan közszellemet kell kialakítani, amelyben maradéktalanul érvényesülnek a dolgozó terhes nőknek és anyáknak a Munka Törvénykönyvben biztosított jogai. Társadalmi szerveink tekintsék fontos és megtisztelő kötelességüknek a terhes nők és az anyák jogainak védelmét és társadalmi megbecsülésének fokozását.
- A felvilágosító munkában, különösen a sajtóban, a jelenlegi népesebb korosztályok tanulásával és elhelyezésével kapcsolatos problémák tárgyalásánál a hangsúlyt a megoldás lehetőségeire kell helyezni.
- Külön gondot kell fordítani arra, hogy az ifjúsággal megértessük társadalmi felelősségét a családi élettel kapcsolatban.

2. Az Egészségügyi Felvilágosítás Országos Tanácsa keretében családvédelmi társadalmi bizottságot kell szervezni, amely biztosítja az egészségügyi felvilágosítás és propagandatevékenység koordinálását. Az Egészségügyi Minisztérium dolgozza ki az orvosok és egészségügyi dolgozók képzésének, és a felvilágosításnak azon irányelveit, amelyek a családvédelemre vonatkoznak.

3. A Művelődésügyi Minisztérium gondoskodjon a pedagógusok olyan irányú felkészítéséről, hogy a tanuló ifjúság családvédelmi és egészségügyi oktatása a jelenleginél magasabb színvonalon történjen.

4. Biztosítani kell, hogy a felsorolt elvek megvalósítását segítsék elő a különböző társadalmi szervezetek, a sajtó, a rádió, a televízió, s a maguk sajátos eszközeivel a művészetek is. Az egységes elvek alapján sajátos feladatuknak megfelelően határozzák meg e területen végzendő tevékenységüket.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság tudomásul veszi az előterjesztésben szereplő intézkedéseket.

2. Egyetért az orvosi bizottságok jogkörének szélesítésével és helyesli az 1047/1956. M. T. sz. határozat módosítására vonatkozó elveket. Megbízta a Kormányt a szükséges intézkedések megtételével.

3. Egyetért a felvilágosító és nevelő munka irányelveire vonatkozó javaslatokkal.

4. Figyelembe véve a népesedés kérdésének társadalmi és politikai jelentőségét, javasoljuk a Központi Bizottság tájékoztatását a megtett és tervbe vett intézkedésekről.

5. Javasoljuk, hogy *Dr. Szabó Zoltán* elvtárs tartson sajtótájékoztatót a népesedés, a családvédelem kérdéseiről, a IX. kongresszus határozata értelmében tett intézkedésekről. E tájékoztató keretében jelentse be az "Infecundin" forgalomba hozatalát.

Budapest, 1967. március 31.

Óvári Miklós

15.

1967. november 21.

Az egészségügyi miniszter előterjesztése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a terhesség megszakításának újabb szabályozásáról. (UMKL XIX-C-2-y-00209/1967.)

Előterjesztés
a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz

I.

A születésszabályozás, tágabb értelemben a családtervezés gyakorlati megvalósításának két ismert eszköze a fogamzás megakadályozása és a létrejött terhesség művi megszüntetése. Hazánkban bár mindkét forma elismert, mégis a nők nagy része — élve a jogszabályadta lehetőséggel — az utóbbi utat választja.

Az orvosi felvilágosítás ellenére az egészségi veszélyeket szinte alig mérlegelve a nők nagy része a terhesség megszakításának eszközéhez folyamodik még akkor is, amikor az anyaság vállalását egészségi, családi vagy szociális okok egyáltalában nem zárják ki.

A jelenleg hatályos 1047/1956./VI.3./számú minisztertanácsi határozat és a végrehajtása tárgyában kiadott 2/1956./VI.24./Eü.M. számú rendelet a terhesség megtartását vagy művi megszakítását teljes mértékben a nő elhatározásától teszi függővé. A 12 hétnél, 20 éven aluli hajadonok esetében a 18 hétnél nem idősebb terhesség megszakítását engedélyezni kell még akkor is, ha a kérelem nem kellően megalapozott, de a terhes nő a terhesség megszakításához ragaszkodik. A terhesség megtartását célzó felvilágosítás általában az esetek 95%-ában hatástalan. A megtett intézkedések ellenére sem terjedtek el széles körben a fogamzás megelőzésének módszerei; a terhesség megszakításának szinte korlátlan lehetősége elterelte a nők figyelmét e módszerről.

A terhesség megszakításának jelenlegi rendszere egészség- és családvédelmi, erkölcsi és társadalmi okok miatt tovább nem tartható fenn.

A Párt IX. Kongresszusának határozata szerint átgondolt, széles körű gazdasági, szociális és egészségügyi intézkedésekkel nagyobb figyelmet kell szentelni a családvédelem, a gyermeknevelés kérdéseinek és harcolni kell a társadalmi felelőtlenség ellen.

A születésszabályozásnak, a családtervezésnek nem lehet szinte kizárólagos eszköze a terhességszakítás. A hagyományos (természetes, mechanikus, vegyi) fogamzásgátlás lehetőségein kívül a hormonális fogamzásgátlás is rendelkezésre áll. Ebből következik, hogy minden feltétele meg van annak, hogy széles körben alkalmazzák a megelőzésen alapuló születésszabályozás módszereit, eszközeit és lehetőségeit. Ebből folyik, hogy szükséges és célszerű a terhességszakítás kérdésének is újabb szabályozása. Az új szabályozás elvi alapja változatlanul az, hogy az anyaság vállalása kérdésében a nő dönt. Ez a jog azonban — a fogamzásgátlás fejlett módszereinek birtokában — csak a terhesség megelőzése tekintetében korlátlan; a terhesség megszakításához csak akkor folyamodhat, ha azt egészségi okok indokolják vagy a felhozott egyéb indokok — az esetleges egészségi károsodáshoz mérten is — alaposak.

A terhesség tehát az új szabályozás szerint is csak abban az esetben szakítható meg, ha azt az egészségi okok vagy a terhes nő méltánylást érdemlő személyi és családi körülményei indokolják, de az indokoltság fennállását nem kizárólag a terhes megítélése vagy elhatározása dönti el. Az indokoltság egy részét maga a jogszabály határozza meg, egyéb vonatkozásban pedig az e célra szervezett bizottságok mérlegelésére bízva, hogy a terhes nő személyi és családi körülményei valóban olyanok, amelyek a terhesség megszakításának engedélyezését indokoltá teszik. A bizottságok tehát a kérelmet — a jelenlegi rendszerrel szemben — el is utasíthatják. Ha a nő az elsőfokú bizottság döntését sérelmesnek találja, a másodfokú bizottsághoz fordulhat. A másodfokú bizottság döntése végérvényes.

Az egészségi okokból történt terhességmegszakítás esetében a társadalombiztosításra jogosultnak jár a társadalombiztosítás valamennyi szolgáltatása. Nem egészségi okok miatt engedélyezett terhességmegszakítás esetében a költségek a kérelmezőt, illetőleg fizetésre köteles hozzátartozóját terhelik.

A kérdés rendezését célzó minisztertanácsi határozat és a végrehajtása tárgyában kiadandó miniszteri rendelet tervezetét csatoltan bemutatom.

Kérem, hogy az alábbi határozati javaslatot elfogadni szíveskedjék.

II.

Határozati javaslat

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a terhesség megszakításának újabb szabályozásáról szóló kormányhatározatot elfogadja és elrendeli a Magyar Közlönyben való kihirdetését.

Budapest, 196.....

egészségügyi miniszter

Az egészségügyi miniszter
...../196 ./ / Eü. M. számú rendelete
a terhesség megszakításának újabb szabályozásáról

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ..../196 ./ / számú határozatában foglalt felhatalmazás alapján — a gyógyintézeti ápolási díjátalány tekintetében a pénzügyminiszterrel és a Szakszervezetek Országos Tanácsával egyetértésben — a következőket rendelem.

1. §.

1. A terhesség csak abban az esetben szakítható meg ha
  - a) a terhes életének megmentése, vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében szükséges, vagy
  - b) a születendő gyermeket előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti, vagy
  - c) alapos a gyanú arra, hogy a terhesség bűncselekmény következménye, vagy
  - d) a terhes nem él házassági kötelékben (hajadon, özvegy), vagy
  - e) ha a kérelmezőnek kettő vagy több gyermeke van, vagy
  - f) a terhes huzamosabb idő óta különváltan él, vagy
  - g) a terhesség megszakítását a nő méltánylást érdemlő szociális körülményei indokolják, vagy
  - h) a születendő gyermek családi körben való felnevelésének körülményei nem látszanak biztosítottak.
2. A terhesség 1. bekezdés c)-h) pontja alapján nem szakítható meg, ha
  - a) a terhesség 12 hétnél, kiskorú hajadonok esetében 18 hétnél idősebb, vagy
  - b) a terhesség megszakítása — a terhes egészségi állapotára tekintettel — orvosilag ellenjavallt.
3. A terhesség az 1. bekezdés d)-h) pontja alapján akkor sem szakítható meg, ha a kérelmet megelőző hat hónapon belül legalább egy ízben már engedélyezték a terhes részére terhességmegszakítást.
4. A terhesség az 1. bekezdés g) pontja alapján nem szakítható meg, ha a terhes rendezett családi viszonyok között él, gyermektelen vagy csak egy gyermeke van és szociális viszonyai lehetővé teszik számára az anyaság vállalását.

2. §.

1. A terhesség megszakítása az 1. §. 1. bekezdésében meghatározott esetekben csak a terhes kérelmére, illetőleg beleegyezésével és csak akkor hajtható végre, ha a terhesség megszakítását — a 12. §. 4. bekezdésében foglalt kivétellel — az erre a célra szervezett első-, illetőleg másodfokú bizottság engedélyezte.
2. Ha a terhes kiskorú, a terhesség megszakításához hozzátartozójának írásbeli hozzájárulása szükséges (1959. évi 8. számú törvényerejű rendelet 6. §-a).

3. §.

1. Az elsőfokú bizottságokat azonban a szakorvosi rendelőintézetekben kell megszervezni, amelyekben szülészeti-nőgyógyászati szakrendelés működik. A megyei, megyei jogú városi, fővárosi (a továbbiakban: megyei) tanács végrehajtóbizottsága egészségügyi osztálynak vezetője szükség szerint más járóbeteg-rendelésen is szervezhet elsőfokú bizottságot, ha ott a szükséges nőgyógyászati vizsgálatok elvégezhetők.
2. Az elsőfokú bizottság elnöke: a járási, városi, városi (fővárosi) kerületi (a továbbiakban: járási) tanács végrehajtóbizottsága egészségügyi csoportjának (osztályának) vezetője, vagy az általa kijelölt orvos, tagjai a csoport — (osztály-) vezető által kijelölt szülész-nőgyógyász

szakorvos, a járási vezető védőnő, a Magyar Vöröskereszt és a Nők Országos Tanácsa járási szervezete nőküldöttjei.

3. Az elsőfokú bizottság üléseit hetenkint egyszer, szükség szerint kétszer a hét előre meghatározott napján (napjain) tartja.

4. Az elsőfokú bizottságok illetékességi területét és üléseinek napját (napjait) az egészségügyi szervek útján nyilvánosságra kell hozni.

4. §.

1. A másodfokú bizottságot a megyei (fővárosban valamennyi vezető) kórház mellett kell megszervezni. Elnöke: a megyei tanács végrehajtóbizottsága egészségügyi osztályának vezetője által kijelölt orvos, tagjai a területi vezető szülész-nőgyógyász szakorvos, a megyei vezető védőnő, a Magyar Vöröskereszt és a Nők Országos Tanácsa megyei szervezete nő küldöttjei.

2. A másodfokú bizottság üléseit hetenkint egyszer a hét előre meghatározott napján tartja.

5. §.

1. A terhesség megszakítása iránti kérelmet — a 12. §-ban foglalt kivétellel — a terhes lakóhelye szerint illetékes elsőfokú bizottságnál személyesen kell előadni. E rendelkezés alkalmazása szempontjából lakóhelynek kell tekinteni azt a helyet, ahol a kérelmező állandóan, vagy a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább 3 hónapja ideiglenesen lakik.

2. Méltánylást érdemlő esetben a kérelmező a terhesség megszakítása iránti kérelmet a lakóhelye szerint illetékes megyei tanács végrehajtóbizottsága egészségügyi osztályának vezetője által kijelölt más elsőfokú bizottságnál is előadhatja.

3. A kérelem előadása előtt a terhes tartozik a rendelőintézet nőgyógyászati szakrendelésén (járóbetegrendelésen) a szükséges szülész szakorvosi vizsgálat elvégzése végett megjelenni és a szülész szakorvos által szükségesnek tartott egyéb vizsgálatokat is elvégeztetni. A vizsgálatokat lehetőség szerint még azon a napon kell elvégezni, amely napon a kérelmező vizsgálatra jelentkezik.

4. A vizsgálat alkalmával jegyzőkönyvet kell felvenni.

5. A terhes a 4. bekezdés alapján kiállított jegyzőkönyvvel — a szülész szakorvos által kitűzött napon — köteles a bizottság előtt megjelenni.

6. §.

1. Ha a kérelmező a terhesség megszakítását az 1. §. 1. bekezdésének *a)* vagy *b)* pontja alapján kéri, és a kérelem alapjául szolgáló betegség miatt orvosi vagy gyógyintézeti kezelés alatt állott vagy áll, a jegyzőkönyvhöz csatolnia kell az orvosi, illetőleg a gyógyintézet által kiállított leletet (leleteket).

2. A terhes a terhesség megszakítást az 1. §. 1. bekezdésének *c)* pontja alapján csak abban az esetben kérheti, ha az ügyész a bűncselekmény alapos gyanúját igazolja; az erre vonatkozó igazolást a jegyzőkönyvhöz csatolni kell.

3. Ha a kérelmező a terhesség megszakítását az 1. §. 1. bekezdésének *d)-h)* pontja alapján kéri és lakóhelye a kérelem előterjesztését megelőző hat hónapon belül változott, a jegyzőkönyvhöz csatolni kell előző lakóhelye (lakóhelyei) szerint illetékes elsőfokú bizottság elnökének igazolását is arról, hogy a megelőző hat hónapon belül engedélyeztek e részére terhességmegszakítást.

4. Ha a kérelmező a terhesség megszakítását az 1. §. 1. bekezdésének *f)-h)* pontja alapján kéri, a járási védőnő — körzeti védőnő útján — beszerzi a terhes nő szociális körülményeire vonatkozó részletes környezettanulmányt.

7. §.

1. Az elsőfokú bizottság a terhesség megszakításának kérdésében az iratok alapján a terhes nő személyes meghallgatása és a bizottság orvos tagjai által végzett vizsgálata után határoz.

2. Ha a terhes betegsége a rendelkezésre álló leletek és a bizottság orvostagjai által végzett vizsgálat alapján kétséget kizáróan nem állapítható meg, a bizottság a terhességének megállapítása végett legfeljebb nyolc napi időtartamra kórházba (gyógyintézetbe) utalja. Ebben az esetben a bizottság a terhesség megszakításának kérdésében a kórház (gyógyintézet) által kiállított lelet alapján határoz.

3. Ha a terhesség megszakítását egészségi okok indokolják (1. §. 1. bekezdésének *a*) és *b*) pontja) vagy azt az egészségi okok kizárják (1. §. 2. bekezdése), a döntést a bizottság elnöke és orvostagja alakítja ki; véleményeltérés esetében az elnök állásfoglalása emelkedik határozattá. A bizottság a terhesség megszakítását, ha annak az 1. §. 1. bekezdésének *c*)-*e*) pontjában meghatározott feltételei hitelet érdemlően igazoltak, engedélyezi. Az 1. §. 1. bekezdésnek *f*) és *h*) pontjai, valamint 4. bekezdése esetében a bizottság — a terhes családi és szociális körülményeinek gondos mérlegelésével — szótöbbséggel határoz. Az 1. §. 3. bekezdésében említett esetben a bizottság a kérelmet elutasítja.

8. §.

1. A bizottság a jegyzőkönyvön (5. §. 4. bekezdése) feltünteti a kórelőzményeket, az összes vizsgálatok eredményeit, a kórismét, a javaslatok és ellenjavaslatok mérlegelését, az iratok (környezattanulmány) alapján megállapított tényállást röviden, a terhesség megszakításának kérdésében hozott határozatot, a terhesség megszakításának engedélyezése esetében annak elvégzésére kijelölt gyógyintézet megnevezését.

2. A bizottság a határozatot és annak indokait a kérelmezővel azonnal közli.

3. Ha a bizottság a terhesség megszakítását nem engedélyezi, a kérelmező — ha a bizottság döntését sérelmesnek tartja — kérelmének a másodfokú bizottság elé terjesztését kérheti. Az erre irányuló kérelmet a határozat közzlése után azonnal be kell jelenteni. Az elsőfokú bizottság a jegyzőkönyvet az összes iratokkal együtt 24 óra alatt megküldi a másodfokú bizottság elnökének.

9. §.

1. A másodfokú bizottság eljárására az elsőfokú bizottságra vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. A másodfokú bizottság a terhes személyes meghallgatása és szükség esetén orvostagjai által végzett vizsgálat után határoz.

2. A másodfokú bizottság határozata végérvényes; ellene semmiféle jogorvoslati kérelemnek helye nincs.

10. §.

1. Ha az elsőfokú vagy másodfokú bizottság a terhesség megszakítását engedélyezi, az engedélyt feltüntető jegyzőkönyvet átadja a terhesnek. Minden esetben felvilágosítja a terhesség megszakításának az egészségre káros következményeiről, különösen a terhesség megszakításának ismételt eseteiben és ellátja megfelelő tanácsokkal.

2. A terhes a bizottság engedélyét feltüntető jegyzőkönyvvel a bizottság által megjelölt napon jelentkezik a kijelölt szülészeti-nőgyógyászati osztályon (klinikán, szülőotthonban).

3. A terhesség megszakítása a terhes állandó lakóhelye szerint illetékes kórházi szülészeti-nőgyógyászati osztályon vagy szülészeti műtétek elvégzésére kijelölt szülőotthonban hajtható végre. Méltánylást érdemlő esetben — a terhes kérelmére — a másodfokú bizottság

a terhesség megszakításának elvégzésére más szülészeti-nőgyógyászati osztályt (szülőotthont) is kijelölhet.

11. §.

1. A terhesség megszakítását járóbetegként (ambulanter) elvégezni nem szabad.
2. A terhesség megszakítását lehetőleg az engedély megadásától számított hat napon belül végre kell hajtani. Azt az időt, ameddig a nőnek a terhesség megszakítása után az osztályon (klinikán, szülőotthonban) kell maradnia, az osztály (szülőotthon) vezetője (klinika osztályvezető tanársegéde) határozza meg.
3. A terhesség megszakítását az osztály (szülőotthon) vezetője (klinika osztályvezető tanársegéde) a nő egészségi állapota miatt ellenjavallhatja és a terhesség megszakítására későbbi időpontot jelölhet ki.
4. Ha a terhesség megszakítását az elsőfokú bizottság engedélyezte, az osztály (szülőotthon) vezetője (klinika osztályvezető tanársegéde) indokolt esetben kérheti a másodfokú bizottságtól az engedély felülvizsgálatát.

12. §.

1. Gyógyintézetben fekvő beteg terhességének megszakítását a gyógyintézet helye szerint illetékes elsőfokú bizottság engedélyezi.
2. Ha az 1. bekezdésben említett beteg járóképtelen és állapota miatt a bizottsághoz nem szállítható, a bizottság — a beteg személyes megjelenésének és meghallgatásának mellőzéseivel — a gyógyintézet szakvéleménye alapján hoz határozatot. A szakvéleményt a kórházban (gyógyintézetben) a szülészeti-nőgyógyászati osztály osztályvezető főorvosa, a szülészeti-nőgyógyászati klinikán az osztályvezető tanársegéd és a betegség jellegének megfelelő szakorvos együttesen, frásban adja. A szakvéleményt a gyógyintézet vezetője (klinika igazgatója) láttamozza. A bizottság döntésének beszerzéséről a szülészeti-nőgyógyászati osztály osztályvezető főorvosa (klinikán az osztályvezető tanársegéd) köteles gondoskodni. Az engedélyt a beteg szülészeti kórlapjához kell csatolni és azzal együtt megőrizni.
3. Az 1.-2. bekezdés alapján eljáró elsőfokú bizottság a terhesség megszakításának engedélyezéséről a terhes lakóhelye szerint illetékes elsőfokú bizottságot — nyilvántartásba vétel végett — egyidejűleg értesíteni köteles.
4. Ha az 1. bekezdésben említett beteg terhességének megszakítása közvetlen életveszély elhárításához szükséges, a műtét elvégzésére az 1959. évi 8. számú törvényerejű rendelet 6. §-ában foglalt rendelkezést kell alkalmazni; ebben az esetben a bizottság engedélye nem szükséges. Az egészségügyi intézmény az elvégzett műtétet a terhes lakóhelye szerint illetékes elsőfokú bizottságnak — nyilvántartásba vétel végett — 48 órán belül köteles bejelenteni.

13. §.

1. Ha az első-, illetőleg a másodfokú bizottság a terhesség megszakítását nem engedélyezte, az elsőfokú bizottság köteles a terhes személyi adatait a terhes lakóhelye szerint illetékes anyavédelmi tanácsadóval közölni.
2. Az anyavédelmi tanácsadó köteles a terhest haladéktalanul gondozásba venni.

14. §.

1. Az első- és másodfokú bizottságok a tárgyaló kérelmekről nyilvántartást vezetnek. Az egyes ügyekben keletkezett iratokat, a kérelem elutasítása esetében a jegyzőkönyvet is, az elsőfokú bizottságok — nyilvántartásuk mellett — öt évig kötelesek megőrizni.
2. A terhesség megszakításának engedélyezése esetében a jegyzőkönyvet a kórlap mellékletként a gyógyintézet (klinika, szülőotthon) őrzi.

15. §.

1. Ha kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult és a terhességet az 1. §. 1. bekezdésének *a)* vagy *b)* pontja alapján szakítják meg, a gyógyintézeti ápolási költség a társadalombiztosítási szervet terheli. A kérelmezőt ilyen esetben — a társadalombiztosítás szabályai szerint — a biztosítás minden szolgáltatása megilleti. A társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult beteget a díjtalan kórházi ápolás és a társadalombiztosítás szolgáltatásai akkor is megilletik, ha terhessége megszakítását — közvetlen életveszély miatt — nem a bizottság engedélyezte.

2. Ha a kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult, de a terhességet az 1. §. 1. bekezdésének *c)-h)* pontjai alapján szakították meg, a terhesség megszakításával kapcsolatban szükséges gyógyintézeti ápolás és ambuláns vizsgálatok díja címén díjátalányt kell fizetni. Ebben az esetben a terhességmegszakítás okozta keresőképtelenség első három napjára sem táppénz, sem pedig a biztosítás egyéb szolgáltatása nem jár. A gyógyintézeti ápolás negyedik napjától, illetőleg a keresőképtelenség negyedik napjától a kérelmezőt a társadalombiztosítás szabályai szerint a biztosítás minden szolgáltatása megilleti.

3. Ha a kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira nem jogosult, a terhesség megszakításával kapcsolatban szükséges gyógyintézeti ápolás és ambuláns vizsgálatok díja címén díjátalányt kell fizetni. Ha a gyógyintézeti ápolás három napnál tovább tart, az ápolás negyedik napjától a további betegellátási díjat a fizetőköteles ápoltakra vonatkozó általános szabályok szerint kell fizetni, azzal az eltéréssel, hogy vizsgálati díjat és külön orvosi díjat fizetni nem kell. A szülőotthonban a betegellátási díj az ápolás negyedik napjától napi 60 forint.

4. A 2. és 3. bekezdésben említett díjátalány összege 250 forint. A díjátalányon felül vizsgálati díjat, külön orvosi díjat fizetni nem kell, illetőleg külön orvosi díj nem számolható el. A díjátalány a terhest, illetőleg férjét, ha a kérelmező kiskorú hajadon és keresete (jövedelme) nincs, a fizetésre kötelezett hozzátartozóját terheli. A díjátalány beszedésére, illetőleg behajtására a betegellátási díjakra vonatkozó általános rendelkezések az irányadók.

16. §.

1. Ha a terhességet az 1. §. 1. bekezdésének *c)-h)* pontjai alapján szakították meg, a betegfelvételi jegyzőkönyv és a kórházi elbocsátó igazolvány kórisme rovatában "Terhesség megszakítása nem betegség miatt" szöveget kell feltüntetni.

2. Ha a kérelmező munkaviszonyban álló dolgozó vagy szövetkezeti tag és a gyógyintézetből történt elbocsátásakor az orvos (körzeti orvos, rendelőintézeti szakorvos) megállapítása szerint keresőképtelen, őt az általános szabályok szerint keresőképtelen állományba kell venni. Ha a terhesség megszakítása nem betegség miatt történt, ezt a körülményt az orvos köteles az "Orvosi igazolás keresőképtelen (terhességi) állományba vételről" elnevezésű nyomtatvány kórisme rovatában feltüntetni, annak megjelölésével, hogy a kórházi ápolás mettől-meddig tartott.

17. §.

Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba; egyidejűleg a 2/1956. (VI. 24.) Eü. M. számú rendelet hatályát veszti.

egészségügyi miniszter

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI
DEMOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATÓ FÜZETEK

1985.

1. Adatgyűjtemény. A budapesti agglomeráció népességszámának alakulásáról (Népszámlálási adatok alapján).

1987.

2. Adalék Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság és a Szovjetunió népesedéspolitikájáról.

1988.

3. A távlati tervezés keretében született népesedéspolitikai koncepciók, 1968—1982.
4. A népesedéspolitika elvi kérdései történeti megközelítésben és nemzetközi összehasonlításban.
A népesedéspolitikai döntéseket alakító tényezők Magyarországon.
A második világháború utáni magyar népesedéspolitikában tükröződő értékek.
A népesedéspolitika alapkérdései.

1989.

5. Népeségelőreszámítások: problémák, eredmények, megbízhatóság.
6. A népesedés és a népesedéspolitika a hosszú távú tervezés összefoglaló dokumentumában, 1968—1985. I.
7. A népesedés és a népesedéspolitika a hosszú távú tervezés összefoglaló dokumentumában, 1968—1985. II.

1990.

8. Az 1984-es népesedéspolitikai kormányprogram alapidokumentumai, 1981—1986.

1991.

9. Magyarország népességének előreszámítása, 1990—2010. Az 1990. évi népszámlálás és az 1989. évi népmozgalom adatain alapuló számítások eredményei.

1992.

10. Magyarország népességének előreszámítása. Demográfiai forgatókönyvek 2010-ig, 2040-ig.
11. Az 1952—53. évi népesedéspolitikai program Magyarországon (Dokumentumgyűjtemény).